

KBM:S TEMASERIE | 2003:4

Från osäker källa

BEVAKNINGEN AV IRAKKRIGET
I SVENSKA MEDIER

Lars Nord, Adam Shehata
och Jesper Strömbäck

KRISBEREDSKAPS
MYNDIGHETEN

KBM:S TEMASERIE | 2003:4

Från osäker källa

BEVAKNINGEN AV IRAKKRIGET

I SVENSKA MEDIER

av Lars Nord, Adam Shehata
och Jesper Strömbäck

Titel: "Från osäker källa" – Bevakningen av Irakkriget i svenska medier"

Författare: Lars Nord, Adam Shehata och Jesper Strömbäck

Utgiven av Krisberedskapsmyndigheten (KBM)

Omslagsfoto: Paul J. Richards/Prb

Upplaga: 2000 exemplar

ISBN: 91-85053-22-8

KBM:s dnr: 0406/2003

Grafisk form: AB Typoform

Korrektur: Ordredan Catrin Hellmark

Engelsk översättning: TRACKS TRANSLATIONS Ruth McNaughton

Tryck: Edita Ljunglöfs Tryckeri, Stockholm 2003

Skriften kan erhållas kostnadsfritt från

Krisberedskapsmyndigheten, materielförvaltning.

E-post: bestallning@krisberedskapsmyndigheten.se

Skriften kan laddas ned från Krisberedskapsmyndighetens hemsida

www.krisberedskapsmyndigheten.se

KBM:s temaserie 2003:4

Innehåll

KBM:s förord	6
Författarnas förord	7
Det kritiserade kriget	8
<i>En blandning av gammalt och nytt</i>	9
<i>Undersökningens syfte och frågeställningar</i>	11
<i>Rapportens disposition</i>	11
Krigsjournalistikens villkor	13
<i>Så kommer journalistik till</i>	14
<i>Krigsnyheter är också nyheter</i>	16
<i>Slaget om opinionen</i>	20
<i>Inget krig utan propaganda</i>	23
<i>Journalistikens var, när och hur</i>	27
<i>Rutiner och beredskap</i>	30
<i>Medier och krig i vår tid</i>	
<i>– tidigare forskning</i>	32
<i>Till sist</i>	34
Metod och material	36
<i>Att analysera medieinnehåll</i>	38
Kriget i Irak – en översikt	41
<i>Krigets inledningsskede</i>	
<i>– nyheterna dag för dag</i>	42
<i>Dagarna kring Bagdadregimens fall</i>	
<i>– nyheterna dag för dag</i>	45
<i>Irakrapporteringens omfattning</i>	47

Kriget i Irak	54
<i>Huvudsakliga teman i journalistiken</i>	55
<i>Huvudsakliga teman i pressen</i>	55
<i>Huvudsakliga teman i tv</i>	57
<i>Källor i journalistiken</i>	59
<i>Anonyma källor</i>	62
<i>Elitkällor</i>	64
<i>FN, EU och politiska ledare som källor</i>	69
<i>Drabbade och civila som källor</i>	72
<i>Svenskar som källor</i>	74
<i>Medier i medier</i>	76
<i>Journalister om journalistikens svårigheter</i>	79
<i>Spekulationer i journalistiken</i>	81
<i>Bilden av USA och kriget i journalistiken</i>	86
<i>Retoriska figurer i journalistiken</i>	90
<i>Sammanfattning</i>	96
Journalistik på reträtt	97
<i>Krav på den goda journalistiken</i>	98
<i>Mediebevakningens omfattning</i>	101
<i>Källorna</i>	104
<i>Spekulationerna</i>	109
<i>Proamerikansk, antiamerikansk eller neutral krigsrapportering?</i>	111
<i>Journalister om journalistiken</i>	114
<i>Ideal och verklighet</i>	115
Litteratur	120
Summary	123

KBM:s förord

Kriget i Irak våren 2003 kom knappast som en överraskning för någon. Svenska medier och myndigheter hade ovanligt god tid att förbereda sig. I alla tider har krigförande parter försökt påverka opinioner och information. Vid kriser och krig ställs stora krav på medier och myndigheter så att medborgarna ska få så snabb, korrekt och oberoende information som möjligt. Det är framförallt genom mediernas rapportering som vi formar vår bild av det som händer. Det moderna sättet att föra krig med teknologiskt avancerade vapen och försök till stark kontroll över journalister och fotografers bevakning ställer extra stora krav på medierna.

Krisberedskapsmyndigheten (KBM) har uppgiften att stärka samhällets krishanteringsförmåga. Detta gör myndigheten bland annat genom att utveckla

metoder för kriskommunikation och krishantering. KBM initierar också forskning och studier och förmedlar forskningsresultat inom området samhällets krishantering.

Den här rapporten initierades innan krigets utbrott och är genomförd av Demokratiinstitutet som under en längre tid har byggt upp en gedigen kunskapsbank om kommunikativa aspekter av kriser och krig. Rapporten följer upp hur ledande svenska nyhetsmedier bevakade och beskrev Irakkriget 2003. Genom att forskarna kopplar dessa resultat till tidigare studier om terrorattackerna den 11 september 2001 och kriget i Afghanistan 2001 ges ytterligare fördjupande och värdefull kunskap om medierapporteringen om dagens kriser och krig.

Stockholm den 4 november 2003

Malin Modh

Utredare kriskommunikation

Krishanteringsenheten

KBM

Författarnas förord

Inom journalistiken används då och då uttrycket ”från säker källa”. Metoden är avsedd att göra den journalistiska framställningen mer trovärdig genom att hänvisa till initierade, om än anonyma, källor. Som mediepublik förväntas vi kunna lita på att reportern har vänt sig till tillförlitliga källor och förmått att självständigt värdera och bedöma den information som givits.

Frågan är emellertid hur pålitlig en sådan rapportering är, och det gäller i synnerhet vid stora och dramatiska händelser där olika parter har ett grundläggande intresse av att påverka medie-rapporteringen i en viss riktning. Det finns i stället en uppenbar risk för att uppgifter sprids som inte varit möjliga att kontrollera, att olika parter inte kommer till tals och att spekulationer utan saklig grund får stort utrymme.

Det är mot den bakgrunden vi valt att ge denna rapport om Irakbevakningen i svenska medier titeln ”Från osäker källa”. Ty det är osäkerheten och ovissheten som i stor utsträckning sätter sin prägel på mediernas bevakning av detta krig långt bort från det egna närområdet.

Denna studie är en uppföljning av en tidigare granskning Demokratiinstitutet gjort av terrorattackerna den 11 september och kriget i Afghanistan. Arbetet kring denna rapport, som innehållsanalyser, kodning och skrivande, har utförts av oss tillsammans. För den slutliga rapportens brister och förtjänster är vi därför gemensamt ansvariga.

Ett stort tack går till Malin Modh på Krisberedskapsmyndigheten för råd, synpunkter och uppmuntran. Vi vill också tacka Anna Danielsson för hjälp med att införskaffa de exemplar av Svenska Dagbladet som vi saknade.

Sundsvall den 14 oktober 2003

Lars Nord

Adam Shehata

Jesper Strömbäck

Det kritiserade kriget

När tv-bolag över hela världen kablade ut bilderna av hur Saddam Hussein-statyn raserades på torget i Bagdad den 9 april 2003 kom en slutlig bekräftelse på att kriget i Irak ändå skulle sluta på det sätt som de flesta hade förutspått. Den teknologiskt överlägsna supermakten hade än en gång i ett modernt krig visat sig överlägsen ett mindre lands mindre moderna krigsmakt. Bagdad föll till sist 2003, på samma sätt som Kabul ett och ett halvt år tidigare. Serbien tvingades lämna Kosovo 1999 och Irak fick överge det erövrade Kuwait 1991.

Flera medieinslag om kriget i Irak kändes också välbekanta: bilderna på flygplan som startar på hangarfartyg långt bort från krigsskådeplatsen, filmer som sägs visa precisionsbombning med ”smarta” bomber, välregisserade presskonferenser i supermaktens regi och stark kontroll över medierna samt inledningsvis ett underskott på journalistiskt trovärdiga berättelser från krigsområdet.

Men även om utgången av kriget i Irak blev den väntade och rapporteringen föga överraskande så saknades

inte överraskande moment när det gäller delar av händelseförloppet. Det går att urskilja åtminstone tre sådana episoder i kriget. För det första började inte kriget med en massiv militär operation med bombflyg och kryssningsmissiler. I stället blev inledningen en CIA-inspirerad och mycket begränsad attack mot vad som förmodades vara en plats där Saddam Hussein uppehöll sig. Angreppet växte i omfattning under de första dygnet och nådde först efter en tid den storlek som de flesta militära och strategiska bedömare hade förutspått. På kvällen den 20 mars rådde förvirring om huruvida kriget ”börjat” eller inte.

Men det skulle komma fler överraskningar. Efter några dagar rapporterades ett oväntat hårt irakiskt motstånd mot de amerikanska och brittiska styrkorna i de södra delarna av Irak. Samtidigt kunde världen se spektakulära tv-inspelningar med tillfångatagna amerikanska soldater. Det var visserligen händelser av högst begränsad militär betydelse, men med viss opinionsmässig verkan när det gällde att så tvivel bland världsopinionen om den framtida krigsutvecklingen.

Slutligen får den största överraskningen sägas vara huvudstaden Bagdads snabba fall och den irakiska militärens sönderfall. Där de flesta experter och militära bedömare förutspått utdragna och blodiga gatustrider med det fruktade Republikanska gardets elitstyrkor väntade i stället ett snabbt amerikanskt övertagande av alla viktiga positioner. De irakiska trupperna stred inte alls till sista man, utan upplöstes snarare i tomma intet i samma ögonblick som de utländska invasionsstyrkorna nådde stadens centrala delar.

En blandning av gammalt och nytt

Den samlade bedömningen i efterhand är därför att Irakkriget var ett krig med omväxlande förväntade och oförutsedda inslag. Detta förhållande påverkade sannolikt mediernas bevakning av händelsen. Den hade likheter med andra konflikter i vår tid, men händelseförloppet innehöll också överraskningar. För medierna var det tröttsam väntan och "business as usual" ibland, och klockrena nyheter i andra lägen. Det gör det särskilt intressant att granska hur de ledande redaktionerna behandlade och värderade krigsnyheter i olika skeden.

En annan intressant omständighet denna gång var den splittrade världsoptionen. Medan till exempel kriget i Afghanistan 2001 stöddes av ett enigt världssamfund som ett folkrättsligt giltigt försvar av demokratiska och suverä-

na intressen, var världens länder den här gången djupt splittrade i synen på hur konflikten i Irak borde lösas. Följaktligen var också FN djupt splittrat, även bland de ständiga medlemmarna av säkerhetsrådet, där både Frankrike och Ryssland motsatte sig kriget och förordade fortsatta FN-ledda vapeninspektioner för att se till att den förmodade produktionen av massförstörelsevapen upphörde. En majoritet av FN:s medlemsstater förordade den här gången fredliga metoder. Försöken att nå en lösning genom internationellt samförstånd misslyckades emellertid. Mot bakgrund av den internationella spänningen och den splittrade världsoptionen är det särskilt intressant att analysera hur medierna valde att ge utrymme för dessa olika uppfattningar på högsta politiska nivå.

Klyftan fanns nu inte bara mellan enskilda stater utan också mellan folk och statsledningar i flera länder som officiellt stod bakom krigshandlingarna. Vi minns omfattande demonstrationer mot kriget i London och San Francisco. Motsättningen avspeglade sig också i inrikespolitiken i de demokratiska staterna där olika partier stod delade i frågan och där partier internt var splittrade. Det gällde inte minst det brittiska Labourpartiet. På ett helt annat sätt än vid tidigare liknande konflikter fanns ingen utbredd internationell eller nationell enighet om nödvändigheten av kriget. Tvärtom ifrågasattes krigshandlingarna av mycket stora grupper och den koppling mellan ter-

rorism och försvarskrig som presenterades utsattes inte sällan för öppen kritik.

Granskningen av de ledande svenska mediernas bevakning av kriget i Irak ska ses mot denna bakgrund. Krigets skiftande händelseutveckling och den intensiva allmänna debatten om nödvändigheten av ett krig bildar en given referensram för vår analys av innehållet i tidningsartiklar och tv-inslag.

Det är av stort journalistikforskningsmässigt intresse att ta reda på hur ledande redaktioner klarade av en korrekt och rimlig nyhetsförmedling inför de påfrestningar som krigsrapporteringen innebar. Höll journalistiken måttet? Var rapporteringen allsidig och saklig? Fick allmänheten veta vad som verkligen hände? Förekom hänvisningar till svårigheterna med att bemöta propaganda och falsk informationsförmedling? Det finns många frågor om medierna som känns angelägna att ställa vid stora internationella händelser, inte minst eftersom de allra flesta svenskar får sin kunskap om vad som händer i världen genom att följa de största mediernas rapportering (Strömbäck 2001).

Under vilka förhållanden en sådan nyhetsrapportering fungerar väl är utomordentligt intressant att granska. Kraven på journalistikens informations- och opinionsförmedlande uppgifter är sällan större än i samband med krig och kriser där inblandade parter har ett stort intresse av att framställa händelsen på ett för dem så fördelaktigt sätt som möjligt. Kriget om opinionen är i dag nästan alltid lika viktigt som det militä-

ra kriget, och det är inte särskilt missvisande att betrakta medierna som ett slagfält där det gäller att vinna världsoinionens stöd.

Det militära kriget i Irak är över sedan länge, men konsekvenserna är fortfarande inte helt möjliga att överblicka. Freden har visat sig svårare att vinna än kriget och situationen i Irak präglas till stora delar fortfarande av laglöshet och osäkerhet. De internationella följderna av kriget är också oklara och maktspelet i Mellanösternregionen fortsätter. Nya allianser formas och gamla löses upp och det internationella samarbetet försöker med blandad framgång återhämta sig från vårens påfrestningar. Det gäller inte minst arbetet i organisationer som FN, EU och Nato. Förtroendet för regeringar och ledande beslutsfattare förefaller att ha påverkats av deras agerande i samband med det aktuella kriget. Händelsen aktualiserade tveklöst centrala frågor kring de moderna demokratiernas förmåga att uthärda konflikter och skapa förtroende.

Då de flesta svenskar framför allt får sin bild av den nya dramatiska utvecklingen från de svenska medierna är det relevant att granska vilken bild de ledande svenska medierna givit av dessa händelser och vilka tolkningar av förloppet som varit mest framträdande. Utifrån dessa utgångspunkter är en granskning av informationsförmedling och debatt kring Irakkriget opinionsmässigt och beredskapsmässigt intressant.

Undersökningens syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med denna studie är att granska hur de ledande svenska nyhetsmedierna i tv och press bevakade och beskrev Irakkriget under de första fem dagarna (inledningsskedet) och de sista fem dagarna före Bagdads fall (avslutningsskedet). Granskningen tar särskilt upp vilka källor som kommer till tals, öppet eller anonymt, vilka tematiska perspektiv på kriget som dominerar och vilka aktörer som skildras. Särskilt intresse ägnas avvägningen mellan fakta och spekulationer inom olika tematiska områden. Studien anknyter teoretiskt och metodologiskt till en tidigare studie som Demokratiinstitutet producerade för Styrelsen för psykologiskt försvar om terrorattacker den 11 september och kriget i Afghanistan ("Tio dagar som skakade världen", Nord & Strömbäck 2002).

STUDIENS ÖVERGRIPANDE FRÅGESTÄLLNINGAR ÄR:

- Hur omfattande var rapporteringen?
- Vilka teman är vanligast förekommande i rapporteringen?
- Vilka källor är vanligast förekommande i rapporteringen?
- Hur vanligt förekommande är olika slags spekulationer?
- Hur vanligt förekommande är anti-amerikanska respektive antimuslimska retoriska figurer?

Rapportens disposition

Efter detta inledande kapitel följer ett teoretiskt orienterat avsnitt om krigsjournalistikens produktionsvillkor. Där jämförs nyhetsförmedling i krig och fred, och samtidigt diskuteras betydelsen av det allmänna opinionsklimatet, de krigförande parternas propaganda och organisation och rutiner på redaktionerna. En analysmodell och teoretisk referensram för den efterföljande resultatredovisningen och analysen presenteras. Avslutningsvis redovisas relevanta forskningsresultat när det gäller mediebevakningen av några krig under de senaste decennierna.

I resultatredovisningen presenteras så den här genomförda undersökningen. Det faktiska händelseförloppet dag för dag under inledningsskedet och avslutningsskedet av kriget redovisas. Samtidigt görs en total sammanställning över allt analyserat mediematerial i undersökningen, hur stort utrymme det tar i anspråk i nyhetssändningar och i tidningar och hur bevakningen varierar under olika dagar i varje förlopp.

Därefter presenteras undersökningsresultaten i detalj från de båda granskade skedena under Irakkriget. Här förekommer redovisningar av vilka journalistiska genrer som funnits företrädda i materialet, vilka ämnesmässiga teman som dominerar och vilka källor som förekommer i artiklar och inslag. Vidare granskas förekomsten av spekulationer på olika områden. Mediernas bild

av USA och muslimer jämförs också i detta kapitel.

I det avslutande avsnittet analyseras och diskuteras resultaten i undersökningen mot bakgrund av den inledningsvis presenterade analysmodellen kring krigsjournalistikens villkor. Därför analyseras här vilka faktorer som framför allt påverkat bevakningen av kriget i Irak och vad som kan förklara hur journalistiken utvecklats i olika skeden av kriget. Avslutningsvis diskuteras vad denna mediebevakning och journalistik i dramatiska situationer innebär för möjligheterna att garantera den fria opinionsbildningen också under hårt tryck och ytterst hur demokratins kvalitet påverkas.

Krigsjournalistikens villkor

Journalistik bottenar i stort i en rad grundläggande värderingar som varken är särskilt entydiga eller konsistenta. Objektivitet, balans, neutralitet och sanningssökande utgör något av en kärna i en professionell journalistideologi.¹ Samtidigt kan ett sökande efter sanning innebära att det är nödvändigt att vara partisk och inte ge alla lika stort utrymme. Strävan efter att i alla lägen vara neutral kan vara en stor utmaning, i alla fall om vi utgår från att medierna har viktiga demokratiska funktioner. Det är också viktigt att konstatera att journalistiken styrs av olika produktionsvillkor som gör att nyhetsförmedlingen ständigt är en fråga om att välja att skildra delar av en verklighet. Journalistiken kan därför i grunden snarare beskrivas som subjektiv än objektiv.²

Detta innebär inte att strävan efter en objektiv journalistik skulle vara helt verkningslös. Objektiviteten behöver inte nödvändigtvis syfta på journalister-
na som individer eller på slutproduk-

ten. Enligt de amerikanska journalistikforskarna Bill Kovach och Tom Rosenstiel kan och bör objektiviteten i stället syfta på de journalistiska arbetsmetoderna. Deras slutsats är att journalistikens essens är en verifikationens disciplin, och för att den ska efterlevas nämner de fem regler som journalister bör följa för att metoden ska vara objektiv:

- 1) *Lägg aldrig till någonting i en journalistisk berättelse som du inte säkert vet.*
- 2) *Vilseled aldrig läsarna, lyssnarna eller tittarna, vare sig genom val av information eller genom val av berättarteknik.*
- 3) *Var så öppen som möjligt med hur du arbetar, vilka källor du använder och med vilka motiv du har. Hållningen bör vara att det mediepubliken behöver veta för att kunna värdera en nyhet, inklusive dess sanningshalt, det ska inkluderas i artiklarna eller inslagen. Att öppet redovisa varifrån*

¹ Carey 2002.

² Tumber & Prentoulis 2003; Shoemaker & Reese 1996; Hvitfelt 1989; Schudson 1978; Schulz 1976; Tuchman 1972.

information är hämtad och vilka källor som används är i det här sammanhanget ett av de viktigaste kraven man kan ställa på journalistiken.

- 4) *Förlita dig på din egen självständiga rapportering. Med det menas att journalister inte ska förlita sig på andra mediers rapportering i utformandet av de egna nyheterna. Om inte finns alltid risken att felaktiga uppgifter förs vidare och till sist blir tagna för sanna just därför att de har upprepats på många olika ställen.*
- 5) *Var ödmjuk inför dina egna möjligheter att veta allt som är relevant i det sammanhang en nyhet utgör.¹*

Om de här ”reglerna” följdes skulle journalistikens innehåll enligt författarna leda till större sannolikhet för att mediepublikerna tillhandahålls den information de behöver för att kunna vara fria och bilda sig självständiga uppfattningar. Men det skulle inte åstadkomma en journalistik som är objektiv till sitt innehåll. Det är en omöjlighet. Däremot skulle de journalistiska arbetsmetoderna kunna ge en journalistik som uppfyllde grundläggande demokratiska krav på information, granskning och debatt.

Så kommer journalistik till

Inom forskningen har frågan om vad som påverkar journalistikutbudet i allmänhet oftast gällt diskussioner kring nyhetsjournalistikens förutsättningar eller produktionsvillkor på olika nivåer. En forskningsansats som betraktar medieinnehållet som en beroende variabel och studerar bakomliggande faktorer har också framförts som en minst lika viktig del av journalistikforskningen som den som framför allt har medieinnehållet som en oberoende variabel och studerar dess effekter.²

Vidare påtalar vissa forskare med intresse för journalistikens villkor det begränsade värde som studier av medieinnehåll utan kopplingar till de förutsättningar som skapat detta utbud har. Så görs också i den för denna forskningsinriktning centrala boken ”*Mediating the Message – Theories of Influences on Mass Media Content*” av de amerikanska medieforskarna Pamela Shoemaker och Stephen Reese:

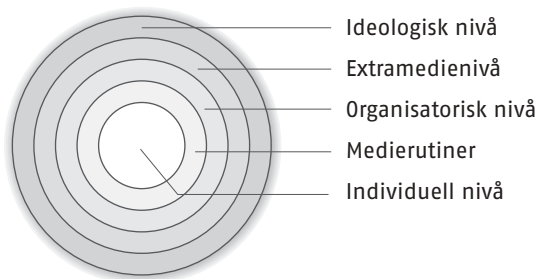
A study of media content alone is not sufficient, however, to understand either the forces that produce that content or the nature or extent of its effects – but content research is a start. Systematic, patterned regularities in content result from stable, underlying structural forces.³

¹ Kovach & Rosenstiel 1999, sid. 78–86.

² Shoemaker & Reese 1996; McNair 1998.

³ Shoemaker & Reese 1996, s. 28.

Figur 2.1. Olika nivåer av faktorer som har betydelse för journalistikens innehåll.

I sin framställning pekar Shoemaker och Reese på de faktorer som påverkar mediernas journalistiska innehåll utifrån fem nivåer (fig. 2.1).

Till de individuella faktorerna hör sådant som journalisternas och övriga anställdas utbildningsnivåer, deras bakgrunder och erfarenheter, deras yrkesetik, deras personliga värderingar och åsikter samt deras makt inom medieorganisationerna.

Till medierutinerna hör faktorer som handlar om tillvägagångssätt för att införskaffa, behandla och bearbeta samt paketera nyheterna. Medierutinerna är därmed de faktorer som i journalistikens vardag präglar nyhetsarbetet på ett förhållandevis konkret plan.

De är i sin tur kopplade till den organisatoriska nivån, som handlar om hur medieföretagen är organiserade. Exempel på organisatoriska faktorer är ägandeförhållanden, om medieföretaget har en traditionell chefredaktör eller en publisher med ansvar inte bara för det journalistiska innehållet utan också för ekonomin, och hur ett medieföretag är

organiserat i olika avdelningar och redaktioner.

Extramedienivån handlar, till skillnad mot de tre föregående, om faktorer utanför medierna själva som ändå har betydelse för journalistikens innehåll. Dit hör mediernas förhållande till källorna och källornas grad av makt över innehållet. Nära kopplat till det är faktorer såsom olika intresseorganisationers uppbyggnad och styrka och hur politiska kampanjer bedrivs. Andra mycket centrala extramediefaktorer är exempelvis de lagar och förordningar som reglerar mediernas verksamhet, graden av konkurrens på mediemarknaden, mediernas förankring i det omgivande samhället och den teknologiska utvecklingsnivån. På den ideologiska nivån, till sist, återfinns faktorer som handlar om ett samhälles övergripande kulturella och ideologiska värderingar, och hur dessa påverkar journalistikens innehåll.¹

Vad som i huvudsak styr det subjektiva urvalet och presentationen av nyheter är omdiskuterat, men de flesta

¹ Shoemaker & Reese 1996.

medieforskare brukar peka på den samlande verkan av teknologiska framsteg och ekonomiska förändringar som påverkat mediebranschen. Mediernas innehåll bör därför ses mot bakgrund av förändrade journalistiska produktionsvillkor som präglas av ökad konkurrens, skärpta lönsamhetskrav och en alltmer fragmenterad publik. Större ekonomiska intressen och kraftigt ökad konkurrens om publiken tenderar att ha lett till en mer underhållningsinriktad, skandalbaserad och trivial journalistik, och det gäller i hög grad också den politiska journalistiken.¹

Den ökade kommersialiseringen av mediasystemet är en rimlig utgångspunkt för studier av hur medier i dag arbetar och vilka produktionsvillkor som är mest dominerande. Svenska mediers ekonomi, struktur och innehåll har förändrats markant på senare tid. Det ökade utbudet och den skärpta konkurrensen mellan medierna har sannolikt bidragit till en ökad marknadsanpassning och ökad kostnadsmedvetenhet på redaktionerna. Det innebär att all journalistik måste vara lönsam och att det ur marknadssynpunkt riktiga medieinnehåll riskerar att trängas ut det som ur demokratisynpunkt är mer centralt: informativt, granskande eller debatterande.²

Krigsnyheter är också nyheter

Denna generella medieutveckling gäller för all sorts journalistik, och den journalistik som handlar om krig, terrorism eller samhällsstörningar i övrigt utgör härvidlag inget undantag. Nyheter om krig paketeras i stor utsträckning efter samma koncept som alla andra nyheter.

Frågan är emellertid om inte nyhetsjournalistiken på detta område i särskilt stor utsträckning svarar mot mediologiens krav när det gäller dramatiseringen av innehållet. Krig och kriser är i de allra flesta fall kraftiga avvikelser från det normala. Av det skälet är medierapporteringen av sådana händelser också vanligen omfattande och intensiv, i vart fall fram till den tidpunkt då redaktioner inte längre bedömer att kriget eller krisen är någon avvikelse utan i stället en normalitet. Moderna krig uppfyller i de flesta fall kraven på en dramatisk berättelse: någon part kan beskrivas som offer respektive angripare, någon står bakom terror och någon hävdar sin rätt till självförsvar, någon är hotfull och någon tar ansvar, någon har överskridit gränser och någon vill upprätthålla dessa gränser. En förutsättning för att kunna beskriva den dramatiska konflikten på ett personligt sätt är att olika personer har olika roller i dramat och olika uppsättningar av personliga egenskaper. Där den goda viljan står mot det illasinnade eller demokratin mot

¹ Carey 2002 och Hvitfelt 2001.

² Hvitfelt 1996, jfr. SOU 1994:94.

terrorn. För att kunna tydliggöra konflikten måste konflikten personifieras och för att personer ska ha ett nyhetsvärde måste de representera olika egenskaper och ge olika identifikationsmönster.¹ De tendenser som är tydliga i allmän nyhetsjournalistik i detta avseende snarare förstärks än försvagas när det handlar om krigs- och krisjournalistik.

Samtidigt är det uppenbart att flera faktorer som inte är framträdande i annan journalistik spelar en mycket stor roll här. En viktig skillnad mellan krigsjournalistik och annan journalistik generellt är förstås att den journalistik som är tillkommen i ett särskilt dramatiskt skeende i allmänhet också är mindre genomarbetad och mer uppskruvad.² Överdrifter och förenklingar får större utrymme när tidspressen är extrem och det är svårt att få grepp om vad som egentligen händer. I den allmänna förvirring som ofta präglar i vart fall krigens första eller mer intensiva skeden är det inte ovanligt att nyhetsrapporteringen mer än vanligt förstärker det på ytan dramatiska och låter mer eller mindre välgrundade spekulationer ta över när bristen på ny information är uppenbar.

Krig och kriser utgör en stor utmaning för journalistiken av flera skäl. Först och främst därför att vistelsen i ett krigsområde i de flesta fall utgör en stor personlig påfrestning såväl fysiskt som psykiskt. Vidare problem består i att reportrar och medier i stor utsträck-

ning har att förlita sig till uppgifter från olika parter i konflikten, som regeringar eller militärer. Dessa parter har vanligen ett stort intresse av att dölja hela sanningen eller se till att den bild av händelseutvecklingen som medierna ger formas på ett särskilt sätt. Kraven på objektivitet blir därmed ännu svårare att tillfredsställa än i en fredlig situation. Ett krig kännetecknas som regel av betydande hinder för det fria informationsflöde som anses vara av avgörande betydelse i demokratiska stater. Förhandscensur, restriktioner, lögner, falska rykten och systematisk desinformation förekommer för att försvåra en allsidig och trovärdig nyhetsförmedling.

Sammanfattningsvis finns alltså både likheter och skillnader mellan journalistik i krig och fred. Förhållandena i krig och krigsliknande situationer är ofta speciella och påverkar journalistikens förutsättningar. Samtidigt finns grundläggande likheter i hur journalistik kommer till i både krig och fred, och där tendensen är att de mekanismer som spelar en stor roll snarast är mer uttalade i krig. Det finns exempelvis ett stort tryck från källor utanför medierna och detta tryck är snarare mer accentuerat och sofistikerat i krigslägen. På samma sätt är medierutiner sannolikt än mer utslagsgivande i kaotiska situationer jämfört med i lugnare nyhetsförlopp. Det är därför rimligt att i stort betrakta krigsjournalistikens förutsättningar som jämförbara med fredsjour-

¹ Hadenius & Stúr 1992.

² Hvitfelt & Mattsson 1992.

nalistikens. Den skillnad som finns handlar i stället i stort om att det är samma förutsättningar som gäller, om än med ökad styrka i ett dramatiskt läge.

Mot den bakgrunden kan den tidigare diskuterade generella analysmodellen beträffande journalistikens villkor och förutsättningar vara fruktbar att använda också vid studier av krigsjournalistiken. Ty också den handlar om att journalistiken tillkommer som ett resultat av förhållanden på olika nivåer: individuell nivå, medierutinnivå, organisatorisk nivå, extramedienivå och ideologisk nivå.

Den individuella nivån utgörs av journalisternas individuella egenskaper. Som i all annan journalistik är det inte betydelselöst vilken bakgrund den enskilde reportern eller redigeraren har, som ålder, kön, utbildning eller etnicitet. När det gäller krigsrapportering finns särskild anledning att fråga sig vilka de korrespondenter eller journalister är som skildrar en konflikt på plats. Gruppen av krigsreportrar arbetar ofta nära varandra och det är inte orimligt att tänka sig att gemensamma värderingar skapas som får betydelse för vilka aspekter som blir belysta i rapporteringen. Den kollektiva identitet som kan formas i dessa situationer finns inte belagd i någon större utsträckning inom medieforskningen, men har berörts i en del beskrivningar av jour-

nalistik i krig.¹ I den här studien om Irakkriget är fokus också huvudsakligen på medierna som organisationer och inte på journalisterna som individer.

Medierutinnivån är därför i hög grad intressant i samband med krig och kriser. Nyhetsvärderingen bygger i huvudsak på bedömningar av olika händelsers bedömda relevans och vikt och på föreställningar om den egna mediepublikens intresse.² Dessa bedömningar vilar i sin tur vanligen på tämligen traditionella kriterier om vad som utmärker stora nyheter. Till dessa hör till exempel om kända personer är inblandade, om förloppet är dramatiskt, om det förekommer konflikter och om det som händer är nära eller långt bort och lätt att identifiera sig med.³ Generellt uppfyller en krigssituation de flesta av dessa nyhetskriterier och därför är medierutinerna en viktig faktor för att förklara krigsbevakningen.

Att krigsnyheter är stora nyheter betyder emellertid inte att de alltid behandlas på ett rutinmässigt och förutsägbart sätt. Kriser som uppstår helt överraskande eller uppvisar helt avvikande konfliktmönster och är svårare att identifiera behandlas sannolikt inte lika rutinmässigt av redaktionerna utan vi får en mer slumpmässigt styrd nyhetsbevakning.

På den organisatoriska nivån styrs krigsbevakningen givetvis ytterst av de ekonomiska och personella resurser

1 Tumber 2002.

2 Negrine 1996.

3 Hvitfelt 1985

som medieföretag avsätter för bevakningen av ett krigsförlopp. En särskild avdelning på redaktionen med specialreportrar och egna utsända i konfliktområdet ger en annan nyhetsförmedling än ett ensidigt beroende av nyhetsbyrårapporter. I detta sammanhang kan erinras om att också organisatoriska förändringar av den redaktionella maktbalansen kan påverka bevakningen av krigsförlopp. Av tradition anses utrikeskorrespondenter ha en stark ställning gentemot sina hemmaredaktioner, men samtidigt kan försök att effektivisera nyhetsarbetet genom att bygga upp starka centralredaktioner, eller nyhetsdeskar, anses ha ökat hemmaredaktionernas makt när det gäller att forma nyhetsförmedlingen.

En redaktionell effektivisering kan även handla om att nyhetsproduktionen mer än förr anpassas till de olika medieformat som förekommer och att arbetet i ökad utsträckning styrs av att material lämnas fortlöpande till tidning, webbupplagor, radio eller tv i stort sett dygnet runt.

På extramedienivån handlar villkoren framför allt om källornas betydelse för krigsbevakningen. Helt obestridligt är att källorna spelar en mycket stor roll i dessa situationer eftersom de ofta utmärks av en knapphet på information. Krigförande parter har ett mycket stort intresse av att försöka kontrollera informationsflödet och styra nyhetsförmedlingen på ett för dem fördelaktigt sätt. I allmänhet har därför källorna i

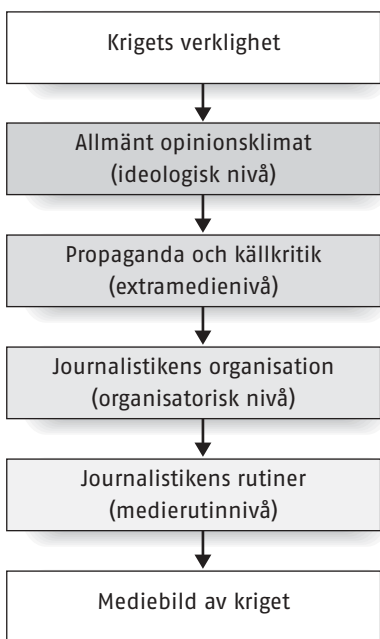
en konflikt en ännu starkare ställning än vid andra situationer, ty större intressen står på spel och mediernas beroende av källor är mycket stort. Det är därför av stort intresse att granska vilken bild av ett konfliktförlopp som framträder i medierna, vilka källor som kommer till tals och hur väl underbyggda de är samt hur parterna i konflikten beskrivs och på vilka grunder det sker.

Slutligen finns skäl att påminna om att journalistik inte bara formas av interna mediefaktorer och relationerna till den närmaste omgivningen. All journalistik speglar också, om än i varierande grad, rådande samhällsuppfattningar, verklighetsföreställningar och ideologiska värderingar.¹ När det gäller den journalistiska bevakningen av krig finns det anledning att tro att ett allmänt opinionsläge kring ett pågående krig är av betydelse.

Ett opinionsklimat där kriget betraktas som ett folkrättsligt grundat självförsvar av nationell suveränitet är helt annorlunda än ett krig som av de flesta ses som ett maktfullkomligt och brutalt övergrepp på en mindre nation. Det kan förvisso vara samma interna mediemekanismer som fungerar i båda fallen när det gäller mediernas arbetsformer och nyhetsvärdering, men bilden av kriget i medierna påverkas sannolikt av opinionsbilden av kriget och de värderingar av dess legitima grund som återspeglas i samhället.

1 Hvitfelt 1989

Figur 2.2. En undersökningsmodell för analys av krigsjournalistikens villkor.

Det finns därför skäl att i följande delar av detta kapitel närmare granska olika faktorer som kan spela en avgörande roll för hur krigsjournalistiken kommit att se ut när det gäller de svenska mediernas rapportering om kriget i Irak. Det som särskilt kommer att uppmärksammas fortsättningsvis är den allmänna opinionens betydelse, propagandans roll och krigsjournalistikens beroende av källor, den journalistiska organiseringen av nyhetsarbetet och förutsättningarna för det dagliga journalistiska nyhetsarbetet (fig. 2.2).

Slaget om opinionen

Av de krig som ägt rum i modern tid utmärker sig till exempel Vietnamkriget som det första riktiga "tv-kriget" i vilket inga egentliga restriktioner existerade för journalisterna på plats. Öppenheten ledde till en någorlunda balanserad rapportering om krigsutvecklingen, i synnerhet under krigets senare skede. Det tycks som om den amerikanska regeringen och militären inte riktigt förutsåg den genomslagskraft en sådan närvaro kunde få med televisionens hjälp. Ofta fanns enskilda reportrar och/eller fotografer ute i fält tillsammans med amerikanska trupper. De kunde införa en förstummad världsoption ge bilder och beskrivningar av kriget som aldrig tidigare kunnat återges. Upptäckten av krigets brutalitet och skillnaden mellan regeringskommunikéer och realiteterna på slagfältet bidrog till att öka den amerikanska allmänhetens frustration över kriget. Efter Tetoffensiven 1968 stod det klart att de amerikanska insatserna för att vinna detta krig inte skulle vara acceptabla för det amerikanska folket. Mediernas bild av den nya situationen bidrog inte direkt till freden, men spelade stor roll för den allmänna debatten i USA.¹

Vietnam kan beskrivas som en vändpunkt i ett fram till dess ganska avspänt förhållande mellan militären och medierna. Tre saker kan sägas ha samverkat till att leda fram till denna vändpunkt, nämligen att kriget inte vanns, att medierna inte var lojala mot militären

¹ Stoler 1986

utan också återgav inhemska antikrigsopinioner samt att det i praktiken inte förekom någon censur i kriget. För den amerikanska militären var Vietnamkriget en slutlig bekräftelse på att den kritiska mediebevakningen kunde bidra till motgångar på slagfältet, medan journalister mer betraktade kriget som skolexempel på hur medierna borde fungera i samband med en konflikt – fritt och oberoende.¹

En kontrast till mediebevakningen av detta krig är Gulfkriget 1991 där militären gjorde allt för att undvika upprepningen av ett ”Vietnamsyndrom”. Militären hade lärt läxan och tillät den här gången inte medierepresentanterna någon rörelsefrihet i krigszonen. Presscenter upprättades på behörigt avstånd i Saudiarabien. Ett kontrollerat informationssystem, uppbyggt på ett pool-system i fält och merparten av journalisterna beroende av välregisserade presskonferenser i de allierades högkvarter, bidrog i hög utsträckning till en ökad samsyn mellan militärer och journalister och till att bevakningen av Gulfkriget inte blev lika ifrågasättande.²

I synnerhet televisionens omfattande bevakning av Gulfkriget har beskrivits som ”överskottsinformation som ledde till desinformation”.³ Av de mer än 1 600 reportrar som följde kriget från grannlandet Saudiarabien var det bara

knappt tio procent som någon gång under kriget nådde det egentliga krigsområdet. Denna minoritet kunde dock bara delta i särskilda operationer som i förväg noga valts ut av den amerikanska militären.⁴

De politiska förhållandena i samband med en konflikt kan variera kraftigt. Det finns konflikter som vilar på folkrättslig grund och det finns konflikter som är synnerligen kontroversiella i detta avseende. På samma sätt kan den nationella politiska eliten vara enig eller splittrad. När den politiska eliten är enig och står bakom ett krig finns anledning att förvänta sig att rapporteringen om kriget också utmärks av patriotism och partisk nyhetsförmedling.⁵ Om å andra sidan den politiska eliten är splittrad i en sådan fråga är det mer sannolikt att de nationella medierna kommer att återge de olika uppfattningarna inom den politiska eliten och bevaka konflikten på ett mer allsidigt sätt.⁶

Den amerikanske statsvetaren Daniel C Hallin har granskat de amerikanska mediernas bevakning av Vietnamkriget i vad som kan betecknas som en central studie av relationen mellan medierapporteringen och opinionsläget inom den politiska eliten.⁷ Hallin noterade en väsentlig förändring i den amerikanska mediebevakningen av kriget

¹ Brandenburg 2003.

² Tumber 2002.

³ Raboy & Dagenais 1992, sid. 7.

⁴ Brandenburg 2003.

⁵ Rosen 2002; Kalb 1994.

⁶ Bennett 1994.

⁷ Hallin 1986.

från en mer hövisk och följsam bevakning till en mer kritisk sådan i ett senare skede när det förekom mer politisk opposition mot kriget i det egna landet. Enligt Hallin finns det olika typer av konflikter i samhället och mediernas förmåga att skildra dessa på ett rimligt sätt varierar. Samförstånd eller ”legitima konflikter”, för att nu låna Hallins egen term, är situationer där konflikten är lätt att skildra eftersom båda parter är etablerade. Detta till skillnad mot konflikter där någon part befinner sig utanför det etablerade politiska systemet.

Den amerikanska journalistiken efter terrorattackerna den 11 september 2001 har till exempel beskrivits som en övergång från att skildra legitima konflikter i samhället till att bygga upp nationell patriotism och samförstånd, ungefär på samma sätt som efter mordet på president John F Kennedy 1963.¹ Men också mindre uppskakande händelser anses ha haft betydelse för en nationellt samlande politisk journalistik i USA. Ett konservativt samlande perspektiv var vanligt i de tre nationellt baserade tv-nätverken (ABC, CBS och NBC) efter Ronald Reagans tillträde som president 1980, och det inträffade också omedelbart efter Iraks ockupation av Kuwait i augusti 1990 då amerikanska trupper började sändas till regionen.²

Hallin avser i sitt arbete debatten på den nationella nivån, men hans resone-

mang kan med fördel också tillämpas på den internationella nivå då nyhetsrapporteringen till stora delar är globaliserad. Därför finns skäl att tro att krigsbevakningen skiljer sig avsevärt mellan en situation där hela världssamfundet är enigt och en situation där enskilda stormakter har väsentligt avgörande skillnader i synen på ett krig eller en konflikt. Krig som bedrivs i FN:s namn och med stöd av resolutioner i säkerhetsrådet skildras på ett annat sätt än krig initierade av enskilda stater under protest från andra nationer. En annan slutsats i sammanhanget är att globaliseringen av nyhetsförmedlingen rimligen gör att den traditionella, nationellt baserade nyhetsbevakningen får en mindre betydelse när också internationella tv-kanaler och Internet existerar som ett alternativ för nyhetsanvändarna. Måhända erbjuder de andra perspektiv på händelseutvecklingen.

Ett liknande resonemang om medierna och krisernas natur förs av de kanadensiska medieforskarna Marc Raboy och Bernard Dagenais. De konstaterar att medierna, liksom alla andra samhällsliga institutioner, har ett institutionellt behov av stabilitet och en skepsis mot förändringar. Till skillnad mot andra institutioner har de emellertid också ett professionellt intresse av att skildra kriser och avvikelserna mot normaliteten, ty de nyheter som framför allt legitimerar mediernas ställning är i stor utsträckning präglade av dessa

¹ Schudson 2002.

² Kellner 1992.

företeelser. Följden av detta blir att medierna löser dilemmat genom att söka skildra mer eller mindre fiktiva kriser som inte utgör något hot mot den rådande samhällsordningen. Det innebär också att kriser kan konstrueras av olika intressen i samhället för att dra uppmärksamheten från mer grundläggande problem. De kriser och de avvikelser som dominerar nyhetsflödet behöver därför inte vara de mest påtagliga, utan kan lika gärna vara de som det av olika skäl är mediemässigt motiverat att återge.¹

Sammanfattningsvis talar således mycket för att möjligheterna till en god journalistik ökar om det finns en allmänt accepterad konflikt på politiskt hög nivå i sakfrågan. Om två viktiga nationer är oeniga om det riktiga i att starta ett krig eller om två viktiga politiska partier är oeniga om statsbudgeten existerar i båda fallen en ”legitim kontrovers” där medierna utan särskilt stora svårigheter kan referera till motstridiga uppgifter och belysa olika partiers intressen i en konflikt. Det faktum att Irakkriget inte stöddes av alla västerländska regeringar utan snarare kritiserades av de flesta borde ha underlättat en mer allsidig nyhetsförmedling med olika perspektiv och utgångspunkter.

Inget krig utan propaganda

I ett historiskt sammanhang är rubriken ovan förstås ingenting nytt, ty krigspropaganda har förekommit i alla tider och vid alla krig. Propaganda som begrepp kan närmast liknas vid medveten och systematiskt snedvriden opinionsbildning i syfte att påverka åsikter och värderingar i en för avsändaren gynnsam riktning. Propagandan anses nödvändig för att mobilisera det egna folket mot en gemensam fiende med onda avsikter, och för att argumentera för att ett krig är det bästa sättet att lösa de problem som nationen nu står inför. Begreppet propaganda må förefalla otidsenligt i ett modernt mediasamhälle, men det finns skäl att erinra om att propaganda är ett komplext begrepp.²

Propagandan kan ha som främsta syfte att gjuta mod i de egna leden och samla anhängarna kring vissa gemensamma värderingar. Den kan också vara avsedd att övertyga motståndarlägret om det riktiga i att ändra uppfattning. De olika målsättningarna för propagandan innebär att den kan vara av olika karaktär. Den nationellt samlande propagandan handlar oftast om att ena människor, och den offensivt inriktade om att splittra en grupp där merparten har motsatta åsikter än avsändaren. I båda fallen kan propagandan vara mer eller mindre aggressiv och bombastisk,

¹ Raboy & Dagenais 1992.

² Ellul 1973.

och i olika utsträckning vara inriktad mot att övertyga i en resonerande ton eller övertala i ett mer högljutt tonläge.

Men ytterligare distinktioner kan göras. Dels finns agitatorisk propaganda av det slag som oftast förknippas med totalitära stater med massans hyllningar av en diktatorisk ledare och ett systematiskt undertryckande av avvikande opinionsyttringar. Dels finns vad som brukar kallas social propaganda, som mer bygger på vikten av att skapa ett samförstånd och gemensamma värderingar som värn mot avvikande uppfattningar. Den sociala propagandan är ofta mindre klart uttalad och inte lika braskande till sin form. Likväl kan denna propaganda vara mycket effektiv om den används tillsammans med moderna marknadsförings- och pr-metoder och den senaste kommunikationsteknologin.

Således förekommer propaganda i alla typer av stater, såväl demokratiska som totalitära, i olika skeden av en konflikt. Propagandan förekommer före ett krig för att förbereda och mobilisera den allmänna opinionen, under ett krig för att förvillna motståndare och uppmuntra de egna samt efter kriget för att rättfärdiga de egna handlingarna och ”skriva vinnarens historia”.¹

Det är rimligt att tro att propagandistiska informationsinsatser noga planeras i olika faser av en konflikt, ett

krig eller en krissituation, och att det nästan alltid finns en väl sammanhållen syn från de viktigaste aktörerna när det gäller hur olika propagandistiska metoder ska användas och i vilka syften. Det är här man i dag oftare talar om pr och informationsoperationer än om propaganda. Rimligen har bedömningen av olika mediers roller i en sådan informations-spridning stor betydelse eftersom de flesta människor får sin vetskap om vad som händer från medierna. Frågor kring hur olika budskap och utspel ska placeras i olika medier, vilken bild av en konflikt som är önskvärd på den nationella och internationella arenan och hur motpartens förväntade motdrag ska bemötas är alla centrala frågor i en sådan sammanhållen propaganda-planering. Det går i dag inte att framgångsrikt bedriva krig utan att ha en informations- eller kommunikationsstrategi.

Den allmänna användningen av propaganda i krig och vid kriser är en utmaning för den goda journalistiken eftersom den försvarar källkritik, opartisk nyhetsförmedling och redaktionellt oberoende. De flesta studier som gjorts av medierapporteringen kring krig bekräftar bilden av obalanserad nyhetsjournalistik och ett ensidigt beroende av vissa elitkällor.²

När det gäller förhållandet till källorna är det sällan helt symmetriskt. Vissa källor har i kraft av sin ställning

¹ Nord & Strömbäck 2002.

² Nord & Strömbäck 2002; Riegert 2002; Zelizer & Allan 2002; Bennett & Paletz 1994; Kennedy 1993; Hadenius & Stúr 1992; Hvitfelt & Mattsson 1992; Nohrstedt 1992; Hallin 1986.

eller exklusivitet lättare att få tillträde till medierna än andra. Resultatet av en svensk undersökning av synliga källor i nyhetsjournalistiken visade till exempel att mångfalden av synliga källor var begränsad, att kvinnor och icke-elitkällor var underrepresenterade i riksnyheterna, att få goda medborgerliga föredömen kom till tals, att medborgarna oftast presenterades i rollen som "offer" för olika omständigheter och att reportrarnas egen närvaro i texterna, det författaren kallar "journalistiskt yttrandespråk", var lågt.

I avhandlingen gavs också troliga förklaringar till dessa brister. Den bristande mångfalden sågs som ett uttryck för att icke etablerade intressen inte hade samma tillgång till nyhetsnätet, som var nära förknippat med fastställda journalistiska rutiner och kontaktytor, men också att de av journalisterna själva inte bedömdes ha ett lika högt nyhetsvärde som etablerade aktörer.

Det spelar här i de flesta fall en roll vilka relationer mellan medierna och källorna som finns etablerade sedan tidigare. Källor som medierna upplever som förtroendefulla har här ett försteg framför andra. I de fall där medierna därtill haft nytta av källornas information tidigare kan också antas att detta underlättar de framtida relationerna.

Men källornas ställning beror inte bara på deras roll i den journalistiska arbetsprocessen, det finns också skäl att fråga sig om överliggande värderingar

präglar relationen mellan medier och källor. Källor som framför åsikter som ligger utanför den etablerade samhällsdebatten eller framför allt tar upp sålän formulerade utgångspunkter på politiska frågor har rimligen sämre möjligheter att göra sina röster hörda. Detta ska inte tolkas som att avvikande röster inte är välkomna. Tvärtom är konflikten, som redan konstaterats, nyhetsdramaturgins motor och röster som säger emot är därför ofta välkomna i debatten. Det är emellertid den förväntade konflikten som i allmänhet eftersträvas. Källor som ligger helt vid sidan av denna debatt, vill fördjupa den i stället för att spetsa till den eller vill föra in nya frågeställningar, har i många fall svårt att lyckas göra sin röst hörd. En mångfald av källor är förvisso en journalistisk målsättning, men en rolluppsättning där källornas repliker passar in i den på förhand konstruerade berättelsen är desto oftare en journalistisk verklighet.¹

En viktig fråga att beakta när det gäller hur källor presenteras i medierna är också i vilken utsträckning källornas utsagor står oemotsagda eller överhuvudtaget diskuteras av journalisterna och om det i detta avseende skiljer något mellan olika typer av källor. Särskilt viktig är förstås denna frågeställning i en krigs- eller krisliknande situation där det redan i utgångsläget finns stora skillnader mellan olika parter

¹ Sahlstrand 2000.

möjligheter att komma till tals i den medierade offentligheten.

Om inte någon möjlighet ges att en motpart kontrasterar ett uttalande om krigsutvecklingens eller terroristbekämpningens framgångar, är det i många fall av största vikt att den rapporterande journalisten eller en kommenterande kollega gör en bedömning av källans trovärdighet och uppgifternas tillförlitlighet. Siffror om antalet döda i en attack finns förstås nästan alltid skäl för någon att överdriva eller underskatta, och det brukar ibland också sägas i medierna att detta är obekräftade uppgifter från en enda part som inte kan behandlas som en enda sanning. Mindre vanligt är det då att uppgifter som handlar om myndigheters handlingsberedskap eller militärens lägesbedömningar ifrågasätts.

Till sist kan poängteras att det i krigsliknande situationer i allmänhet är betydligt vanligare att anonyma källor förekommer än annars. Detta behöver inte enbart vara ett problem. Genom anonymiteten kan vissa uppgifter komma fram som i det skärpta läget annars hade varit helt omöjliga att sprida. Läckor och exklusiv information fyller i krislägen en viktig funktion för att tillhandahålla en allsidig nyhetsförmedling. Men samtidigt finns risken att sådana anonyma uppgifter i ett läge med informationsunderskott får en alltför stor betydelse och inte kan värderas på ett rimligt sätt av nyhetsredaktionerna.

I bristen på namngivna källor får de anonyma källorna ett utrymme som

inte är rimligt och relevant. Denna omständighet inbjuder till försök från konfliktens parter att sprida desinformation och testballonger under anonymitetens täckmantel. Eftersom det kan antas att fler ledande politiker och militärer är lojala mot den officiella linjen än oppositionella mot den är sannolikt risken för att förekomsten av anonyma källor förhindrar det fria informationsflödet större än att de berikar den offentliga debatten. Principen om källors rätt till anonymitet är således av demokratiska skäl viktig att slå vakt om. Men det är av samma skäl betydelsefullt att hela tiden kritiskt värdera de källor som föredrar att vara anonyma.

Till sist finns det skäl att tala om att mediernas roll i samband med konflikter varierar en del. Det finns exempel på krig där medierna varit kritisk iakttagare, krig där medierna framför allt speglar makthavarnas uppgifter och krig där de militära och mediala arenorna konvergerat i så stor utsträckning att det är rimligt att tala om att kriget medialiseras.

Den som studerar mediestrukturen kan hävda att det ökade antalet medier med globala ambitioner och goda ekonomiska resurser gjort att krig i dag bevakas bättre än förr.

Den som granskar innehållet i krigsrapporteringen kan samtidigt på goda grunder påstå att rapporteringen brister i allsidighet och saklighet.

Och den som följer medieutvecklingen särskilt noga lär sannolikt landa i slutsatsen att militärer och regeringar å ena sidan och medier å den andra bli-

vit allt svårare att hålla isär som skilda parter vid en konflikt; militären erbjuder de bästa bilderna på precisionsbombarde missiler och journalister följer med de egna trupperna som ”inbäddade” reportrar och rapporterar ”live” från krigsskådeplatsen ur de egna truppers perspektiv. Det senare är en i och för sig traditionell metod men som renodlats och utvecklats och spelade en mycket stor roll i Irakkriget.¹ Gamla roller och motpartsförhållanden har suddats ut och det blir allt svårare för allmänheten att skilja på samhällsinformation, underhållning och propaganda.² Alltmer sofistikerade propagandametoder har därför ställt medierna inför stora utmaningar. Alla åtgärder som syftar till att stärka förtroendet mellan viktiga aktörer och medier kan komma att leda till ett ensidigt beroende av vissa källor och parter i en konflikt. Utvecklandet av sådana personliga band kan också leda till ett flitigare utnyttjande av såväl elitkällor som anonyma källor som uppfattas som trovärdiga. Mot den bakgrunden talar det mesta för att också rapporteringen under Irakkriget 2003 bör ha präglats av en betydande snedfördelning när det gäller citerade och omnämnda källor.

Journalistikens var, när och hur

Det tycks samtidigt som om vissa konflikter skildras med bättre journalistik än andra konflikter. Hinder för en god kvalitet i nyhetsbevakningen finns förvisso alltid, men de kan vara mer eller mindre lätta att parera på grund av såväl politiska förhållanden som journalistiskt professionella förutsättningar. Kvaliteten i krigsrapporteringen handlar därför inte bara om frågan om samförstånd eller splittring i synen på krigets nödvändighet och relationen till de krigförande parterna som källor. Det finns också interna faktorer inom medierna som spelar roll för denna kvalitet i bevakningen.³ I samband med krigsbevakningen finns det därför skäl att fråga sig var journalisterna kan arbeta, när de kan publicera sitt material och kanske allra viktigast hur journalisterna kan arbeta i den egna medieorganisationen.⁴

Den första frågan om var journalisterna rent fysiskt befinner sig kan synas trivial men är ändå väsentlig för att förutsäga utsikterna till en journalistik präglad av största möjliga objektivitet och balans. Ett nätverk av reportrar på båda sidor i en konflikt ger sällsynt goda möjligheter att jämföra officiella deklARATIONER och militära besked med personligt och på plats insamlat materi-

¹ Jfr. Brandenburg 2003.

² Jfr. Kishan Thussu & Freedman 2003.

³ McNair 1998; Shoemaker & Reese 1996.

⁴ Nord & Strömbäck 2002.

al om händelseutvecklingen. Möjligheten för journalister att kunna röra sig fritt i konfliktområdet är en nyckelfaktor när det gäller att åstadkomma en oberoende och angelägen nyhetsrapportering.

De flesta moderna krig utmärks dock snarare av rakt motsatta förhållanden. Alla större krig, sedan Vietnamkrigets dagar, har varit tämligen komplicerade att bevaka eftersom där funnits en uppsjö av åtgärder i syfte att begränsa mediernas rörelsefrihet och verksamhet. Journalisterna har i stor utsträckning varit förvisade till välregisserade presskonferenser långt från stridslinjen eller än mer välregisserade guidade turer in i krigsområdet för en liten skara utvalda pressrepresentanter. En annan företeelse värd att uppmärksamma är den blandning av restriktioner och självensur som ofta också är ett hinder för en rimlig och balanserad rapportering.

Den andra frågan behandlar publiceringsmöjligheterna. Förr var detta en fråga om att producera dagens stora nyhet, men i dag produceras nyheter hela dagen och dygnet runt. Historiskt sett förekom krigsjournalistik i tidningar och etermedier med rapporter om vad som hade hänt under föregående dag. En lång tid förflöt mellan händelsen och nyheten om händelsen, vilket därmed gav redaktionerna mer tid att kontrollera fakta, söka uppgifter från annat håll och göra analyser av händelseutvecklingen. I dag är det nyheter

dygnet runt i en aldrig sinande ström. Tv-kanalerna producerar nyheter hela tiden och webbplatsernas nyheter uppdateras ständigt.¹

De senaste nyheterna blir gamla nyheter mycket snabbt. Den ständiga efterfrågan på ”nya” nyheter påverkar det praktiska journalistiska arbetet på flera sätt. En möjlig påverkan är att ”hål” i nyhetsförmedlingen hela tiden måste fyllas med material och att en brist på ny information därmed genererar en stor mängd spekulationer och kringkommentarer, som sällan utgör några värdefulla komplement till nyhetsrapporteringen men desto oftare har karaktären av ren utfyllnad utan ytterligare journalistiskt värde.

Den ökade konkurrensen med tanke på mer marknadsstyrda medieorganisationer, i synnerhet när det gäller tabloidpress och kommersiella etermedier, tenderar att leda till en mindre seriös journalistik och till mer sensationella berättelser.² Utvecklingen har beskrivits av den brittiske medieforskaren Daya Kishan Thussu:

The demand for live 24/7 news can lead to sensationalization and trivialization of often complex stories and a temptation to highlight the entertainment value of news. Audience interest in news is highest at the time of conflict: news is largely about conflict, and conflict is always news, especially its rolling variety, as the global expansion of the Atlanta-based

¹ Seib 2001.

² Ghersetti 2000, McManus 1994 och Underwood 1993.

*Cable News Network (CNN) demonstrates*¹

När det inte längre existerar några deadlines utan alla tycks vara online hela tiden, i synnerhet kanske i samband med dramatiska händelser, då finns klara risker för en mindre kvalitativ nyhetsrapportering. CNN är den mest kända dygnet runt-kanalen, men har fått flera uppföljare runt om i världen som BBC World, Fox News och Sky News i väst, Star News och Zee News i Indien, al-Jazira i arabvärlden och stationer i Kina, Brasilien och Sydafrika.

De amerikanska medieforskarna Bill Kovach och Tom Rosenstiel beskriver i sin bok "Warp Speed" hur detta ständiga nyhetstryck skapat en blandad mediekultur i USA med något olika särdrag. Denna mediekultur präglas av snävare och mer fragmenterad journalistik, ökat inflytande för elitkällor över nyhetsrapporteringen, minskad betydelse för journalistiska värderingar och mer kommentarer i stället för nyheter.

Forskarna förklarar utvecklingen genom att peka på en ny situation där nyhetsredaktionerna har att fylla mycket tomrum alla dygnets 24 timmar, men med alldeles för små ekonomiska och personella resurser för att kunna samla nyheter hela tiden. Nyheter ersätts då av synpunkter, gärna förmedlade av provocativa debattörer och inriktade mot en yngre publik. Gränser

mellan underhållning och nyheter luckras upp.²

Det är ett klart problem med att en spekulativ journalistik på detta sätt ersätter en informativ. På samma sätt som nyheter leder till uppföljningar leder spekulationer till nya spekulationer och rykten fortplantas snabbt mellan olika medier. I detta spekulativa nyhetsklimat finns det förstås goda möjligheter för den som så vill att vilseleda avsiktligt eller misskreditera andra. Om medierna medvetet satsar på en mer sensationsinriktad journalistik innebär det därför att aktörer utanför medierna får bättre möjligheter att påverka nyhetsarbetet än om det väglett av sedvanliga sakligt grundade nyhetsvärderingar.

Men det förtjänar att påpekas i detta sammanhang att spekulationerna också kan uppfattas som önskvärda av medie-företagen själva. I kraven på en lönsam journalistik är det oftast billigare att spekulera än att gräva fram något nytt. Den hårt och snabbt dragna spekulatjonen kan locka en minst lika stor publik som det omsorgsfullt framtagna avslöjandet. Det utrymme och den uppmärksamhet som krönikörer och kommentatorer i dag får i olika medier är ett tecken på att medierna medvetet satsar på detta material.

Sambandet mellan medier och spekulatjonen är på flera sätt intressant att studera. Den tidigare återopade kommersialiseringen av mediasystemet och

¹ Kishan Thussu 2003, sid 117.

² Kovach & Rosenstiel 1999.

den ökade konkurrensen mellan medier är sannolikt en bidragande orsak till en mer omfattande publicering av spekulationer eftersom sådana kan tänkas locka en stor publik och ge medieföretaget ökade inkomster.

Rutiner och beredskap

Den journalistiska kvaliteten beror dock inte bara på var journalisten finns och när han eller hon kan publicera sitt material. Vad som därtill är viktigt är hur journalisten kan göra sitt jobb. Förekomsten av källkritik är viktig liksom journalisternas förmåga att kontrollera och följa upp påståenden från de krigförande parterna. Det finns skäl att tro att möjligheterna till hög journalistisk kvalitet i rapporteringen dels hänger samman med att journalistiska rutiner för att bevaka en viss händelse finns, dels med att nyhetsorganisationerna har beredskap för att bevaka en händelse.¹

Journalistiska rutiner handlar ofta om huruvida det föreligger en vana vid att bevaka en viss typ av händelser. Om journalister känner igen ett händelseförlopp från tidigare situationer, och kanske till och med har en plan för hur sådana händelser ska bevakas, blir förmodligen journalistiken mer framgångsrik när det gäller att allsidigt belysa olika perspektiv och granska de olika partsinlagor som förekommer. Om det

däremot är en helt ny situation som journalister och redaktioner inte alls känner igen ökar risken för att journalistiken blir sämre, att falska rykten sprids eller att motsägelsefulla uppgifter inte kontrolleras.

Lika viktigt är att redaktionen har någon form av beredskap inför en händelse. Om en viktig och dramatisk händelse är möjlig att förutse kan redaktionerna i god tid ändra sina prioriteringar och omforma sina nyhetsorganisationer för att bättre svara mot den förväntade händelsens krav när det gäller en välfungerande nyhetsrapportering. Experter kan kontaktas i förväg och det kan också av varandra oberoende nyhetskällor av betydelse för rapporteringen. När en viktig händelse inte alls går att förutse har journalisternas mer begränsade möjligheter att snabbt kontrollera fakta och partsinlagor.

Det går att urskilja fyra olika typer av situationer (fig. 2.3) som varierar med avseende på om själva händelsen är förväntad (medieberedskap) och huruvida liknande händelser inträffat tidigare (förekomst av journalistiska rutiner).

Till den första typen av händelser hör de som kommer som ”en blixt från en klar himmel”. Ingen har egentligen förväntat sig det som sker och det finns inga liknande händelser att dra paralleller till. Mordet på president John F Kennedy 1963, mordet på statsminister Olof Palme 1986 och mordet på utrikesminister Anna Lindh 2003 är tre

¹ Nordström 2003.

Figur 2.3 Fyra typer av händelse-situationer.

		Medieberedskap	
		Dålig	God
Journalistiska rutiner	Dåliga	Typ I (nya och överraskande händelser)	Typ II (nya, ej överraskande händelser)
	Goda	Typ II (överraskande händelser som hänt förr)	Typ IV (förväntade händelser som hänt förr)

exempel. Ett annat exempel är Tjerno-byloyckan 1986. Medierna blir lika överraskade – ”tagna på sängen” – som alla andra, och har ingen vana eller rutiner att hantera händelsen i fråga.

Den andra typen av kriser är de som är helt nya till sin karaktär, men där det knappast kommer som någon överraskning att de uppstår. Medierna har varit inställda på att något ska hända, men har ingen erfarenhet av att rapportera om sådana händelser. Det bästa exemplet är Gulfkriget 1991, där nästan hela världen visste att en attack skulle komma i mitten av januari då FN:s tidsfrist gick ut. Men hela konfliktförloppet, med den internationella samlingen och nya allianser och ett krig med moderna vapen var något nytt.

Den tredje typen är händelser som kommer plötsligt, men som ”känns igen”. Medierna tas på sängen, men har

rapporterat om liknande händelser förut. De många dödsfallen bland sovjetiska partichefer på 1980-talet var händelser av detta slag. Hit kan också föras de flesta olyckor med olika kommunikationsmedel och flertalet politiska så kallade affärer.

Den fjärde typen av händelser kan sägas vara de som Afghanistankriget. De är möjliga att förutsäga med ganska stor säkerhet och medierna har rapporterat om liknande händelser förr. Händelser av typ I är rimligen svårast för medierna att hantera på ett journalistiskt tillfredsställande sätt, medan händelser av typ IV bör vara de enklaste.

Händelser som är förväntade och händelser som är helt överraskande leder till olika typer av nyhetsförmedling. Gert Z Nordström menar i en studie av Irakkrigets iscensättning i svenska medier att oväntade händelser till skillnad från förväntade händelser först präglas av en dramatisk iscensättning som skildrar kaos, förvirring och chocktillstånd. Efter ett tag övergår dock också denna händelse till att beskrivas mer episkt och didaktiskt, men ökad betoning av mer eller mindre rationella frågor kring orsak och verkan.¹

Inga kriser är nu exakt lika varandra, men när det gäller mediebevakningen av kriser finns anledning att anta att förmågan till god informationsförmedling till medborgarna både handlar om förekomsten av journalistiska rutiner och möjligheter till redaktionella förbe-

¹ Nordström 2003.

redelser. Ju större möjligheter som finns att förlita sig på rutiner och vara förberedd, desto större är sannolikheten att kvaliteten i bevakningen av krisen blir god.

Sett till krigsjournalistikens var, när och hur kan inte förutsägelseerna kring Irakbevakningen sägas vara särskilt entydiga. Några faktorer får betraktas som gynnsamma: det fanns hyggligt många oberoende journalister på plats i Irak när kriget startade och vetskapen om att kriget borde starta vid den tidpunkt som skedde gjorde att den redaktionella beredskapen var god. Dessa omständigheter talar för att det fanns rimligt goda möjligheter till en saklig och korrekt nyhetsförmedling om kriget. Samtidigt var publiceringstrycket större än någonsin och ställde extrema krav på ständig avrapportering, vilket kan ha lett till ett underskott på faktabaserad information och ett över-skott på grundlös spekulation.

Slutligen ligger det förstås – med tanke på alla dessa beskrivna problem för krigsrapporteringen – nära till hands att beskriva densamma som ett nästan omöjligt uppdrag för journalister och nyhetsredaktioner. Mot den dystra bilden talar emellertid det faktum att alla samverkande omständigheter när det gäller nyhetsförmedlingen i krig sannolikt inte uppträder på en och samma gång. Den för alla medier totalt oväntade händelsen, där alla världens stater samtidigt ligger och väntar på att basunera ut en enda sanning om det som hänt är trots allt mycket sällsynt, för att inte säga helt orimligt att före-

ställa sig. Snarare utgör de flesta krig och kriser en situation där flera faktorer talar mot en kvalitativ bevakning, medan andra talar för en sådan. Det hör då rimligen till journalistikforskningens viktigaste uppgifter att försöka att se mönstren i dessa konflikter och söka identifiera de faktorer som i dessa sammanhang fungerar förstärkande eller försvagande när det gäller att åstadkomma en kvalitativ nyhetsrapportering.

Medier och krig i vår tid – tidigare forskning

Ett sätt att granska förekomsten av sådana mönster och viktiga faktorer är att gå igenom aktuell forskning kring tidigare konflikter där liknande produktionsvillkor varit av betydelse för krigsjournalistiken.

När det gäller Gulfkriget har ett stort antal forskningsrapporter publicerats och området har varit föremål för flera komparativa studier och internationella forskarkonferenser. De studier som gjorts av detta krig visar att de av militären införda restriktionerna också fick effekter. Det fanns i det samlade mediematerialet en klar dominans av västliga källor och en dokumenterad brist på kritiskt förhållningssätt till dessa källor. En av de frågor som diskuteras gäller hur medierna den gången okritiskt kunde vidareförmedla bilden av Iraks oerhörda stridskraft. Den amerikanske befälhavaren Norman

Schwarzkopf erkände i krigets slutskede också att alliansen av propagandistiska skäl kraftfullt överdrivit det omtalade Republikanska gardets styrka.¹

Kriget beskrevs vidare som ett drama där en glorifiering av västmakterna och en demonisering av den irakiska sidan var tämligen vanlig. De vanligast förekommande allmänna källorna i de ledande svenska medierna var representanter för den USA-ledda alliansen. De vanligaste svenska källorna var experter av olika slag och den näst vanligaste kategorin vanliga människor som i olika sammanhang kommenterade kriget.² De retoriska grepp som användes av politiker och militärer förstärktes och överdramatiserades av medierna och många prognoser handlade om fruktan och skräck inför den förväntade framtiden. I en studie av de svenska mediernas bevakning av kriget påtalades bristen på kritisk granskning och verklighetsförankring i rapporteringen.³

I en studie som till väsentliga delar anknyter till denna granskning av Irak-kriget i svenska medier analyserades samma mediers bild av terrorattackerna mot USA 11 september 2001 och det därpå följande kriget i Afghanistan, ”Tio dagar som skakade världen”.⁴ I denna rapport granskades allt nyhetsmaterial i Aftonbladet, Dagens Nyheter, Expressen, Svenska Dagbladet, Rapport, Aktuellt och TV4 Nyheterna

fem dagar efter terrorattacken den 11 september 2001 och fem dagar efter krigsutbrottet i Afghanistan den 7 oktober 2001. Totalt analyserades över 1 000 artiklar och inslag, främst med avseende på vilka källor och aktörer som förekom i medierna, hur vanliga spekulationer var och vilken bild som gavs av amerikaner och muslimer. Dessa resultat bygger på en liknande innehållsanalys som den som gjorts i samband med Irakkriget och de olika händelserna kommer därför att jämföras i denna rapport.

Ett samlande intryck av artiklar och inslag från 2001 var att nyhetsstrycket var enormt, i synnerhet gäller det i fråga om terrorattackerna. Händelserna dominerade de första dagarna både tidningar och nyhetssändningar totalt och i det stora utbudet finns förstås exempel på både riktigt god och riktigt dålig journalistik.

Där kunde konstateras att påståenden om en uttalad ”amerikavänlighet” i de ledande svenska nyhetsmedierna var ogrundade. En granskning av i vilken utsträckning negativa omdömen och påståenden om amerikaner/USA respektive muslimer/islam förekom i medierna visade att de för det första förekom i begränsad omfattning i nyheterna och för det andra att det rådde en någorlunda balans mellan de få partiska uttalanden som fördes fram.

¹ Hadenius & Stúr 1992.

² Hvitfelt & Mattsson 1992.

³ Hadenius & Stúr 1992.

⁴ Nord & Strömbäck 2002.

Sammantaget var rapporteringen om antiamerikanska händelser av betydligt större omfattning än rapporteringen om antimuslimska händelser.

De brister som förekom i den journalistiska bevakningen hade i stället mer att göra med hur den dagliga nyhetsjournalistiken bedrevs. Det var vanligt med spekulationer i det analyserade materialet, det var vanligt med anonyma källor och det var ovanligt med minst två av varandra oberoende källor.

I samband med terrorattackerna innehöll 50 procent av alla granskade tidningsartiklar en eller flera anonyma källor. 60 procent av artiklarna och tv-inslagen innehöll vidare färre än två citerade källor. Vart fjärde inslag i nyhetsprogrammen i tv vid terrorattackerna och under Afghanistankriget innehöll spekulationer där det inte tydligt framgick var gränsen gick mellan fakta och fiktion. Spekulationer om vilka som låg bakom terrorattackerna var vanligast i TV4, där 35 procent av inslagen var av denna karaktär.

Morgontidningarna Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet hade annars i stort samma brister som Aftonbladet och Expressen och det finns inga avgörande och generella skillnader mellan public service-televisionens nyhetsprogram Rapport och Aktuellt och kommersiella TV4:s Nyheterna. Det moderna nyhetsarbetet verkade kännetecknas mer av konformism än av konkurrens.

Journalistikens professionalisering och kommersialisering verkade förklara

mer av medieinnehållet vid dessa händelser än ideologiska ställningstaganden. Tillkortakommanden i medierapporteringen handlade, något förenklat, mindre om medveten partiskhet och mer om omedveten följsamhet gentemot mer eller mindre oskrivna redaktionella rutiner.

Särskilt svårt för medierna att klara en kvalitativ journalistik var det i samband med terrorattackerna, vilka skedde helt överraskande och där den journalistiska medvetenheten om olika parterers intressen var mindre. I den mer väntade krigssituationen i Afghanistan föreföll medierna dock ha lärt en del av tidigare misstag, och här var förekomsten av anonyma källor i rapporteringen mindre, samtidigt som problemen med källkritik i krig ventilerades på ett öppnare sätt i medierna.

Till sist

Granskningen av mediebevakningen kring några av efterkrigstidens större konflikter bekräftar några av de problem som nyhetsförmedlingen står inför i situationer då det fria informationsflödet av olika orsaker är begränsat. Den allmänna slutsatsen av bevakningen av Gulfkriget är att de allierades kommunikations- och mediestrategier den gången var mycket framgångsrika och att den huvudsakliga bilden av kriget i västerländska medier var tämligen partisk. Pentagons bilder av det "kliniska" högteknologiska kriget vidareförmedlades okritiskt och välregisserade

presskonferenser styrde nyhetsförmedlingen i hög grad.

Efter den överraskande terrorattacken den 11 september 2001 fanns förstås inte motsvarande planering vare sig från militären eller från medierna. De brister som den gången kunde konstateras i mediebevakningen hängde i stället i stor utsträckning ihop med att mediernas beredskap att skildra en händelse av detta slag var mycket låg och att det inte förekom några etablerade rutiner i nyhetsarbetet. Därav den stora mängden anonyma källor och spekulationer i samband med de första dagarnas rapportering.

I Afghanistankriget föreföll medierna ha lärt en del av läxorna när det gällde hur moderna krig bevakas. Det förekom fler artiklar och inslag om svårigheterna att skildra kriget opartiskt och om vikten av källkritik. Eftersom en del medier ändå valde att beskriva kriget som en ”motattack” eller som ”kamp mot terrorismen” står det klart att världsoinionens stöd för kriget i Afghanistan också bidrog till att placera detta krig i ett annat sammanhang än andra motsvarande moderna konflikter.

Sammantaget bekräftar därför denna forskningsgenomgång att det är relevant att granska ett flertal olika faktorer för att förstå hur journalistiken i krig formas på ett sätt som inte helt speglar den verkliga händelseutvecklingen. I stället påverkas journalistiken på flera olika nivåer. Samhälleliga värderingar och opinioner utgör en grund på vilken mediernas beskrivningar kommer till uttryck. Påtryckningar och propaganda från källor och konfliktparter bidrar till att påverka urvalet av nyheter om en konflikt. De olika mediernas sätt att organisera det redaktionella arbetet och deras avvägning mellan personal och pengar har betydelse för krigsbevakningens omfattning och kvalitet. Slutligen varierar nyhetsredaktionernas möjligheter att arbeta effektivt med tanke på om den händelse som inträffat följer en traditionell nyhetsvärderingsmall och är möjlig att känna igen eller förbereda sig för. I följande kapitel ska kriget i Irak våren 2003 granskas i detalj och analyseras utifrån dessa perspektiv.

Metod och material

Varje undersökning av mediernas innehåll i något avseende måste avgränsas. I det här fallet har därför tre avgränsningar gjorts, som samtliga har vägletts av två ambitioner. Den ena är att möjliggöra jämförelser av mediernas Irakrapportering med bevakningen av terrorattackerna mot USA och kriget i Afghanistan hösten 2001. Den andra är att få en så heltäckande bild av mediernas Irakrapportering som är praktiskt möjlig och teoretiskt lämplig.

Den första avgränsningen handlar om *val av medier*. De medier som ingår i undersökningen är morgontidningarna Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet, kvällstidningarna Aftonbladet och Expressen, kommersiella TV4:s nyhetsprogram Nyheterna samt public service-televisionens nyhetsprogram Aktuellt och Rapport. Det hade varit önskvärt att undersöka Irakrapporteringen också i radion, men av tidsmässiga skäl har det inte varit möjligt.

Den andra avgränsningen handlar om *val av medieinnehåll*. För samtliga medier omfattar undersökningen

huvudtidningarna respektive huvudsändningarna. För tidningarnas del innebär det att eventuella bilagor inte ingår i undersökningen. För tv-nyheternas del innebär det att undersökningen omfattar TV4 Nyheterna 18.30, Rapport 19.30 och Aktuellt 21.00. I de fall nyhetssändningarna har varit förlängda ingår även den förlängda delen i undersökningen. Det gäller Aktuellt och Rapport den 20 mars samt Aktuellt den 9 april. Däremot ingår inte sportnyheter eller ekonominyheter i de fall som de inte är integrerade i den vanliga nyhetssändningen.

När det gäller tidningarna har vi analyserat de tidningsexemplar som skickades till oss av respektive medier när vi beställde tidningarna av dem. I följande fall innebär det att undersökningen omfattar tidningarnas extraupplagor: Aftonbladet den 21 mars, 7 april och 9 april, samt Expressen 20 mars, 24 mars och 7 april. I övriga fall omfattar undersökningen tidningarnas ordinarie upplagor.

Till val av medieinnehåll hör också avgränsningen att undersökningen omfattar allt nyhetsjournalistiskt medieinnehåll som i vinjett, rubrik, bild/grafik eller ord anknyter till kriget i Irak. För tidningarnas del ingår sålunda nyhetsartiklar, nyhetsanalyser, nyhetsreportage och på nyhetsplats publicerade krönikor av anställda eller fristående medarbetare. Däremot ingår inte ledartiklar, debattartiklar och insändare, eftersom de inte kan klassificeras som nyhetsjournalistiskt medieinnehåll. För tv-nyheternas del ingår, vid sidan av de vanliga nyhetsinslagen, uppläsning av nyhetstelegram, reportage, studiekommentarer av redaktionens egna medarbetare och inbjudna gäster, liksom inslag där journalister i studion intervjuar journalister ”ute på fältet”. Vid bedömningarna av nyhetsmaterialet har ingen skillnad gjorts mellan egenproducerat och byråproducerat material, utan allt nyhetsjournalistiskt medieinnehåll har granskats efter samma principer.

Den tredje avgränsningen handlar om *val av tidsperiod*. Eftersom kriget inleddes på morgonen den 20 mars 2003 föreföll det naturligt att undersökningen skulle ta sin början med medierapporteringen den dagen. Utifrån det, omöjligheten i att undersöka allt och intresset för om krigsrapporteringen möjligen förändras under krigets gång, valde vi att inkludera två tidsperioder. Den första tidsperioden omfattar medierapporteringen den 20–24 mars,

krigets första fem dagar. Denna period kommer genomgående att betecknas som ”krigets inledningsskede”.

Därutöver ville vi inkludera en period som kan betecknas som ”krigets slutskede”, vilket motiverar varför undersökningen också omfattar medierapporteringen under perioden 6–10 april. Den 9 april var den dag då kriget symboliskt kan sägas ha avslutats eller vunnits, i och med händelsen då civila irakier med hjälp av amerikanska soldater rev ner statyn av Saddam Hussein på Paradistorget i Bagdad. Därmed hade Bagdad, Iraks huvudstad, fallit, och därmed kan man säga att kriget var slut även om det skulle dröja till den 1 maj innan USA:s president George W Bush i samband med ett spektakulärt besök på hangarfartyget USS Lincoln förklarade kriget som vunnit.¹ Det stärks av att Iraks FN-ambassadör Mohammed al-Douri redan på kvällen den 9 april förklarade att kriget var över. Att undersökningen omfattar medierapporteringen också den 10 april beror på att tidningarna rapporterade om ”Bagdads fall” först dagen efter.

Sammantaget inkluderar undersökningen sålunda tio dagars nyhetsjournalistisk rapportering i de ledande nationella tidningarna och tv-nyheter. Det ger, som kommande kapitel kommer att visa, en stor mängd artiklar och inslag att undersöka, och en god grund att stå på när slutsatser ska dras. När det gäller båda tidsperioderna,

¹ Beck & Downing red. 2003, sid. 15.

men framför allt kanske den första, finns det också goda möjligheter att jämföra resultaten med hur medierna rapporterade kring terrorattackerna och kriget mot Afghanistan.

Att analysera medieinnehåll

En av de vanligaste metoderna inom journalistik- och medieforskningen är innehållsanalysen, och när det gäller det faktiska medieinnehållet är det en självklar metod att tillämpa. Samtidigt är innehållsanalys inte en enhetlig metod; tvärtom finns det flera olika varianter av innehållsanalys.

Till att börja med kan och bör man skilja mellan kvantitativa och kvalitativa innehållsanalys, där de kvalitativa innehållsanalyserna ibland kallas "textanalyser" eller "diskursanalys".¹ Utmärkande för kvalitativa innehållsanalys är strävan efter att försöka fånga medietexternas innersta kärna, dess substans och kvalitet, och delar av medieinnehållet som ligger dolt under ytan eller mellan raderna. Det kräver en mycket noggrann närläsning och tolkning av medietexterna, vilket samtidigt innebär att kvalitativa innehållsanalys är tolkande och att de oftast arbetar med förhållandevis få artiklar eller inslag. Åtminstone i jämförelse med mängden artiklar och inslag i en kvantitativ innehållsanalys.

Utmärkande för kvantitativa innehållsanalys är att de är starkt strukturerade och systematiska. Syftet med dessa undersökningar är beskrivande snarare än tolkande, med en ambition att kunna dra generella slutsatser om medieinnehållet. Därför är det viktigt att forskaren är så skild som möjligt från sina "mätinstrument", det vill säga att utrymmet för tolkningar är så litet som möjligt. Därmed omfattar kvantitativa innehållsanalyser principiellt bara det "manifesta", det uppenbara och synliga, medieinnehållet. Det som står "mellan raderna" faller utanför det område som den kvantitativa innehållsanalysen är användbar för.

Strävan i de kvantitativa innehållsanalyserna är att resultaten ska vara intersubjektivt testbara, det vill säga att en annan forskare med ungefär samma kunskapsbas och med hjälp av samma metodologiska instrument ska kunna nå i princip samma resultat. De metodologiska instrument som då är viktigast är kodschemat och kodinstruktionerna. Kodschemat innehåller alla de konkreta frågor som ställs till medieinnehållet, medan kodinstruktionerna innehåller anvisningar om hur kodschemat ska användas.

Vid sidan av detta kan man skilja olika innehållsanalys från varandra utifrån deras syften. Den deskriptiva innehållsanalysen har som mål att beskriva ett faktiskt medieinnehåll. Den normativa innehållsanalysen rela-

¹ För en utmärkt och lättillgänglig introduktion till kvantitativa och kvalitativa innehållsanalys, se Esaïasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2002, sid. 219–253.

terar innehållet till olika på förhand uppställda normer om vad som borde utmärka mediernas innehåll, det vill säga att de jämför ideal och verklighet med avseende på medieinnehållet. En tredje variant är de explanativa (förklarande) innehållsanalyserna. I dessa kan mediernas innehåll antingen utgöra en oberoende variabel eller en beroende variabel. När medieinnehållet utgör en oberoende variabel används det för att förklara andra faktorer, exempelvis om medierna bidrar till misstron mot politiker. När medieinnehållet utgör en beroende variabel är ambitionen att undersöka olika faktorer som påverkar medieinnehållet, exempelvis vilken makt journalistikens källor har över journalistikens innehåll.¹

I praktiken är dock skillnaderna mellan de olika formerna av innehållsanalyser inte lika absoluta som i teorin. När det gäller kvantitativa innehållsanalyser är det exempelvis mycket svårt att helt undvika tolkande variabler. Stråvan är därför inte så mycket att helt undvika tolkningar, utan att minimera utrymmet för dem och att göra tolkningarna så systematiskt som möjligt. Därmed öppnas möjligheten för andra att kontrollera resultaten även om vissa tolkningar förekommer. Ofta är det därför mest korrekt att beskriva kvantitativa innehållsanalyser som en blandning av rent kvantitativa variabler och

kvantifieringar av variabler som i grunden förutsätter tolkningar.

Det gäller också den här undersökningen, som utgår från den kvantitativa innehållsanalysens metod men som samtidigt innehåller variabler som lämnar utrymme för tolkningar. Till grund för undersökningarna ligger ett kodschema för tidnings- respektive tv-journalistiken, vilka innehåller 105 respektive 102 variabler. Till dessa kodscheman finns kodinstruktioner med anvisningar om hur innehållet ska kodas och, när så krävs, tolkas. Den valda metoden ger sålunda möjlighet att kvantifiera det synliga innehållet och att systematisera resultaten på ett sätt som möjliggör generella slutsatser om den nyhetsjournalistiska Irakrapporteringen. Denna i grunden kvantitativa innehållsanalyser kompletteras sedan med kvalitativa observationer, som bland annat kommer att presenteras i form av citat från materialet. Därmed blir det också möjligt för läsaren av denna rapport att få en ökad förståelse för det medieinnehåll som undersöks.

Analysenheten i den här undersökningen är, om ingenting annat sägs, hela artiklar i tidningarna eller tematiska inslag i tv. Med tematiska inslag avses inslag som binds samman av ett gemensamt innehållsmässigt tema. Gränserna mellan olika tematiska inslag avgörs av den journalistiska redigeringen.²

¹ För vidare läsning, se Esaiasson, Gilljam, Oscarsson & Wängnerud 2002; Asp 1986; Johansson 1994; Hvitfelt 1991; Johansson 1998.

² Jfr. Nord & Strömbäck 2002, sid. 16.

Med dessa metodologiska resonemang och överväganden i ryggen fokuserar undersökningen av mediernas rapportering på följande aspekter: det utrymme som Irakrapporteringen fick i de nämnda medierna; vilka källor och aktörer som förekom och hur vanligt förekommande de var; hur öppen redovisningen av källor var; hur medierna rapporterade kring sig själva och andra medier; vilka teman som var återkommande; hur den USA-ledda koalitionen beskrevs; förekomsten av olika former av spekulationer samt hur balansen mellan pro-amerikanska och anti-amerikanska retoriska figurer såg ut. Genomgående kommer rapporteringen under krigets inledningskede respektive slutskede att jämföras, liksom rapporteringen i tidningar respektive tv samt i de individuella medieprodukterna.

Kriget i Irak – en översikt

Natten till den 20 mars, svensk tid, deklarerade USA:s president George W Bush att den amerikanskledda koalitionen inlett krig mot Irak. Attackerna hade börjat kort tid efter att Bushs tidsfrist på 48 timmar löpt ut men utan att Saddam Hussein lämnat Irak. Månader av förhandlingar i FN:s säkerhetsråd och omfattande demonstrationer runt om i världen hindrade inte kriget från att bryta ut.

”Missiler mot Bagdad” lyder rubriken i Svenska Dagbladet den 21 mars, ”Nya attacker mot Irak”, heter det i Dagens Nyheter samma morgon och på Expressens förstasida i extraupplagan den 20 mars konstateras att ”Första bomben skulle döda Saddam”. I en artikel i tidningen klagar kvällstidningens New York-korrespondent Olof Lundh vad som inträffat:

Klockan 02.00 i morse, svensk tid, var tidsfristen ute för Saddam Hussein och hans söner. Det dröjde bara 95 minuter. Sedan startade kriget.

I TV4 Nyheterna samma kväll har flera timmar gått sedan de första bomberna.

Krigsutbrottet är den stora nyheten i sändningen. Programledarna Bengt Magnusson och Ulrika Nilsson summerar och uppmärksammar överraskningen att kriget inte inleddes med mer omfattande bombningar.

Bengt: – *God kväll. För 15 timmar sedan inledde USA kriget mot Irak. Omkring 40 kryssningsmissiler avfyrades mot mål i Bagdad. Det var alltså inte den stora attacken världen väntat på.*

Ulrika: – *Tre och en halv timme senare svarade Irak med att skicka fyra missiler mot norra Kuwait. Ingen av dem var dock laddad med kemiska eller biologiska vapen.*

Bengt: – *Och just nu uppges det pågå strider vid den irakisk-kuwaitiska gränsen. Amerikansk militär uppges ha öppnat eld med artilleri mot irakiska ställningar vid de södra delarna av Irak.*

Ulrika: – *Enligt den amerikanske befälhavaren kan detta ses som en inledning av markkriget, enligt AP:s reporter som är med styrkorna på plats.*

De inledande dagarna kunde troligtvis inte någon svensk undgå händelseutvecklingen i Irak. I kvällstidningarna Aftonbladet och Expressen, morgontidningarna Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet samt nyhetssändningarna i TV4 18.30, SVT:s Rapport 19.30 och Aktuellt 21.00 dominerade nyheten om krigsutbrottet totalt.

För att bättre förstå vilken prioritet kriget i Irak faktiskt fick i medierna ska vi här ge en överblick av nyhetsbevakningen om kriget i Irak under dess inledningskedje och dess slutskede. Först ges en beskrivning av händelseförloppet dag för dag, så som det beskrevs i medierna. Sedan följer en översikt av Irakrapporteringens omfattning, vilka genrer som dominerade och i vilken utsträckning medierna använde sig av foton och grafik för att grafiskt illustrera kriget eller aspekter av kriget.

Krigets inledningskedje – nyheterna dag för dag

Eftersom en dags händelser rapporteras samma kväll i tv-nyheterna och dagen därpå i pressen finns en tidsförskjutning mellan händelser så som de rapporteras i tv respektive tidningarna. De inledande attackerna mot Bagdad bevakades i tv den 20 mars och i pressen den 21 mars. Därför är det relevant att i vår kronologiska beskrivning räkna in den 19 mars och händelserna den 5 april då dessa rapporteras i tidningarna första dagen i respektive period som

studerats. Uppgifterna nedan är en sammanfattning av händelserna som de rapporterades i medierna.

19 MARS

USA:s tidsfrist för Saddam Hussein har gått ut. Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter uppmärksammar att amerikanska styrkor rört sig från Kuwait in i den demilitariserade zonen som skiljer landet från Irak. Det amerikanska utrikesdepartementet påstår att 45 länder stöder och utgör en krigskoalition tillsammans med USA. Dagens Nyheter rapporterar att rädslan för hämndaktioner och terrorattacker växer i USA i och med det stundande angreppet.

20 MARS

Kriget har börjat. Med 40 kryssningsmissiler riktade direkt mot Saddam Hussein vid halv fyra på morgonen försökte USA döda Iraks ledare Saddam Hussein. George W Bush gav order om attacken efter uppgifter från CIA-chefen George Tenet om en unik tillfällighet att snabbt slå till mot Saddam Hussein, uppger flera medier. Ledaren överlever dock och fördömer i irakisk tv bombangreppet. Även södra Irak bombas av koalitionen styrkor.

USA:s president George W Bush deklarerar i ett tv-sänt tal att kriget inletts, att det inte blir en kampanj med halvmesyurer och att ingen annan utgång än seger accepteras.

Blandade internationella reaktioner på krigsutbrottet rapporteras. Kritiska röster hörs från bland andra Frankrikes

president Jacques Chirac, Rysslands president Vladimir Putin och från Sveriges statsminister Göran Persson, som kallar kriget ett brott mot folk-rätten. Danmarks statsminister Anders Fogh Rasmussen och Japans premiärminister Ryutaro Hashimoto tillhör dem som uttrycker sitt stöd för kriget.

Irak svarar på attacken med att skicka missiler in i grannlandet Kuwait, men utan att orsaka någon större skada. I Bryssel träffas EU:s stats- och regeringschefer för ett toppmöte vid sidan av kriget för att enas om humanitära insatser.

21 MARS

Bagdad bombas för tredje natten i rad. Denna gång är attackerna kraftigare än tidigare. Bomber har dessutom fallts över andra delar av Irak. Nu har koalitionen markstyrkor också börjat närma sig staden Basra i söder, men även stött på hårdare motstånd i städerna Umm Qasr och Nasiriyah. Enligt uppgifter från Pentagon har trupperna avancerat 160 kilometer mot Bagdad.

Aftonbladet och Dagens Nyheter rapporterar att USA spekulerar om en eventuell kapitulation från Iraks sida. Även spekulationer om det verkliga var Saddam Hussein som framträdde i irakisk tv efter de första missilattackerna fortsätter och vittnesuppgifter hävdar att han dödats i en bombattack. I norra Irak blir läget allt mer spänt och enligt obekräftade uppgifter har nu även Turkiet gått in med militära styrkor i landet.

Det danska folketinget beslutar sig för att sända stridande förband till Irak, samtidigt som det i Sverige planeras för omfattande demonstrationer mot kriget.

22 MARS

Striderna på marken i södra Irak hårdnar. Slaget om staden Nasiriyah pågår i ett dygn, men sedan hävdar amerikanerna att de tagit kontroll över staden. I Basra är motståndet också hårt men där har brittiska soldater inte klarat att få greppet om staden. Även i Umm Qasr möter koalitionen trupper hårt motstånd.

Elektriciteten i delar av Bagdad slås ut vid fortsatta bombningar. Sjukhusen fylls med skadade civila som fallit offer för de amerikanska attackerna. Enligt Röda korset har fler än 500 irakier sårats efter attackerna. I staden Halabja uppges upp till 45 människor ha omkommit av amerikanska kryssningsmissiler.

Bland tält i ett amerikanskt militärläger i Kuwait attackerar en amerikansk soldat sent på natten egna befäl med en granat. 13 personer skadas och soldaten grips. Turkiska generaler förnekar samma dag att landet har skickat in trupper i norra Irak.

Runt om i världen arrangeras stora demonstrationer mot kriget i Irak. Omkring 50 000 människor, däribland svenska regeringsmedlemmar, uttrycker protester runt om i Sverige, samtidigt som bland annat Londons gator fylls av hundratusentals demonstranter.

23 MARS

Irakisk tv och al-Jazira visar upp fem amerikanska krigsfångar plus döda kroppar som påstås vara amerikanska och brittiska soldater. Fångarna är enligt Irak tagna efter strider som rasar vid Nasiriyah och de tillhör amerikansk underhållspersonal. Reaktionen på händelsen blir starka. USA:s försvarsminister Donald Rumsfeld menar att uppvisningen är ett brott mot Genèvekonventionen om hur fångar ska behandlas, och får enligt Dagens Nyheter medhåll av folkrättsprofessorn Göran Lysén.

På stridsfronten fortsätter koalitionen att möta starkt motstånd. 150 kilometer söder om Bagdad, vid staden Najaf, pågår hårda strider där mer än hundra irakiska soldater stupar. Vid sen natt påstår företrädare för Pentagon att de hittat en anläggning för tillverkning av kemiska vapen i Najaf. Även vid Nasiriyah utkämpas hårda strider.

I och längs floden Tigris letar irakier febrilt efter en amerikansk pilot som påstås ha skjutits ned och landat i vatten. Uppståndelsen är stor, människor samlas och vassen vid flodstranden tänds på. Men ingen soldat hittas, enligt flera medier.

Koalitionens misstag uppmärksammas också. Som en i raden av händelser skjuter en amerikansk Patriotrobot ner ett brittiskt Tornadoplan, vilket utgör ett exempel på vad som kallas "friendly-fire".

Saddam Husseins vara eller icke vara fortsätter diskuteras. Frågan är om han lever, och därmed om han fortfarande

kontrollerar sin militär. Dagens Nyheter skriver att ledaren för exilorganisationen Irakiska nationalkongressen (INC), Ahmed Chalabi, gör bedömningen att den irakiske presidenten lever eftersom hela maktapparaten annars skulle falla samman som ett korthus.

24 MARS

I ett tv-tal hävdar Saddam Hussein att den irakiska segern är nära samtidigt som han uppmanar folket till fortsatt kamp mot angriparen. Med framträdandet ökar spekulationerna om Saddam Husseins hälsotillstånd. Flera gör påpekandet att Saddam Hussein inte utseendemässigt är sig lik jämfört med i talet han höll några dagar tidigare. Den amerikanska befälhavaren för koalitionen styrkor, Tommy Franks, hävdar på en presskonferens att hans trupper gör framsteg. Samtidigt pågår fortfarande hårda strider i städerna Basra, Nasiriyah och Umm Qasr. I Nasiriyah dödas tio amerikanska soldater. Sammanlagt har hittills 30 personer ur koalitionen styrkor dödat under kriget. Den humanitära situationen i Basra, med vatten- och elbrist, oroar FN:s generalsekreterare Kofi Annan. Bagdad bombas och sjukhusen tar emot mängder av skadade.

En amerikansk krigshelikopter skjuts ner. Uppgifterna går isär mellan Iraks informationsminister Mohammed al-Sahaf, som hävdar att en irakisk hemvärnsman har skjutit ner helikoptern, och Tommy Franks som menar att det är lögn.

Dagarna kring Bagdadregimens fall – nyheterna dag för dag

Nästan två veckor senare står koalitionen styrkor betydligt närmare Bagdad. I den situationen inleds denna studies andra period, som sträcker sig från den 6 till den 10 april.

5 APRIL

Amerikanska trupper tar sig under dagen in i centrala Bagdad, men vänder sedan tillbaka igen. Enligt generalmajor Victor Renuart ska snabbvisiten i huvudstaden ses som ett budskap till den irakiska regimen att amerikanerna kan gå in och ut när de vill. Efter framryckningen drar sig soldaterna tillbaka till ställningar vid flygplatsen. Flera utländska journalister på plats ifrågasätter dock uppgifterna om inmarschen och hävdar att de inte sett några närvarande amerikaner på Bagdads gator. Även Iraks informationsminister tillbakavisar påståendena om gatustrider i huvudstaden. Enligt USA-översten David Perkins dör cirka tusen irakiska soldater i strider kring Bagdads utkanter.

6 APRIL

Efter många dagars strider har brittiska trupper tagit kontroll över staden Basra i södra Irak. Attack- och bombflyg flyger ständigt över Bagdad. Enligt amerikanska uppgifter är huvudstaden nu

inringad i och med att i princip alla utfarter kontrolleras av den USA-ledda koalitionen trupper. Enligt Iraks informationsminister Mohammed al-Sahaf har dock 50 amerikanska soldater dödats, samtidigt som 15 stridsvagnar har förstörts.

En konvoj med amerikanska kommandotrupper, kurdiska militärer och civila utsätts för beskjutning från amerikaner i ytterligare ett fall av "friendly fire". Enligt en kurdisk talesman dödas 18 personer.

Bristen på färskvatten och mediciner samt utslagen elektricitet är akuta hot i Bagdad, som enligt Världshälsoorganisationen WHO går mot en medicinsk katastrof.

USA:s biträdande försvarsminister Paul Wolfowitz betonar att demokratiseringen av Irak kommer att ta lång tid och bli komplicerad. Att skapa en irakisk regering kommer enligt honom att ta minst sex månader.

7 APRIL

I både Expressens och Aftonbladets extraupplagor rapporteras att USA har intagit tre av Saddam Husseins palats i Bagdad. Men själv är huvudpersonen inte funnen. Det spekuleras i om ledaren gömmer sig i tunnelsystem, att han flytt till Syrien eller till hemstaden Tikrit.

Cirka 4 000 brittiska soldater är inne i Basra och även där intas presidentpalats. Samtidigt börjar plundringen av offentliga byggnader i staden. Allt från hushållsapparater till möbler forslas i väg i kärror och för hand.

Enligt flera medier har en brittisk flygräd i Basra sannolikt dödat Ali Hassan Majid, en av Saddam Husseins närmaste män och mer känd som "Kemiske Ali" efter att ha utpekats som ansvarig för att ha gasat ihjäl tusentals kurder.

Recep Tayyip Erdogan, Turkiets premiärminister, varnar för en militär inmarsch i Irak om kurderna tillåts inta städerna Mosul och Kirkuk i norra delen av Irak. Kurdiska styrkor närmar sig tillsammans med amerikanska trupper de båda städerna.

I Belfast träffas USA:s president George W Bush och Storbritanniens premiärminister Tony Blair för att diskutera Iraks framtid, och till Säve flygplats utanför Göteborg kommer den franske utrikesministern Dominique de Villepin för att behandla samma ämne med kollegan Anna Lindh.

8 APRIL

Två journalister dödas och tre skadas när en amerikansk stridsvagn beskjuiter Palestine Hotel i Bagdad där journalister från flera av världens medier bor. Amerikanerna hävdar att de besvarade beskjutning från hotellet, men många av journalisterna på plats tvivlar. Även den arabiska tv-kanalen al-Jaziras kontor i Bagdad träffas av amerikansk eld, med en kameramans död som följd.

Strider utkämpas på presidentpalatsområden och i Bagdads utkanter. Fyra bomber på vardera ett ton släpps över stadsdelen Mansour i ännu ett försök att döda Saddam Hussein och andra personer i den irakiska ledningen. Till

huvudstadens sjukhus strömmar skadade samtidigt som elbristen skapar problem för läkarna.

Vattenbristen blir alltmer akut i Basra, den brittiskkontrollerade staden där plundring, laglöshet och kaos nu härjar på allvar.

Från Belfast meddelar George W Bush och Tony Blair att FN ska få en avgörande roll i Irak när kriget är slut. Humanitära insatser, hjälparbete och rådgivande funktioner blir världsorganisationens uppgift, enligt den amerikanske presidenten. Så snart som möjligt ska ett övergångsstyre skapas.

9 APRIL

Den 9 april är dagen för Saddamregimens fall. Inga representanter för Irak möter journalisterna som de tidigare gjort varje morgon, och det syns inte heller några irakiska poliser eller soldater. Sporadiskt motstånd möter de amerikanska styrkorna när de rullar in i huvudstaden. En symboliskt laddad händelse inträffar när irakier med hjälp av amerikanska trupper på eftermiddagen välter den stora Saddamstatyn på Paradistorget i centrala Bagdad. Glädje utbryter bland irakier på huvudstadens gator, men samtidigt sprider sig också plundringsvågor. Landets FN-ambassadör Mohammed al-Douri förklarar på kvällen att kriget är över och att spelet slut, men att Saddam Hussein fortfarande lever.

Med fallet tilltar spekulationerna om regimen, som tycks som bortblåst. Saddam Hussein kan ha flytt till sin hemstad Tikrit eller befinna sig i någon

underjordisk bunker. En annan uppgift är att han sitter på den ryska ambassaden i Bagdad. USA:s försvarsminister Donald Rumsfeld medger att han inte vet var Iraks ledare håller hus men anklagar Syrien för att ha hjälpt Saddam Hussein i flykten.

Oförutsägbarhet och kaotiska scener i Bagdad får internationella Röda korset att ställa in allt hjälparbete i staden. Flera amerikanske tjänstemän, med generalen Jay Garner i spetsen, finns i Kuwait och är redo att ta över styret i Irak. Samtidigt fortsätter koalitions trupper sin framfart mot städerna Kirkuk och Mosul i norr. Samtidigt fortsätter laglösheten i Basra. Varken vatten eller el är tillbaka.

10 APRIL

Kaosen i Bagdad är ett faktum. Frånvaron av irakisk polis och den irakiska ledningens fall får laglösheten och plundringen av offentliga byggnader att explodera.

Samtidigt fortsätter de USA-ledda trupperna sitt avancemang, och i norra Irak inträffar flera strider. Kurdiska peshmergastyrkor under amerikansk ledning intar oljestaden Kirkuk. Dessa händelser skapar oro hos grannlandet

Turkiet som varnat för inmarsch om de kurdiska styrkorna ges för stor frihet. Utrikesminister Abdullah Gul säger enligt TV4 Nyheterna att landet följer utvecklingen i norra Irak och att turkiska militärobservatörer snart ska sändas in i Kirkuk.

Irakrapporteringens omfattning

Efter att ha sammanfattat krigets förlopp och de viktigaste händelserna dag för dag, så som de rapporterades i medierna, är det nu dags att gå studera omfattningen av Irakrapporteringen.

Till att börja med kan man konstatera att bevakningen av kriget i Irak var mycket omfattande i de sex medier som ingår i undersökningen: Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Expressen, Aftonbladet, TV4 Nyheterna 18.30, Rapport 19.30 och Aktuellt 21.00. Totalt publicerades 794 tidningsartiklar och 336 nyhetsinslag under de två femdagarsperioder på sammanlagt tio dagar som studerats, vilket framgår av tabell 4.1. Värt att notera är att materialet som studerats är nyhetsjournalistiken i respektive medium under dagarna 20

Tabell 4.1. Antal artiklar och inslag om Irakkriget.

Antal artiklar /inslag/period	TV4 Nyheterna	Rapport	Aktuellt	Dagens Nyheter	Svenska Dagbladet	Aftonbladet	Expressen
20-24/3	60	73	65	135	99	136	133
6-10/4	37	47	54	86	64	76	65
Totalt	97	120	119	221	163	212	198

till 24 mars och 6 till 10 april, vilket förklarar att exempelvis krigsutbrottet täcks in av tv-nyheterna den 20 mars, medan morgontidningarna rapporterar om samma händelse dagen efter. I kvällstidningarna däremot rapporteras nyheten redan samma dag.

Av tidningarna publicerade Dagens Nyheter och Aftonbladet flest artiklar med anknytning till kriget, 221 respektive 212 artiklar. Aktuellt och Rapport sände fler inslag än TV4-nyheterna, 119 och 120 mot 97 inslag.

Av resultatet framgår att det i samtliga medier publicerades och sändes flest artiklar och inslag krigets första fem dagar. Sammanlagt är skillnaden 701 artiklar och inslag under krigets inledningsskede jämfört med 429 under dess slutskede. Att nyhetsbevakningen var som intensivast i krigets inledningsskede framgår också av tabell 4.2.

När kriget inleddes den 20 mars hade både Aktuellt och Rapport förlängt sina sändningar till en timme. Det var tv-mediets intensivaste dag: kriget som hade föregåtts av lång vän-

tan och diplomatiska sammanbrott hade till slut brutit ut. I pressen fick också krigsutbrottets dag stort utrymme, även om den 21 mars inte alls på samma sätt är den som sticker ut med flest artiklar. I Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet liknar förhållandet tv-mediets, vilket också gäller Expressen som rapporterar om krigsutbrottet den 20 mars och då hade flest artiklar. Aftonbladet hade däremot flest artiklar den 22 mars.

Allteftersom kriget går mattas krigsbevakningen av, med något undantag. Första dagen i andra perioden, den 6 april, hade Aktuellt endast ett inslag om kriget i Irak, men det var också totalt sett dagen med minst artiklar och inslag med anknytning till kriget. Därefter ökar omfattningen allteftersom koalitionen styrkor närmar sig och tränger in i Iraks huvudstad Bagdad. Den 9 april utropades i medierna som dagen då Saddam Husseins regim faller, symboliskt illustrerat av att irakier med hjälp av amerikanska soldater raserar en

Tabell 4.2. Antal artiklar och inslag om Irakkriget per dag.

	20/3	21/3	22/3	23/3	24/3	6/4	7/4	8/4	9/4	10/4
Dagens Nyheter	21	39	27	25	23	16	9	27	15	19
Svenska Dagbladet	14	28	20	17	20	11	10	17	12	14
Aftonbladet	22	35	38	19	22	14	13	17	8	24
Expressen	37	35	20	24	17	11	11	16	9	18
TV4 Nyheterna	19	8	12	9	12	4	9	8	8	8
Rapport	29	16	7	12	9	4	12	9	12	10
Aktuellt	27	12	9	8	9	1	14	9	20	10
Totalt	169	173	133	114	112	61	78	103	84	103

Tabell 4.3. Antal spaltcentimeter och sändningsminuter om kriget i Irak.

	TV4 Nyheterna	Rapport	Aktuellt	Dagens Nyheter	Svenska Dagbladet	Aftonbladet	Expressen
Antal minuter/	140	191	218				
spaltcentimeter				69 199	56 018	126 968	124 154

staty av Saddam Hussein på Paradistorget i Bagdad.

Antalet artiklar berättar emellertid inte hela historien om hur omfattande bevakningen av Irakkriget var. En tidning kan ha många korta artiklar, medan en annan kan ha få långa artiklar. Man bör därför också ta hänsyn till hur stort utrymme bevakningen av Irakkriget fick i de olika medierna. Resultatet redovisas i tabell 4.3.

Resultatet visar att kvällstidningarna ägnade betydligt större utrymme åt kriget i Irak än morgontidningarna under de tio dagar som ingår i studien. I Aftonbladet upptog Irakrapporteringen 126 968 spaltcentimeter, medan ämnet tog mindre än hälften så stor plats i Svenska Dagbladet, 56 018 spaltcentimeter. Totalt 376 339 spaltcentimeter ägnades åt Irakkriget under dessa dagar. Kriget i Irak fick med andra ord ett mycket stort utrymme i svenska tidningar.

Det fick Irakkriget också i de svenska tv-nyheterna. Sammanlagt sändes 549 minuter om händelser med anknytning till kriget, vilket motsvarar strax över nio timmars journalistik i de tre tv-kanalernas huvudsändningar. En vanlig svensk kunde alltså varje dag, i genomsnitt, följa krigsrapporteringen

under något mindre än en timme. Samtidigt varierade utrymmet som Irakrapporteringen fick från dag till dag. Vissa dagar publicerades betydligt fler artiklar och inslag än andra. Både Aktuellt och Rapport förlängde sina sändningar den 20 mars, vilket Aktuellt gjorde även den 9 april. Även under de andra dagarna varierade det utrymme Irakrapporteringen fick i medierna.

En annan indelning av nyhetsmaterialet som kan göras är en kategorisering av vilka genrer som artiklarna och inslagen hör till. Journalistiken består sällan av endast nyhetsartiklar. Under vinjetter som "analys", "perspektiv" eller "krönika" tilläts journalisten ofta in ta en mer fristående position. Innehållet är kanske inte heller lika nyhetsorienterat som i den traditionella nyhetsartikeln. Exempelvis skriver Aftonbladets reporter i Jordanien, Wolfgang Hansson, en analys den 22 mars där han diskuterar kortsiktiga och långsiktiga konsekvenser av kriget:

De massiva bombangreppen ska knäcka Saddam och hans regim. Resultatet kan i stället bli att mängder av nya Usama bin Ladin föds. Vilket är precis vad USA genomför det här kriget för att stoppa.

Ett annat exempel är när Svenska Dagbladets utrikeschef Lars Ryding den 21 mars skriver om omvärldens reaktioner på krigsutbrottet, i en artikel med analysvinjett, och riktar blicken framåt mot återuppbyggnaden av Irak.

Nog för att Tony Blair och George Bush var förberedda på kritik, men omvärldens reaktioner på Irakkriget blev nog ändå skarpare än de väntat. Det ger ett besvärande framtidsperspektiv. En dag tar kriget slut och Irak ska byggas upp igen av dem som i dag ligger i till synes oförsonliga gräl.

Detta är två exempel på artiklar inom kategorin ”analys” eller motsvarande. Dessa utgjorde dock ingen majoritet, vilket framgår av tabell 4.4 nedan.

Resultatet visar att de flesta artiklarna till formen var raka nyhetsartiklar. Dessa utgör sammantaget cirka 77 procent av samtliga artiklar. Den näst vanligaste formen av artiklar var fristående faktarutor. Exempel på sådana var när

medierna på ett litet utrymme presenterade en stor mängd fakta från det senaste dygnet. Med klockslag från dygnet som gått radas händelser och uttalanden med anknytning till kriget i Irak upp och ger en snabb överblick över utvecklingen.

Nyhetsanalyser var den tredje vanligaste artikeltypen, och med nyhetsanalys menas artiklar där det tydligt framgår för läsaren att det är just en analys det handlar om, exempelvis genom vinjetter av olika slag. Sammantaget utgjorde nyhetsanalyser drygt sex procent av samtliga artiklar.

I Aftonbladet förekommer också externa skribenter. Med ”extern skribent” avses personer som inte tillhör redaktionen, som inte är journalister men som ändå får skriva med egna ord i tidningen. I Aftonbladet handlar det framför allt om tre personer som återkommer med texter i ”kolumnform”: Hans Zettermark från Försvarshögskolan, Marina Stagh som är fil. doktor i

Tabell 4.4. Artikeltyper i de olika tidningarna.

	Dagens Nyheter	Svenska Dagbladet	Aftonbladet	Expressen	Totalt
Nyhetsartikel	187	131	158	138	614
Nyhetsanalys	15	13	9	14	51
Krönika	-	2	6	1	9
Extern skribent	-	-	12	-	12
Fristående faktaruta	12	13	16	37	78
Läsarnas frågor	7	3	6	4	20
Enkäter på stan	-	1	5	4	10
Totalt	221	163	212	198	794

Tabell 4.5. Inslagens genre i respektive tv-nyheter.

	TV4 Nyheterna	Rapport	Aktuellt	Totalt
Nyhetsinslag	66	78	73	217
Reportage	7	5	5	17
Telegram	2	9	9	20
Journalister intervjuar journalist i studio	11	12	6	29
Journalist intervjuar journalist på fältet	4	12	14	30
Journalister intervjuar extern medverkande i studio	7	4	9	20
Journalist intervjuar extern på fältet	-	-	2	2
Debatt i studion	-	-	1	1
Totalt	97	120	119	336

modern arabiska och Mellanösternkännaren Marianne Laanatza.

När det gäller tv-nyheterna finns inte exakt samma genrer som i tidningsjournalistiken, men man kan ändå identifiera funktionella motsvarigheter och göra en genrekategorisering av tv-nyheternas Irakbevakning. Resultaten presenteras i tabell 4.5.

På samma sätt som nyhetsartiklarna är vanligast i tidningarnas Irakbevakning är nyhetsinslagen vanligast i tv-nyheternas bevakning av Irakkriget. Mer än hälften av samtliga inslag faller under den kategorin. Några stora skillnader mellan medierna finns inte. Intervjuer med personer både i och utanför studion är också vanliga i tv-journalistiken. I TV4 Nyheterna intervjuas redaktionens Bo Karlström vid ett flertal tillfällen och får kommentera det pågående kriget, medan den rollen i Rapport ofta innehas av Bo-Inge Andersson och i Aktuellt av Stig Fredrikson. Så är exempelvis fallet när kri-

get just har inletts, då programledaren Jarl Alfredus intervjuar Stig Fredrikson.

Jarl: – *Jaha, Stig Fredrikson. Vilka slutsatser kan man dra av det som har hänt hittills på krigsfronten?*

Stig: – *Ja, nu tycks ju då ett större anfall vara på gång i kväll, men om man ska summera den här första krigsdagen så blev ju inledningen väldigt mycket annorlunda än vad de flesta hade föresatt... föreställt sig och trott genom att president Bush på grundval av underrättelseuppgifter fattade det här beslutet i morse om ett anfall för att försöka komma åt Saddam Hussein och hans närmas- te omgivning. Och det var alltså ett rent mordförsök, USA tog sig rätten att försöka döda statschefen i ett annat land. Nu misslyckades det. Saddam Hussein svarade med att tala om den lilla onde Bush, och då kan man ju påminna om att Bush i höstas sa om Saddam Hussein: kom ihåg att det här är killen som för-*

sökte döda min pappa. Så att, om det inte var att vi står inför ett förödande krig med många civila döda så skulle man ju kunna tala om ett envig mellan två män där den ene måste försvinna, och att det är Saddam som ska försvinna det är helt tydligt.

Men det är inte bara journalister som intervjuas i studion. Flera personer, ofta framställda som experter av olika slag, sitter ibland med och ger sina versioner av händelserna kring Irakkriget. Vanligast är detta i Aktuellt där utomstående medverkande intervjuas i nio inslag. Intervjuer från hemmastudion med journalister som befinner sig på platsen där de arbetar återkommer också. Exempel på det är direktlänkar med korrespondenter som befinner sig i USA, London eller Mellanöstern.

Vid ett tillfälle under studieperioden förekommer det en studiodebatt. Det var i Aktuellt den 20 mars då Publicistklubbens ordförande Jan Guillou och SVT:s korrespondent Bengt Norborg var inbjudna för att i studion diskutera journalistikens begränsningar under krig.

Tidigare kunde vi se att kvällstidningarna ägnade större utrymme åt

Irakkriget än vad morgontidningarna gjorde. Förklaringarna till det kan vara många, men en trolig förklaring är att kvällstidningar ofta ägnar ett betydande utrymme åt foton och nyhetsgrafik. I samband med bevakningen av terroristattackerna mot USA och kriget i Afghanistan visade det sig att andelen artiklar illustrerade med foton och/eller nyhetsgrafik var störst i kvällstidningarna. Frågan är därför om detsamma gällde i rapporteringen av Irakkriget.

Resultatet visar att kvällstidningarna illustrerade sina artiklar med fotografier i betydligt större utsträckning än morgontidningarna i allmänhet och Dagens Nyheter i synnerhet. Dagens Nyheter var också den tidning som i minst utsträckning illustrerade artiklarna med nyhetsgrafik, medan det däremot inte fanns några egentliga skillnader mellan Svenska Dagbladet och kvällstidningarna Aftonbladet och Expressen.

Efter denna genomgång av Irakrapporteringens omfattning, artiklarnas och inslagens genretillhörighet och hur vanligt det var att artiklarna illustrerades med fotografier och nyhetsgrafik, är det dags att vända blicken mot Irakrapporteringens innehåll. Fokus kommer framför allt att riktas mot vilka källor

Tabell 4.6. Andel artiklar illustrerade med fotografi och/eller nyhetsgrafik (procent).

	Dagens Nyheter	Svenska Dagbladet	Aftonbladet	Expressen	Genomsnitt
Foto	30	47	68	77	56
Grafik	9	15	15	17	14

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar är 794. Procent avrundade till närmast hela procent.

och aktörer som förekom och hur vanligt förekommande de var; hur öppen redovisningen av källor var; hur medierna rapporterade kring sig själva och andra medier; vilka teman som var återkommande; hur den USA-ledda koalitionen beskrevs; förekomsten av olika former av spekulationer samt hur balansen mellan pro-amerikanska och anti-amerikanska retoriska figurer såg ut. Genomgående kommer rapporteringen under krigets inledningsskede respektive slutskede att jämföras, liksom rapporteringen i tidningar respektive tv samt i de individuella medieprodukterna.

Kriget i Irak

”Första bomben skulle döda Saddam”. Så löd rubriken på Expressens förstasida i extraupplagan den 20 mars 2003. ”Kriget har börjat” konstaterade Aftonbladet samma dag. Samtliga nyhets-sändningar på kvällen kunde också konstatera krigsutbrottet, som var dagens stora nyhet. Morgonen därpå fanns informationen även i morgontidningarna Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet.

Således var krigsutbrottet ett faktum. Men kriget förs inte bara på slagfältet, utan också i medierna. Som vi tidigare kunde konstatera är propagandakriget många gånger nog så viktigt för de krigförande parterna som det militära kriget. För journalistiken innebär det stora utmaningar, vilket Dagens Nyheter utrikeschef Lars Broström diskuterade i en artikel den 21 mars:

Det är inget enkelt uppdrag att bevaka ett krig. Händelseutvecklingen är snabb och svåröverskådlig, informationen ofta motstridig och den journalistiska rörelsefriheten begränsad. Mycket av den information som kablats ut kontrolleras av de stridande parternas propagandaavdel-

ningar. Censur och ren lögn är en del av spelet.

Ändå måste händelser som kriget bevakas. En stor och viktig händelse med flera intressanta och relevanta historier finns att berätta. Lite av kärnan i problematiken fångades i en krönika av Lars Ryding, utrikeschef på Svenska Dagbladet, den 10 april.

Vi kan bara rapportera och analysera det vi med hjälp av tillgänglig erfarenhet och kritiskt sinne kan överblicka. Ingen läsare skulle acceptera en notis på förstasidan som sa att ”det pågår ett krig i Irak. Vi kan inte vara säkra på vad som händer och ber därför att få återkomma i höst om förloppet klarnat”.

Medierna befinner sig sålunda i ett korstryck av krav, där kraven på korrekthet många gånger kan stå i skarp kontrast till kraven på en omfattande och snabb rapportering. Det i kombination med tidspressen, propagandainsatserna från de krigförande parterna, att krig alltid präglas av oförutsägbarhet och att krig innebär en stor personlig

påfrestning för journalisterna innebär stora risker för journalistiken. Samtidigt är medierna och journalistiken den viktigaste källan till information om kriget för de allra flesta, varför det är centralt att medierna tillhandahåller en journalistik som är så sanningslik som möjligt.

I det här kapitlet ska vi därför granska hur journalistiken klarade att möta de utmaningar de stod inför, och i vilken utsträckning journalistiken levde upp till de krav som är rimliga att ställa på den. Ambitionen är i första hand att ge en beskrivning av medierapporteringen, inte att döma eller fördöma olika enskildheter.

Huvudsakliga teman i journalistiken

Under krigets inledningsskede och dess slutskede publicerades sammanlagt 794 tidningsartiklar, samtidigt som det sändes 336 inslag i tv-nyheterna. Inom den ramen varierade artiklarnas och inslagens teman av naturliga skäl väsentligt: att beskriva ett krig med händelser runt omkring kan göras på en mängd olika sätt. Förutom den rena krigsutvecklingen, militära operationer och händelser direkt relaterade till pågående strider finns ett i princip obegränsat spektrum av historier med anknytning till kriget att berätta.

Huvudsakliga teman i pressen

Den stora variationen i vilka huvudsakliga teman som dominerar nyhetsrapporteringen framgår tydligt av tabell 5.1, som redovisar vilka huvudsakliga teman som var vanligast i pressen. För överskådlighetens skull har en sammanslagning av näraliggande teman gjorts.

Det vanligaste temat i tidningarnas Irakrapportering var krigshändelser, med vilket avses militära händelser av olika slag – exempelvis bombattacker, beskrivningar av militära skeenden och stridsaktiviteter. Nästan en femtedel av samtliga artiklar hade det som huvudsakligt tema.

Det näst vanligaste huvudsakliga temat var skildringar av civilbefolkningens situation. Sex procent av artiklarna behandlade i huvudsak detta. Artiklar som handlade om irakier vilka drabbats av kriget räknas hit, liksom möten med medborgare på Bagdads gator och mer generell rapportering om hjälparbete.

Även artiklar som tar upp jakten på Saddam Hussein var vanliga. I 46 artiklar stod Saddam Husseins person eller just jakten på honom och frågan om han lever eller inte i centrum för journalistiken. Uppmärksammat var dessutom demonstrationer och protester. Mer än var tjugonde artikel hade den typen av händelser som huvudsakligt tema. I regel handlade det om folkliga protester där människor samlades i tio- eller hundratusentals för att uttrycka sin motvilja mot det pågående kriget.

Tabell 5.1. Huvudsakliga teman i tidningsartiklarna om kriget i Irak.

	20-24/3 (procent)	6-10/4 (procent)	Antal artiklar	Procent
Krigshändelser	15	26	151	18
Drabbade & civilas situation/civila offer/hjälparbete	6	6	48	6
Jakten på Saddam/Lever Saddam?/Saddams person	5	8	46	6
Demonstrationer och protester	8	2	44	5
Medier & journalistik i krig/propagandakriget	6	3	38	5
Kriget senaste dygnet/kriget i korthet	3	7	38	5
Irak efter kriget	1	11	36	5
Kommentarer/reaktioner i omvärlden	4	1	22	3
Läsarnas frågor/Frågor till experter	4	1	22	3
Amerikansk krigsstrategi	3	2	21	3
Reaktioner/stämningar i USA	4	1	20	3
Krigets bakgrund/splittringen i EU/FN	4	-	20	3
Reaktioner/stämningar i arabvärlden	2	2	18	2
Svenska politiska kommentarer/stämningar i Sverige	3	1	18	2
Rapport från Bagdad/stämningar i Irak	2	2	17	2
Exilirakier i Sverige	2	2	16	2
Arabiska medier	1	5	16	2
Övriga			203	26
Totalt			794	101

Anm. Procent avrundade till närmast hela procent.

Aktionerna utspelades både i Sverige och på andra platser runt om i världen.

Andra teman som återkom i pressens nyhetsbevakning var medier och journalistik i krig, där medierna satte in sin egen roll i krigets händelseförlopp eller skildrade propagandakriget; rapporter om saker som var relaterade till Irak efter kriget, exempelvis debatter om återuppbyggnaden av landet eller vem som ska ta över styret. Kategorin "Kriget senaste dygnet/kriget i korthet" syftar på artiklar som kortfattat samlade upp dagens händelser relaterade till kri-

get, vanligtvis i punktform med klockslag.

Värt att notera är vissa skillnader mellan de båda perioderna. Krigshändelserna upptar flest artiklar under båda perioderna, men de är andelsmässigt betydligt oftare förekommande under krigets slutskede, 15 procent i mars jämfört med 26 procent i april. En möjlig förklaring skulle kunna vara att antalet artiklar totalt sett tunnats ut fram till krigets slutskede. När rapporteringen är mindre omfattande kommer andelsmässigt fler artiklar att

handla om de faktiska krigshändelserna och bevakningen av aktiviteter runt kriget få mindre uppmärksamhet.

En annan skillnad handlar om Irak efter kriget. Artiklar med detta huvudsakliga tema förekommer mer än tio gånger så ofta under krigets slutskede jämfört med under dess inledning. Orsaken kan vara en naturlig följd av att striderna börjar lida mot sitt slut och att frågan om landets återuppbyggnad och framtid aktualiseras. Även artiklar om jakten på Saddam Hussein var vanligare under krigets andra period. Omvänt kan sägas att rapporteringen under krigets inledningskede innehöll fler artiklar som handlade om krigets bakgrund och splittringen både i EU och FN, än vad rapporteringen under krigets slutskede gjorde.

Huvudsakliga teman i tv

Precis som i fallet med tidningarnas Irakrapportering är ”krigshändelser” det vanligast förekommande huvudsakliga temat i tv-nyheterna. Det framgår av tabell 5.2.

Nästan vart tredje inslag hade krigshändelser som huvudsakligt tema. Åtta procent av inslagen fokuserade på Irak efter kriget och i 23 fall var reaktioner från antingen amerikanska offentliga personer eller stämningar hos amerikanska medborgare bärande nyhetsvinkel. Ett exempel på det senare är inslag om hur människor på gatan i ameri-

kanska städer och representanter för Bushadministrationen reagerade när irakisk tv och den arabiska tv-kanalen al-Jazira sände bilder på tillfångatagna amerikanska soldater. President George W Bushs och försvarsminister Donald Rumsfelds reaktioner på Bagdadregimens fall är ett annat konkret exempel.

Demonstrationer och andra former av protester fick ganska stort utrymme också i tv. Sex procent, eller 21 inslag, fokuserade på sådana aktioner. Med det huvudsakliga temat ”Rapport från Bagdad” avses inslag där en reporter på plats i huvudstaden lämnade en rapport där han eller hon summerade händelser och återgav stämningar hos den irakiska befolkningen. Det kunde antingen vara ett nyhetsinslag eller en intervju som gjordes från studion med reportern. Åsne Seierstads lägesrapporter i Aktuellt och Rapport är ett exempel på inslag i denna kategori.

Men precis som det fanns skillnader mellan de båda perioderna i tidningsbevakningen förekom vissa huvudsakliga teman oftare under respektive period också i tv.

Först och främst kan konstateras att skillnaden i förekomsten av krigshändelser som vanligaste tema inom pressen i princip inte återfinns i tv. Där är krigshändelserna jämnt fördelade mellan mars- och aprildagarna. Däremot var obalansen starkare då det gäller inslag som behandlade Irak efter kriget. Under krigets första fem dagar hade en procent av inslagen detta som huvudsakligt tema. De sista fem dagarna var

Tabell 5.2. Huvudsakliga teman i tv-inslagen om kriget i Irak.

	20-24/3 (procent)	6-10/4 (procent)	Antal inslag	Procent
Krigshändelser	32	32	108	32
Irak efter kriget	1	18	27	7
Reaktioner i USA/stämningar i USA	10	3	23	7
Demonstrationer och protester	10	1	21	6
Rapport från Bagdad/stämningar i Irak	5	7	20	6
Drabbade & civilas situation/civila offer/hjälparbete	5	5	16	5
Kommentarer/reaktioner i omvärlden	6	1	14	4
Exilirakier i Sverige	2	5	10	3
Reaktioner i arabvärlden/stämningar i arabvärlden	1	5	9	3
Amerikansk krigsstrategi	4	1	9	3
Jakten på Saddam/lever Saddam?/Saddam som person	2	3	8	2
Medier & journalistik i krig/propagandakriget	4	1	8	2
Svenska politiska kommentarer/stämningar i Sverige	2	2	6	2
Krigets bakgrund/splittringen i EU/FN	3	-	6	2
Reaktioner från Irak	3	-	6	2
Bush möter Blair	-	4	5	2
Reaktioner/stämningar i Storbritannien	3	-	5	2
Kriget & ekonomin	2	1	5	2
Övriga			30	9
Totalt			336	101

Anm. Procent avrundade till närmast hela procent.

Iraks framtid fokus för 18 procent av inslagen.

En annan markant skillnad, som även gäller tidningarna men inte i lika stor utsträckning, handlar om inslag vars huvudsakliga tema var demonstrationer och protester. Inledningsvis behandlade nästan vart tionde inslag demonstrationer och protester av olika slag. Mellan den 6 och 10 april utgjorde inslag med det huvudsakliga temat mindre än en procent.

Efter den här genomgången av vad journalistiken handlade om – att artiklar och inslag fokuserade på krigshändelser i stor utsträckning, men även Iraks framtid, den civila befolkningen, demonstrationer, reaktioner och stämningar runt om i världen och så vidare – finns det skäl att gå vidare och granska journalistikens användning och redovisningar av sina källor i rapporteringen om Irakkriget.

Källor i journalistiken

En källa kan mycket generellt karaktäriseras som ursprunget till informationen i en artikel eller ett tv-inslag. Journalisternas tillgång till källorna påverkar på ett avgörande sätt journalistikens kvalitet. Ju mer informerade källor journalisterna har tillgång till, desto bättre. Samtidigt är det ett evigt faktum att källorna kan ha egna intressen vid sidan av att tillhandahålla information – inte minst i ett krig. Därför är det alltid viktigt att journalistiken förhåller sig skeptiskt kritisk mot källorna, att man använder sig av många olika källor, och att man är tydlig med att redovisa vilka källor man har använt sig av. Det gäller både när källorna är skriftliga och muntliga.¹ Med andra ord är användandet och redovisandet av källor en av de viktigaste nycklarna till de verkligheter som journalistiken handlar om för både journalisterna och mediekonsumenterna. För journalisternas del handlar det om att få tillgång till information, fakta och kommentarer, medan det för läsarnas, lyssnarnas och tittarnas del handlar om möjligheterna att kunna bedöma journalistikens innehåll och trovärdighet.

Idealet är därför att journalistiken alltid tillämpar principen om två av varandra oberoende källor och att den alltid är tydlig med att redovisa för mediekonsumenterna exakt vilka källor som har använts. Ju fler källor journa-

listiken har, desto bättre är det generellt. Det är också viktigt att källorna redovisas öppet, även om det ibland kan vara motiverat med anonyma källor om informationen inte går att få tillgång till annars. Samtidigt omöjliggör anonyma källor för människor att bedöma journalistikens innehåll och trovärdighet, på samma gång som risken ökar att journalisten blir utnyttjad av källan när den senare är anonym.

Det finns därför ett klart intresse av att studera källorna i nyhetsbevakningen av Irakkriget. I vilken utsträckning har läsare och tittare möjlighet att värdera uppgifterna i nyhetsrapporteringen – vilka möjligheter har läsare och tittare att vara källkritiska mot journalistiken? En annan fråga som aktualiseras är om vissa typer av källor oftare förekommer än andra, och vilka de i så fall är. Hur ser balansen ut mellan krigets parter – får representanter för den USA-ledda koalitionen komma till tals i medierna oftare än representanter för Irak?

Vi ska försöka besvara dessa frågor och några till. Till att börja med ska vi granska hur många citerade respektive omnämnda och namngivna källor som kommer till tals. Med citerade källor avses individer som med egna ord får säga något i inslagen eller artiklarna. I artiklarna kan det ske antingen i form av så kallade talstreck eller i form av hela meningar som är satta inom citationstecken. Ett exempel från Aftonbladet den 22 mars får förtydliga. Kvälls-

¹ Jfr. Sahlstrand 2000.

tidningen har varit i kontakt med den ”mänskliga skölden” Ingrid Ternert som är på plats i Bagdad och vittnar om pågående bombattacker:

– Det var helt överkligt. Vi ser robotar komma farande och hör bomber överallt. Jag känner mig lite säkrare när jag inte hör bomberna. Därför har jag dubbla hörselskydd på mig, säger hon.

De citerade källorna behöver dock inte vara namngivna. Det måste däremot de omnämnda och namngivna källorna vara – med dessa avses individer som journalisten hänvisar till som grund för något påstående utan att dessa själva får komma till tals. Samtidigt måste individerna vara namngivna för att räknas. Exempel på detta är källor av typen ”George W Bush hävdade att ...” och ”Iraks informationsminister Mohammed al-Sahaf dementerade uppgifterna om ...”.

Tabell 5.3. Genomsnittligt antal citerade respektive omnämnda och namngivna källor per artikel och inslag.

	Antal citerade källor	Antal omnämnda källor
Dagens Nyheter	1,40	1,89
Svenska Dagbladet	1,27	1,75
Aftonbladet	1,62	1,69
Expressen	1,72	1,91
TV4 Nyheterna	1,39	1,48
Rapport	1,50	1,45
Aktuellt	1,13	1,15

I tabell 5.3 nedan redovisas det genomsnittliga antalet citerade respektive namngivna och omnämnda källor i Irakrapporteringen. Det bör samtidigt noteras att de båda kategorierna inte behöver utesluta varandra. Namngivna citerade källor räknas sålunda också som namngivna och omnämnda, medan däremot anonyma citerade källor av naturliga skäl inte räknas som namngivna och omnämnda.

Resultaten visar att Expressen är den tidning som i genomsnitt hade flest antal citerade källor per artikel eller inslag, 1,72. Aftonbladet hade näst flest citerade källor per artikel, 1,62. I Dagens Nyheter kom i snitt 1,4 personer till tals direkt i artikeln. Den lägsta siffran bland tidningarna hade Svenska Dagbladet där 1,27 källor kom till tals med talstreck eller citationstecken.

Antalet omnämnda och samtidigt namngivna källor förekom också oftast i Expressen där i snitt 1,91 namngivna personer med tillskrivet påstående figurerade. Dagens Nyheter hade i princip lika många omnämnda och namngivna källor som Expressen, 1,89. I Svenska Dagbladet förekom i genomsnitt 1,75 och i Aftonbladet 1,69 källor av detta slag.

Sammanfattningsvis kan konstateras att kvällspressen hade fler citerade källor än morgonpressen medan fördelningen inte var lika tydlig vad gäller omnämnda och namngivna källor. Där hade Expressen visserligen flest men Aftonbladet minst. Att de citerade källorna var fler i kvällstidningarna kan vara ett uttryck för deras fokus på per-

soner och viljan att personifiera händelser snarare än att rapportera om abstrakta skeenden och komplicerade politiska processer.

När det gäller tv:s nyhetsrapportering hade Rapport flest citerade källor per inslag. I genomsnitt kom 1,5 personer till tals direkt i tv-rutan i Rapport-sändningarna. I TV4 Nyheterna förekom 1,39 sådana källor i journalistiken. Minst antal citerade källor hade Aktuellt där i snitt 1,13 personer fick komma till tals per inslag. Aktuellt hade även minst antal omnämnda och namngivna källor: 1,15 per inslag. I Rapport och TV4 Nyheterna var antalet omnämnda och namngivna källor jämnare, 1,45 mot 1,48.

Aktuellt hade sålunda minst antal källor per inslag oavsett om det handlade om citerade eller omnämnda och namngivna källor. Rapport och TV4 Nyheterna var mer lika varandra, där den förra hade flest citerade och den senare flest omnämnda och namngivna källor.

En intressant fråga vid sidan av detta är om det händer någonting med användningen av källor mellan de två perioderna. Var källorna fler under kri-

gets inledningsskede jämfört med slutfasen, eller var det kanske tvärtom? Svaret ges i tabell 5.4 och 5.5.

Resultaten visar att det finns en tendens inom både tidnings- och tv-journalistiken. Under krigets första fem dagar var antalet citerade källor lägre i tidningsartiklarna men högre i tv-inslagen. Det genomsnittliga antalet namngivna och omnämnda källor sjunker dock i både tidningsartiklarna och tv-inslagen från den första till den andra perioden. I pressen sjunker siffran från 1,92 till 1,64 och i tv sker fallet från 1,43 till 1,24 omnämnda och namngivna källor.

Med tanke på att tillgången till källor borde bli större i takt med att kriget fortskrider och Saddam Husseins regim faller, är dessa resultat förvånande. Under krigets slutskede var det betydligt lättare för journalister att komma in i och rapportera direkt från Irak, att söka sina egna historier och att minska beroendet av uttalanden från officiella källor. Att det genomsnittliga antalet omnämnda och namngivna källor generellt och antalet citerade källor i tv-inslagen sjunker strider därför mot vad man hade kunnat förvänta sig.

Tabell 5.4. Det genomsnittliga antalet källor i tidningsartiklarna i krigets inlednings- respektive slutskede.

Period	Antal citerade källor	Antal omnämnda källor
20-24/3	1,49	1,92
6-10/4	1,55	1,64

Tabell 5.5. Det genomsnittliga antalet källor i tv-inslagen i krigets inlednings- respektive slutskede.

Period	Antal citerade källor	Antal omnämnda källor
20-24/3	1,38	1,43
6-10/4	1,28	1,24

Anonyma källor

En av de viktigaste aspekterna av mediernas källanvändning handlar om förekomsten av anonyma källor. Om man som tidningsläsare eller tv-tittare ska ha någon möjlighet att värdera sanningshalten i den information som journalistiken förmedlar förutsätter det att journalistiken är öppen med vilka källor den använder sig av. Det är också en förutsättning för kontroll av om uppgifterna stämmer.

Därför är det också viktigt att länka informationen till individer och inte bara till institutioner. Att säga att informationen kommer från ”amerikanerna”, ”Pentagon” eller ”en officiell irakisk källa” hjälper föga. Därför är studiet av anonyma källor – källor som ej framträder med namn i nyhetsrapporteringen – högst relevant. De sätter frågan om källkritik på sin spets. Aftonbladets Londonreporter Leif Kasvi satte själv fingret på problemet med anonyma källor när han i en artikel diskuterade uppgifter från den engelska tidningen Sunday Express:

Tidningen Sunday Express har också mycket detaljerade uppgifter, men inte heller här finns några mer preciserade källor annat än ”underrättelsetjänsten”.

I vissa fall kan det möjligen vara så att journalister måste använda sig av anonyma källor, därför att det ger tillgång till viktig information som de annars inte skulle få ta del av. Valet står i dessa fall mellan två olika journalistiska värden: öppenhet gentemot läsare och tit-

Tabell 5.6. Andel artiklar och inslag med minst en anonym källa (procent).

	Tidningsartiklar	Tv-inslag
Ja	58	54
Nej	42	46

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

tare eller få tillgång till central information. Det kan då hända att vågskålen väger över till förmån för att få tillgång till viktig information, även om priset är att källorna förblir anonyma.

I regel bör dock användandet av anonyma källor undvikas så mycket som möjligt. Mot den bakgrunden är frågan: Hur vanligt förekommande är det att journalistiken explicit använder sig av minst en anonym källa i artiklarna och inslagen?

Totalt sett förekom anonyma källor i 58 procent av tidningsartiklarna. Med detta menas att det i nästan sex av tio artiklar finns hänvisningar till källor som inte förekommer med namn, antingen presenterade som ”en högt uppsatt anonym källa” eller också hänvisningar till kollektiv där det i princip är omöjligt att avgöra vem som uttalat informationen. Exempel på det senare är när journalisten skriver ”enligt Irak”, ”påstår amerikansk militär” och ”hävdar brittisk press”. Det kan också se ut som det gjorde i Svenska Dagbladet den 7 april. Journalisten Inger Atterstam skrev då en artikel om det svaga motstånd som brittiska soldater mötte i staden Basra.

Enligt den brittiska krigsledningen var anfallet mot Basra som skedde i tre till fyra fronter in mot centrum en stor framgång. Inga egna offer rapporteras och motståndet betecknades som enbart ”sporadiskt, dåligt organiserat och utan någon verklig ledning”.

Också invånare som flytt från staden uppgav att flera irakiska soldater hade flytt och att briterna enbart möttes av ”litet beskjutning och därefter blev det tyst”.

Jämfört med tidningsartiklarna var förekomsten av anonyma källor något mindre i tv-inslagen. I de senare förekom minst en anonym källa i 54 procent av inslagen. Det ska samtidigt observeras att det är fråga om minst en anonym källa, vilket betyder att det i en och samma artikel eller i ett och samma inslag kan förekomma flera anonyma källor.

Således är det tämligen ofta som läsare och tittare konfronteras med uppgifter och information där källan inte går att identifiera, där eventuell källkontroll omöjliggörs och där mediekonsumenten mer eller mindre lämnas

att lita eller inte lita på mediet som rapporterar uppgifterna.

I vilken utsträckning journalisterna själva känner till vem den ursprungliga källan är och på egen hand anonymiserar dem i berättandet är en fråga som ligger utanför denna studie att besvara. I ett tv-inslag i TV4 den 7 april hänvisade exempelvis reportern Martin Svenningsen till anonyma källor, i detta fall inom den amerikanska militären.

Det var tidigt i morse som amerikanska stridsvagnar och pansarfordon ur den tredje infanteridivisionen bröt in i centrala stan. Enligt amerikanska militärer har tre presidentpalats intagits, varav två i centrum och hårda strider har utkämpats kring informationsministeriet och al-Rashid hotell. Baathpartiets högkvarter i kartans nedre hörn ska vara helt sönderbombat.

Förekomsten av anonyma källor skiljer sig emellertid åt mellan de olika medierna. Vanligast förekommande är de i Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter.

Resultatet visar att skillnaderna i vissa fall är stora mellan medierna. I Sven-

Tabell 5.7. Andel artiklar och inslag med minst en anonym källa (procent).

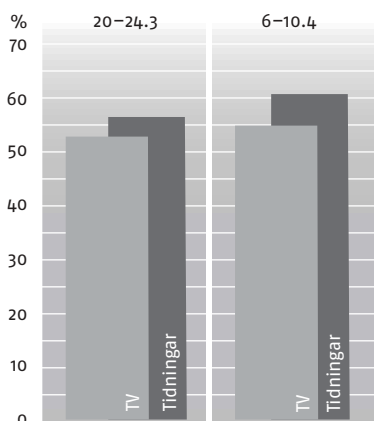
	Dagens Nyheter	Svenska Dagbladet	Aftonbladet	Expressen	TV4 Nyheterna	Rapport	Aktuellt
Ja	65	68	52	49	51	58	53
Nej	35	32	48	51	49	42	47

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

ska Dagbladet förekommer anonyma källor i 68 procent av artiklarna, vilket är 19 procentenheter högre jämfört med Expressen. Kvällstidningarna har tillsammans med TV4 Nyheterna och Aktuellt den lägsta andelen artiklar och inslag i vilka minst en anonym källa förekommer, samtidigt som Expressen är det enda mediet i vilket anonyma källor förekommer i mindre än hälften av inslagen.

Låt oss nu återknyta till skillnaderna mellan första och andra perioden av kriget. Vi vet sedan tidigare att de omnämnda och namngivna källorna är färre i nyhetsrapporteringen dagarna i april. Kan man se några liknande skillnader i fråga om anonyma källor?

Figur 5.8. Andel artiklar och inslag med anonyma källor under mars- respektive aprildagarna (procent).

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336.

Det finns en svag men ändå tydlig tendens. Anonyma källor var något vanligare i krigets slutfas, och det gäller både tv- och tidningsjournalistiken. Men skillnadens styrka ska inte överdrivas. I tv-rapporteringen utgör den två procentenheter och i pressen fyra. Samtidigt är det förvånande att andelen artiklar och inslag med anonyma källor ökade – med tanke på samma faktorer med betydelse för möjligheterna att få tillgång till citerade respektive namngivna och omnämnda källor borde andelen artiklar och inslag med anonyma källor tvärtom ha minskat.

Sammantaget kan det ändå konstateras att mediernas hantering av källor förändrades på två sätt mellan krigets inledande skede, de första fem dagarna, och de sista fem dagarna fram till och med den 10 april. För det första minskade andelen omnämnda och namngivna källor. För det andra ökade förekomsten av anonyma källor.

Antalet källor av olika slag säger emellertid ingenting om vilka som fick komma till tals. Det leder oss vidare till frågan om vilka källorna i journalistiken var. Vi börjar med att granska vad vi kan kalla "elitkällor" och går därefter in på civila källor och svenskar i nyhetsbevakningen.

Elitkällor

Det finns god grund att anta att det i rapporteringen om kriget i Irak förekom många politiker, militärer, experter och andra officiella representanter för ett land – i denna studie går dessa

under den samlande benämningen elitkällor – som källor. De har en central plats i kriget, och med uttalanden från politiker, kommentarer från den stridande militären och experter på olika områden kan journalistiken hjälpa människor att förstå händelser och fenomen. Samtidigt har många av dessa källor andra intressen än att upplysa, vilket framför allt kan antas gälla källor som tillhör de stridande parterna. Därför är det viktigt med balans när det gäller vilka källor som används.

Amerikanska, brittiska och irakiska elitkällor är av särskilt stort intresse. De var de stridande parternas representanter och de som hårdast kämpade om opinionen i propagandakriget. Tabell 5.9 redovisar därför fördelningen mellan de tre viktigaste krigförande ländernas officiella källor. Med officiella namngivna källor avses högt uppsatta politiker, militärer och andra representanter där det framgår att de hör till sitt lands ledning. Här ryms samtliga regeringsmedlemmar och tre av konfliktens

främsta ansikten, USA:s president George W Bush, Storbritanniens premiärminister Tony Blair och Iraks president Saddam Hussein – vilka alla tre också studeras separat nedan. Med anonyma officiella källor avses källor där det av journalistiken framgår att de hör till respektive lands ledning, utan att de nämns vid namn.

Helt dominerande var de amerikanska officiella källorna. Namngivna representanter – som George W Bush, utrikesminister Colin Powell och den högste militäre ansvarige för koalitionsstyrkor i Irak, Tommy Franks – förekom i 17 procent av tidningsartiklarna och nästan vart femte tv-inslag. Även vad gäller de anonyma officiella källorna framträdde amerikanerna oftast. Obalansen ska ses mot bakgrund av att USA tillsammans med Irak var krigets främsta stridande parter. Deras styrkor i Irak var betydligt större än Storbritanniens trupper.

De irakiska namngivna källorna var de som förekom näst oftast, i en tion-

Tabell 5.9. Andel inslag och artiklar med officiella källor (procent).

Period	Tidningsartiklar			Tv-inslag		
	20-24/3	6-10/4	Totalt	20-24/3	6-10/4	Totalt
Amerikanska namngivna	19	14	17	21	15	19
Amerikanska anonyma	9	8	9	5	7	6
Brittiska namngivna	7	6	6	3	8	5
Brittiska anonyma	2	2	2	1	-	1
Irakiska namngivna	10	10	10	9	5	7
Irakiska anonyma	3	3	3	2	-	1

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

Tabell 5.10. Andel inslag och artiklar med Bush, Blair och Saddam som källor (procent).

Period	Tidningsartiklar			Tv-inslag		
	20-24/3	6-10/4	Totalt	20-24/3	6-10/4	Totalt
George W Bush	11	5	9	9	11	10
Tony Blair	5	5	5	3	7	5
Saddam Hussein	5	4	5	6	1	4

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

del av artiklarna och sju procent av tv-inslagen. Här finns Saddam Husseins uttalanden och informationsminister Mohammed al-Sahafs kommentarer vid sina dagliga presskonferenser för journalisterna i Bagdad.

Några iakttagelser om skillnader mellan krigets första period och den andra är värda att göra. De namngivna amerikanska officiella källorna var vanligare under marsperioden. I tidningarna skiljer det fem procentenheter och i tv sex. Samtidigt förekom de brittiska namngivna officiella källorna i tv oftare under slutfasen. I pressen finns inte samma mönster. En skillnad finns också vad gäller tidningarnas och tv:s hantering av de namngivna irakiska officiella företrädarna. I pressen var de jämnt fördelade över båda faser i kriget, men i tv var de nästan dubbelt så ofta förekommande under marsdagarna.

En möjlig förklaring skulle kunna vara att allteftersom tiden gick, och striderna om Bagdad närmade sig sitt slut, handlade det alltmer om USA. Amerikanerna trängde in i Bagdad, men var fanns det irakiska motståndet? Dessutom avbröts den irakiska televi-

sionens sändningar under de sista dagarna, och frågan om Saddam Husseins vara eller icke vara intensifierades.

Det är en tes som får visst stöd av vår granskning av de politiska ledarnas betydelse i rapporteringen. Den visar nämligen att Saddam Husseins uttalanden i tv-sändningarna var färre under aprilperioden.

Resultaten visar att USA:s president George W Bush var den vanligaste källan av de tre politiska ledarna vi här granskar särskilt. Bush fick i princip komma till tals i var tionde artikel och tv-inslag, vilket var dubbelt så ofta som både Tony Blair och Saddam Hussein. En förklaring till att Iraks ledare inte var vanligare som källa kan möjligtvis vara att de offentliga kommentarerna huvudsakligen sköttes av landets informationsminister. Endast i undantagsfall, och i samband med tal sända i irakisk television, kom reaktioner från Saddam Hussein. Å andra sidan sköttes många presskonferenser från koalitions sidan av det militära högkvarteret i Qatar och inte av USA:s president, så den förklaringen håller inte fullt ut.

Tabell 5.11. Andel inslag och artiklar med namngivna politiker, militärer och experter som källor (procent).

Period	Tidningsartiklar		Totalt	Tv-inslag		Totalt
	20-24/3	6-10/4		20-24/3	6-10/4	
Amerikanska politiker	16	12	15	16	15	15
Brittiska politiker	6	6	6	3	8	5
Amerikanska militärer	10	11	11	8	9	8
Brittiska militärer	2	3	3	1	4	2
Irakiska militärer	-	0	0	-	-	-
Amerikanska experter	1	1	1	1	-	1
Brittiska experter	-	1	0	-	-	-

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

Tydligt är dock att Saddam Hussein förekom som källa i tv oftare i krigets inledande skede. Däremot saknas motsvarande obalans i tidningsjournalistiken. Möjligtvis kan det tolkas som beroende av mediernas inneboende natur. Tv är mer beroende av bilder med uttalanden av Saddam Hussein och när kriget går mot sitt slut försvinner han ur bilden. Det fanns helt enkelt inga bilder att sända. Pressens bildberoende är däremot inte lika påtagligt.

I tidningsartiklarna förekom USA:s president George W Bush som källa mer än dubbelt så ofta under krigets inledningskede än under dess slutfas, medan förhållandet snarare var det omvända i tv-inslagen. Skillnaden är dock knappast lika stor – nio procent av inslagen mot elva procent. Att både USA:s president och Tony Blair oftare förekom som källor i tv under andra perioden kan ses som ett resultat

av det toppmöte i Belfast som de båda höll under dessa dagar.

Fortfarande kvarstår emellertid faktum att George W Bush oftare förekom som källa i pressens nyhetsbevakningen de första dagarna. Bryter vi ner dessa siffror och tittar på hur ofta USA:s president förekom enskilda dagar visar det sig att det inte är någon enstaka dag under första perioden som sticker ut, utan fördelningen var någorlunda jämnt spridd över krigets första dagar. Dock förekom han som källa i något större utsträckning i samband med krigsutbrottet, den 20 och 21 mars, där siffrorna når upp till 13 respektive 15 procent.

Men politikerna som uttalar sig är förstas fler än presidenter och premiärministrar. I tabell 5.11 redovisar vi därför hur ofta namngivna politiker – inberäknat de regeringschefer vi just presenterat – framträder som källor i journalistiken.

De amerikanska politikerna är återigen vanligast – de förekom i 15 procent av alla artiklar och inslag. Så var exempelvis fallet efter att irakiska televisionen den 23 mars visat bilder av amerikanska krigsfångar. Dagen efter kritiserade försvarsminister Donald Rumsfeld händelsen i bland annat Dagens Nyheter:

– Att sända sådana utfrågningar av krigsfångar strider mot Genèvekonventionen om hur fångar i krig ska behandlas, förklarar Rumsfeld.

Även brittiska politiker förekom som källor i journalistiken. Andelsmässigt var de ungefär lika vanligt förekommande i tidningsjournalistiken som i tv-journalistiken.

Att militärer används som källor i krig är föga förvånande. På plats mitt i händelsernas centrum, aktiva på stridens scener och direkt inblandade i krigsoperationer är information från

deras sida central i rapporteringen om vad som händer. Dessutom var de militära talesmännen, inte minst från koalitionen sida, lättillgängliga med sina regelbundna presskonferenser, i ett händelseförlopp som var stort och oöverblickbart för medierna både på plats och hundratals mil bort. Fenomenet med så kallade inbäddade journalister påverkade också tillgängligheten. Journalister som reste med koalitionsstyrkor hade militärer vid sin sida hela tiden.

De namngivna militärerna är mycket riktigt vanliga i nyhetsbevakningen, framför allt de amerikanska vilka uttalade sig i ungefär var tionde artikel och inslag. Tommy Franks och Richard Myers är högt uppsatta amerikanska militärer som återkom i bevakningen, men här finns hela hierarkin ner till den enskilde soldaten. Det gäller både de namngivna militärerna, och de anonyma.

Tabell 5.12. Andel inslag och artiklar med anonyma politiker, militärer och experter som källor (procent).

Period	Tidningsartiklar			Tv-inslag		
	20-24/3	6-10/4	Totalt	20-24/3	6-10/4	Totalt
Amerikanska politiker	1	2	1	-	2	1
Brittiska politiker	1	0	1	1	-	0
Amerikanska militärer	13	17	15	9	11	10
Brittiska militärer	2	8	4	1	3	2
Irakiska militärer	2	1	2	1	-	0
Amerikanska experter	1	0	1	-	-	-
Brittiska experter	0	-	0	-	-	-

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

En jämförelse av hur vanligt förekommande namngivna respektive anonyma militärer var som källor visar att de var vanligare som anonyma än som namngivna källor. Det gäller framför allt de amerikanska militärerna, som i anonym form förekom i 15 procent av artiklarna och i vart tionde tv-inslag. Dessutom är tendensen att dessa var vanligare under aprildagarna, vilket går hand i hand med användandet av anonyma källor överlag som belystes tidigare. Exempelvis använde sig Svenska Dagbladets reporter Bosse Brink av anonyma amerikanska militärkällor när han i en artikel den 8 april med rubriken "USA in i centrala Bagdad" beskrev koalitionen framfart i den irakiska huvudstaden.

Intensiva strider rasade inne i Bagdad under hela dagen sedan omkring 100 amerikanska stridsvagnar och pansarfordon avancerat mot stadens centrum. Två av Saddam Husseins presidentpalats längs floden Tigris västra strand intogs, enligt amerikanska armékällor.

Av tabell 5.12 framgår också att de brittiska militärerna var förhållandevis ovanliga som källor, jämfört med sina amerikanska kollegor. Samtidigt var irakiska militärer helt frånvarande som källor i rapporteringen.

Till elitkällorna kan också räknas experter av olika slag, personer som i journalistiken träder fram just i egenskap av experter. Kort kan vi slå fast att amerikanska och brittiska experter är väldigt ovanliga i bevakningen av Irak-

kriget. Detta gäller både namngivna och anonyma företrädare för denna kategori.

En övergripande slutsats gällande elitkällor – och speciellt med skärpan inställd på officiella representanter, politiska ledare och militärer – är att det genomgående fanns en obalans mellan krigets stridande parter, koalitionen bestående av USA och Storbritannien i opposition mot Irak. Bara jämfört med hur vanligt förekommande amerikaner var som elitkällor hamnar irakiska elitkällor i underläge, och om man också räknar in Storbritanniens elitkällor blir skillnaden än större.

Mellan krigets inledningsskede och slutskede hände en del saker i hanteringen av källor. Bland annat minskade förekomsten av namngivna amerikanska officiella källor, medan samma lands militärer förekom oftare – det gäller främst de anonyma militära källorna. Brittiska politiker, officiella företrädare och i viss utsträckning också militärer blev däremot vanligare i tv-journalistiken under krigets slutfas. På den irakiska sidan var förekomsten av elitkällor jämnt fördelade i pressen medan de försvann ur tv-rapporteringen under krigets slutskede.

FN, EU och politiska ledare som källor

Vid sidan av att studera i vilken utsträckning amerikanska, brittiska och irakiska elitkällor förekom i mediernas Irakrapportering finns det skäl att gran-

ska hur vanligt förekommande andra typer av elitkällor var. Det gäller framför allt elitkällor som hör till andra länder än de krigförande och till de båda globala politiska aktörerna FN och EU. I samband med den USA-ledda koalitionen första steg in i Irak, de första attackerna och att George W Bush deklarerade att striderna inletts kommenterades händelserna av en rad personer och representanter runt om i världen. Rysslands president Vladimir Putin krävde exempelvis att kriget skulle stoppas i en artikel i Dagens Nyheter den 21 mars:

– Om man ersätter folkrätten med nävrätten, enligt vilken den starke alltid har rätt, då ifrågasätts hela grunden i den internationella lagen, sa Putin. Han tillade att FN måste spela en central roll.

På liknande sätt fälldes kommentarer från en rad politiker. De flesta kommentarerna var negativa och kritiska till kriget, men flera av dem var också positiva till koalitionen attacker mot Irak.

Ett exempel på det var Danmarks statsminister Anders Fogh Rasmussen som då väntande på det kommande danska beslutet i folketinget att få skicka egna trupper till Mellanöstern. I Dagens Nyheter samma dag sade han:

– Så snart beslutet är fattat står de danska bidragen till förfogande. Jag är medveten om att det kan vara impopulärt att fatta sådana beslut men jag tvivlar inte på att på sikt kan alla se att det var det riktiga att göra.

Med tanke på de diplomatiska konflikter som föregick kriget, i FN och i EU men också runt om i världen, är det intressant att titta på hur ofta olika politiska representanter förekom i journalistiken samt hur ofta personerna i fråga var positiva respektive kritiska till koalitionen angrepp på Irak.

Låt oss först fokusera på politiska ledare som i denna studie delats in EU-anslutna länder och icke-västerländska. Med politiska ledare avses företrädare för regeringar, det vill säga regerings-

Tabell 5.13. Andel inslag och artiklar med EU-länders politiska ledare som källor (procent).

Period	Tidningsartiklar			Tv-inslag		
	20-24/3	6-10/4	Totalt	20-24/3	6-10/4	Totalt
Ja, kritiska	4	2	3	6	3	5
Ja, positiva	7	5	6	3	8	5
Ja, kritiska och positiva	1	1	1	1	1	1
Ja, tar ej ställning	3	1	2	1	-	0
Totalt	15	9	12	11	12	11

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

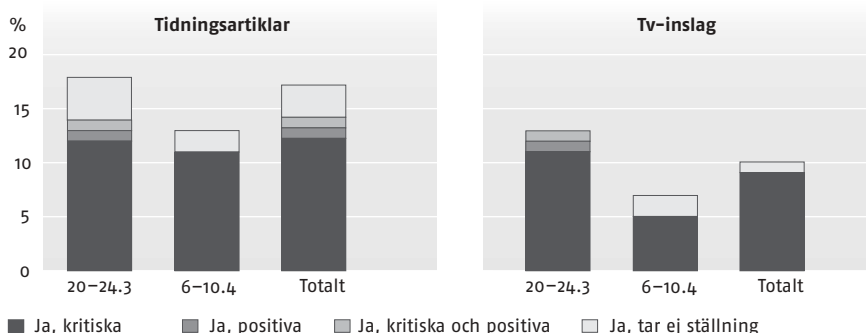
chefer och ministrar. I de fall det i journalistiken hänvisades till regeringen som kollektiv har också dessa räknats in. Politiska ledare vars länder var direkt inblandade i kriget har automatiskt räknats som positiva respektive negativa till koalitionen och dess angrepp på Irak.

I tidningsartiklarna var de icke-västerländska politiska ledarna vanligare som källor än de EU-anslutna ländernas politiska ledare. De förra förekom som källor i 16 procent av artiklarna medan de senare förekom i 12 procent av dem. Jämfört med detta var förhållandet mer jämnt i tv-inslagen, även om det fanns en svag övervikt för EU-ledare. I kategorin icke-västerländska ledare finner vi förutom regeringsmedlemmar i en rad geografiska områden, som Asien, Afrika, Östeuropa och Mellanöstern, också irakier vilket ökar andelen källor inom den kategorin.

De artiklar och inslag som går under kategorin ”positiva” respektive ”kritiska” innehåller enbart politiker med en av dessa åsikter. De fall som noterats som ”både kritiska och positiva” innehåller antingen en politisk ledare som uttrycker uppfattningar både för och emot kriget eller också flera olika regeringsrepresentanter som hyser olika åsikter om invasionen i Irak.

I tidningsartiklarna var ledarna för EU-anslutna länder i regel positiva till koalitionen medan de icke-västerländska ländernas politiska ledare nästan uteslutande var kritiska. Att de EU-anslutna ländernas politiska ledare som förekom som källor i regel var positiva är något anmärkningsvärt, med tanke på att bland annat både Tyskland och Frankrike motsatte sig angreppet mot Irak. Endast en procent av artiklarna innehöll icke-västerländska regeringsmedlemmar som var positiva, samtidigt som de kritiska icke-västerländska poli-

Figur 5.14. Andel inslag och artiklar med icke-västerländska politiska ledare som källor (procent).

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336.

tiska ledarna förekom i tolv procent av artiklarna.

En intressant tendens som kan spåras är att de politiska ledarna inledningsvis är kritiska mot angreppet på Irak, men att de blir mer positiva under krigets slutskede. Det gäller framför allt de EU-anslutna ländernas politiska ledare som förekommer som källor i tv-inslagen. Under första perioden innehöll sex procent av inslagen enbart kritiska EU-ledare och tre procent enbart positiva. Under andra perioden förekom enbart kritiska i tre procent och positiva i åtta procent av tv-inslagen. Förekomsten av kritiska icke-västerländska företrädarna minskade förvisso till mindre än hälften under aprildagarna men å andra sidan förekom inte en enda positiv sådan ledare. I viss mån hänger detta sannolikt samman med att de irakiska officiella källorna blev färre i krigets slutskede. På det hela taget förekom knappast någon icke-västerländsk ledare i tv-rapporteringen som var positiv till den USA-ledda koalitions attacker.

Om representanter för EU-organ, exempelvis EU-kommissionen eller EU-parlamentet, och FN-organ, exempelvis säkerhetsrådet eller dess generalsekreterare Kofi Annan, ska inte mycket sägas. Anledningen är att dessa, något överraskande med tanke på att framför allt FN spelade en oerhört central roll under krigets upptakt och är tänkt att fungera som ett övergripande fredsorgan i världen, förekom väldigt sällan som källor i journalistiken. Belysande är att företrädare för olika FN-

organ förekom som källor i tre procent av artiklarna och två procent av tv-inslagen. Än mindre vanliga var personer med anknytning till EU-organ som förekom som källor i en procent av artiklarna och tv-inslagen.

Samtidigt som detta är förvånande med tanke på EU:s och FN:s globala roller, var tendensen densamma i journalistiken kring terrorattacker mot USA och Afghanistankriget. När det väl hettar till tycks det sålunda inte finnas särskilt mycket journalistiskt utrymme eller intresse för företrädare för FN och EU.

Drabbade och civila som källor

Ett krig består knappast av endast bomber, attacker och uttalanden från parternas politiska eliter. Bakom påståenden om militär effektivitet och politiska kommentarer, mitt i krigets verklighet, finns människor som direkt eller indirekt drabbas av striderna. Där finns civila som ser förödelse framför ögonen, inte på en tv-skärm hundratals mil bort.

I journalistiken har också de en historia att berätta. Inte minst är civila och ögonvittnen intressanta för medierna därför att de kan utgöra en motvikt mot ett informationsflöde från de stridandes informations- och propagandakampanjer. I slutändan var det också, enligt krigsargumenten, folket som skulle befrias från Saddam Husseins tyranni.

I exempelvis Åsne Seierstads artikel från Iraks huvudstad Bagdad, publicerad i Dagens Nyheter den 21 mars, får irakiska medborgare spela rollen som uttryckare av känslöstämningar hos befolkningen. Efter morgonens kraftiga eldgivning träffar Åsne Seierstad studenten Mona:

– Tänk att amerikanerna kan starta angreppet under bönetiden, utbrister litteraturstudenten Mona upprört. Hon hade precis gått upp när de första explosionerna hördes i Bagdad och luftvärnsmissilerna tände himlen. Hennes hus, som ligger i Bagdads mest tätbefolkade område, är sprängfullt. Släktingar som bor närmare typiska bombmål som ministerier, militära byggnader och kommunikationscentraler har flyttat hem till Monas familj.

I andra fall görs intervjuer med irakier som direkt drabbats av koalitionen attacker. Under rubriken ”Hela Abeds familj dog” skriver Expressens utsände i Basra den 9 april om Abed Hassan Hamoodi som förlorat flera familjemedlemmar i en bombattack mot sitt hus.

Vi träffar Abed Hassan Hamoodi ett antal gator bort. Han tar emot oss under begravningsceremonin för att världen ska få veta vad som hände med hans älskade.

– Ni sa att ni skulle komma hit och befria Irak, säger han. Är det så här ni gör det, genom att döda oskyldiga?

Tabell 5.15. Andel inslag och artiklar med drabbade och civila irakier som källor (procent).

	Irakiska medborgare	Irakiska ögonvittnen	Drabbade irakier
Tidningsartiklar	9	3	1
Tv-inslag	8	1	2

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

I granskningen av hur ofta civila irakier förekommer som källor har vi skilt mellan tre kategorier, som inte utesluter varandra. En kategori utgörs av drabbade, det vill säga personer som har drabbats av den USA-ledda koalitionen krigshandlingar i Irak, antingen 1) personligt, exempelvis genom förstörda bostäder, eller 2) genom att nära och kära drabbats fysiskt och/eller dött. En andra kategori utgörs av ögonvittnen, det vill säga irakier som med egna ögon – enligt artikeln eller inslaget – har bevittnat krigshandlingar av den USA-ledda koalitionen i Irak, eller resultaten av sådana handlingar. En tredje kategori utgörs av irakiska medborgare, med vilket menas civila irakier. Till den tredje kategorin hör sålunda även drabbade irakier och irakiska ögonvittnen. Om de är namngivna eller inte spelar ingen roll.

Resultaten visar att irakiska medborgare förekommer som källor i journalistiken i något mindre än var tionde artikel och tv-inslag. I tre procent av tidningsartiklarna och en procent av tv-inslagen förekom irakiska ögonvittnen som källor, medan drabbade irakier

förekom i endast en procent av tidningsartiklarna och två procent av tv-inslagen. Detta visar på ett tydligt sätt dels att irakiska medborgare spelar en underordnad roll jämfört med elitkällor av olika slag, dels att krigsrapporteringen i stor utsträckning fokuserar på kriget som sådant snarare än på dess konsekvenser.

En intressant observation är värd att göra vad gäller irakiska medborgare som källor, vilken ej framgår av tabellen men presenteras ändå. I både tv och tidningar var det framför allt under krigets april dagar, alltså andra analysperioden, som irakiska medborgare fick komma till tals i nyhetsrapporteringen. I tv förekom de i 5 procent av inslagen de första fem dagarna, medan siffran mer än fördubblades under aprilperioden till 12 procent. Samma sak i tidningarna. Under krigets inledningskede förekom de som källor i 6 procent av tidningsartiklarna medan de förekom som källor i 14 procent av artiklarna under krigets slutskede. Detta kan tolkas som ett uttryck för

hur journalistiken byter fokus när krigsaktiviteterna avtar. Först när det inte finns särskilt mycket att rapportera om pågående eller framtida krigsaktiviteter får irakiska medborgare, som sådana, som ögonvittnen eller som drabbade, komma till tals och ge sin syn. Om det beror på att de är tillgängliga som källor först då, eller på att deras historier anses journalistiskt intressanta just då, vore en intressant fråga att undersöka. Det ligger dock utanför den här undersökningens ramar.

Svenskar som källor

I mediernas sätt att fungera finns det ofta en strävan att betona det som ligger nära läsare och tittare, både geografiskt och kulturellt. En svensk medborgare på plats i Irak, kanske som så kallad mänsklig sköld eller på uppdrag för någon statlig myndighet, är ofta en bra journalistisk historia. Det ger utrymme för identifikation: svensken mitt i kriget. Ett annat exempel är den engagera-

Tabell 5.16. Andel inslag och artiklar med svenskar som källor (procent).

Period	Tidningsartiklar			Tv-inslag		
	20-24/3	6-10/4	Totalt	20-24/3	6-10/4	Totalt
Politiker	7	3	5	6	4	5
Experter	11	7	9	11	8	10
Militärer	0	1	1	-	1	0
Medborgare	11	5	9	7	7	7
Exilirakier	3	3	3	2	5	3
Ögonvittnen i Irak	0	1	1	-	-	-

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

de demonstranten på Stockholms torg, som starkt motsätter sig kriget. Samtidigt fungerar svenska experter betydligt bättre i journalistiken än brittiska eller amerikanska, likaväl som den svenska politikerns åsikter är mer intressanta än den norska eller finska. Därför kan man förvänta sig att svenskar av olika slag är vanliga som källor också i Irakrapporteringen.

De vanligast förekommande svenska elitkällorna i Irakrapporteringen var experter av olika slag, som förekom i cirka var tionde artikel och tv-inslag. De var något vanligare under krigets första fem dagar. Personer från Försvarshögskolan är en typ av expert som ofta förekom i journalistiken, inte minst i tv-sändningarna där de satt med i studion och intervjuades om diverse krigshändelser. Däremot var svenska militärer tämligen sällsynta som källor. De gånger personer med militär anknytning i journalistiken knöts till institutioner som Försvarshögskolan kodades dessa emellertid som experter, vilken kan förklara att svenska militärer är ovanliga som källor.

Svenska politiker, från statsminister Göran Persson till lokalpolitikern, förekom också i nyhetsbevakningen i cirka var tjugonde artikel och tv-inslag. Även här finns tendensen att de var något vanligare under krigets inledningskede än under dess slutskede.

Civila svenska källor har delats in i tre grupper: medborgare, exilirakier och ögonvittnen i Irak. Medborgare är en övergripande kategori där också de

andra två ryms, och syftar på personer som i journalistiken framträdde som just medborgare. Politiker eller tjänstemän av olika slag räknas således inte hit utan det handlar om ”vanliga svenskar”. De svenska medborgarna var vanligare som källor i pressen än i tv. I pressen förekom de mer än dubbelt så ofta under krigets inledande dagar. Det kan ha att göra med de massiva demonstrationer på gator och torg som avlöste varandra efter krigsutbrottet. Lördagen den 22 mars var den stora protestdagen på flera ställen runt om i världen. Så även i Sverige. På Norra Bantorget i Stockholm samlades tusentals demonstranter och i Svenska Dagbladet dagen efter fick flera svenska medborgare komma till tals. Däribland Alexandra Beuger, 13 år.

Redan i torsdags, så fört USA attackerat Bagdad, bestämde sig Alexandra för att protestera. ”Men det är svårt att liksom stoppa ett krig.” Hon var en av de ungefär 19 000 demonstranter som, enligt polisens uppskattning, samlades på Norra Bantorget i går.

– Jag tycker väldigt synd om dem i Irak. De har det jobbigt just nu när USA bombar, sade hon.

Tittar man närmare på de svenska medborgarna var de flesta, i fyra procent av artiklarna, kritiska mot koalitionens krig i Irak. I tre procent av artiklarna tog de inte ställning i frågan och i endast en procent var de positiva. Förhållandet var detsamma i tv:s rap-

portering. Tre procent av inslagen innehöll endast kritiska medborgare, i två procent tog de ej ställning och i en procent var de positivt inställda till den USA-ledda koalitionen angrepp mot Irak.

Svenska exilirakier förekom som källor i tre procent av pressens artiklar och tv:s inslag. Efter krigsutbrottet och Bagdadregimens fall görs exempelvis besök hos exilirakier som ger sin syn på händelserna.

Vi har nu studerat en ytterst central del av journalistiken, dess källor. En kort sammanfattning av resultaten visar att anonyma källor var vanliga i nyhetsbevakningen om kriget i Irak. De var dessutom något vanligare under krigets slutfas samtidigt som då även de omnämnda och namngivna källorna förekom mer sällan. De anonyma källor som det totalt sett oftast hänvisades till var amerikansk militär. Av de officiella källorna var amerikaner vanligast, liksom fallet med namngivna politiker. George W Bush var den enskilde poli-

tiske ledaren som förekom i flest artiklar och inslag. De icke-västerländska politiska ledare som förekom som källor var i stor utsträckning enbart kritiska mot koalitionen, medan åsikterna var mer blandade hos EU-anslutna länders politiska ledare. Bland svenska elitkällor var experter vanligast, och de förekom dubbelt så ofta som politiker.

Medier i medier

Hittills har vi studerat vilka källor medierna och journalistiken använde sig av i Irakrapporteringen. En viktig kategori källor som inte har diskuterats ännu handlar om andra medier – att medier använder medier som källor. Att journalister använder sig av andra medier i sin bevakning av händelseutvecklingen i Irak var troligtvis vanligt, och vanligare än vad som faktiskt framgår i den faktiska journalistiken. Anledningen är att internationella nyhetsbyråer, tidningar och tv-bolag oftast är mycket större och har en mer omfatt-

Tabell 5.17. Andel artiklar och inslag som hänvisar till andra medier (procent).

Period	Tidningsartiklar		Totalt	Tv-inslag		Totalt
	20-24/3	6-10/4		20-24/3	6-10/4	
CNN	5	5	5	3	2	3
Andra amerikanska medier	14	11	13	4	5	4
Brittiska medier	10	14	12	2	4	3
Al-Jazeera	6	9	7	6	4	5
Andra arabiska medier	12	13	13	20	8	15
Internationella nyhetsbyråer	9	14	11	7	5	6
Svenska medier	5	5	5	1	2	2

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal. Tv-kanalerna CNN och Al-Jazira är inte inräknade i Andra amerikanska och Andra arabiska medier.

tande organisation för bevakning av händelser på platser avlägsna från Sverige. Kort och gott, de har mer resurser.

Att medierna och journalisterna använder sig av andra medier är emellertid en sak – hur ofta det framgår av tidningsartiklar och tv-inslag är en annan. Därför ska vi nu granska i vilken utsträckning svenska medier i sina artiklar och inslag explicit hänvisar till andra medier som källor. De två enskilda medier som är mest intressanta i denna studie är den amerikanska tv-kanalen CNN och den arabiskspråkiga tv-kanalen al-Jazira.

Resultaten visar att al-Jazira förekommer som explicit källa oftare än i både tidnings- och tv-rapporteringen. I tidningsartiklarna förekommer al-Jazira som källa i sju procent av artiklarna medan CNN förekommer som källa i fem procent av artiklarna. Motsvarande andelar för tv-inslagen är fem respektive tre procent.

Samtliga tidningar publicerade, vissa regelbundet, artiklar som handlade om hur Irakkriget beskrevs i arabiska medier. Dagen efter Bagdadregimens fall, den 10 april, skrev exempelvis Expressens reporter som följde arabiska medier, Kassem Hamadé, följande:

Kanalens korrespondent i Bagdad uppger att alla irakier han talat med säger att de är glada men påpekar att amerikanerna är en ockupationsmakt som måste lämna Irak omdelbart.

Men självklart hänvisades det också till al-Jazira, CNN och en rad andra medi-

er i mer traditionella nyhetsartiklar. Ett exempel var i en artikel den 8 april signerad av Expressens båda korrespondenter Fredrik Virtanen i New York och Leif Kasvi i London, som behandlade uppgifter om att Saddam Hussein med söner dött i en bombattack.

Enligt uppgifter i Sky News ska tre olika underrättelsekällor ha uppfattat att Saddam och minst en av hans söner åt mid-dag på en restaurang i detta bostadsområde.

Som grupp var de amerikanska och arabiska medierna oftast hänvisade till. I tv var dock dominansen tydlig för de senare. Svenska tidningar kan i princip hänvisa till andra medier på ett sätt, genom att som i exemplen ovan referera till dem. Men i tv:s inslag kan andra tv-stationers bilder också användas direkt i sändningen utan att någon muntlig hänvisning görs.

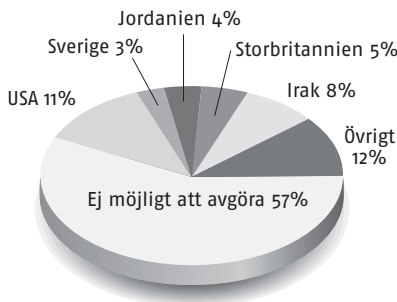
Att de arabiska medierna förekom som källa i den utsträckning som resultatet visar hänger samman med den irakiska televisionen, vilken räknats till denna kategori, vars bilder och förmedling av landets ledares uttalanden återgavs av svenska medier. Saddams tal till nationen och uppvisningen av krigsfångarna i krigets inledningsskede är exempel på händelser som fördes ut via irakisk tv. Att arabiska medier förekom i den utsträckning som skedde kan också förklaras med användandet av bilder från kriget, där kanaler som Abu Dhabi TV och al-Arabya syntes återkommande. Under krigets andra fas

minskar hänvisningarna till de arabiska medierna till mindre än hälften. I viss mån skulle det kunna tolkas som en konsekvens av den irakiska televisionens sammanbrott och därmed färre bilder därifrån.

Jämför man tidningsjournalistiken med tv-journalistiken visar det sig att medier från länder som ingick i den USA-ledda koalitionen var betydligt vanligare som källor än arabiska medier i tidningsjournalistiken, medan arabiska medier sammantaget var vanligare som källa i tv-journalistiken. Totalt sett förekom amerikanska och brittiska medier, inklusive CNN, som källa i 30 procent av tidningsartiklarna och 10 procent av tv-inslagen, medan olika arabiska medier, inklusive al-Jazira, förekom som källor i totalt sett 20 procent av tidningsartiklarna respektive tv-inslagen. En iakttagelse är att brittiska medier förekom oftare som källa i tidningsartiklarna än i tv-inslagen, i 12 respektive 3 procent. Det kan tyckas märkligt med tanke på att också Storbritannien var en krigförande part med stora internationella medier på både tidnings- och tv-sidan.

En annan aspekt av mediernas öppenhet om var de hämtar sin information är kopplad till var journalisten som rapporterar faktiskt befinner sig. Enkelt uttryckt är det en sak att rapportera om skeenden i Bagdad och samtidigt befinna sig på platsen för händelserna, och en helt annan att sitta på redaktionen i Sverige. Att direkt kunna uppleva någonting och med egna ögon bekräfta eller dementera oli-

Figur 5.18. I vilket land uppges tidningsjournalisten som rapporterar befinna sig (procent)?

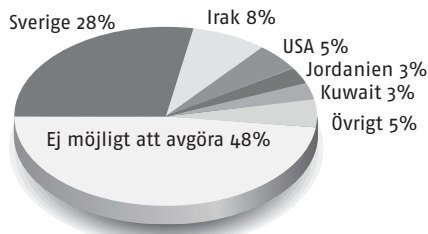

Anm. Totalt antal tidningsartiklar är 794. Procent avrundade till närmast jämna tal.

ka uppgifter som sprids måste anses som det mest optimala för den kritiska journalisten.

Samtidigt är det en viktig information till läsaren och tittaren för att också han eller hon ska ha möjligt att göra sina egna bedömningar av trovärdigheten i en artikel eller ett inslag. Alltså är information om var journalisten som rapporterar befinner sig och hur ofta

Figur 5.19. I vilket land uppges tv-journalisten som rapporterar befinna sig (procent)?

Anm. Totalt antal tv-inslag är 336. Procent avrundade till närmast jämna tal.

denna uppgift framgår av journalistikens innehåll av intresse. Frågan är därför var reportrarna befinner sig enligt de olika typer av vinjetter som förekommer i medierna i anslutning till varje artikel eller inslag. Resultatet redovisas i figur 5.18 för tidningarnas del och i figur 5.19 för tv:s del.

En första iakttagelse är att det väldigt ofta inte explicit framgår var reportern befinner sig. Så är fallet i nästan sex av tio artiklar och hälften av inslagen. Ett antagande är att bakom dessa höga siffror döljer sig artiklar och inslag där den rapporterade journalisten sitter på redaktionen i Sverige. Att bara tre procent av tidningsartiklarna författats av reportrar som befinner sig på sin redaktion förefaller mycket tveksamt. För tv är siffran något mer rättvisande beroende på att alla studioinslag – som uppläsning av telegram och intervjuer i studion – alltid räknats som att journalisten befinner sig i Sverige. I övriga fall var det vanligt att journalisterna uppgavs befinna sig antingen i USA, elva procent av artiklarna och fem procent av tv-inslagen, eller Irak, där reporterna uppgavs befinna sig i åtta procent av alla artiklar och inslag.

Journalister om journalistikens svårigheter

Oavsett om medierna och deras journalister var på plats i Irak eller hundratals mil därifrån, var de knappast skonade från krigets konsekvenser. Förutom att

journalisterna på plats var utsatta för fysiska risker stod de i centrum för kampen om opinionen och de ”rätta” verklighetsbeskrivningarna. Propagandakriget är, som redan nämnts, många gånger nog så viktigt som det militära kriget. Därför är det ett faktum att medier och journalister i ett krig omges av både information och desinformation, att uppgifter florerar som kan vara svåra för journalisten att kontrollera och, inte minst, att många nyhetskällor i rapporteringen är anonyma och svåra för såväl journalister som mediekonsumenter att förhålla sig till.

Allt detta vet journalister, men det är inte säkert att läsare och tittare har full förståelse för krigsrapporteringens många svårigheter och fallor. Det kan därför finnas goda skäl för journalisterna att på olika sätt uppmärksamma läsare och tittare på de svårigheter som finns i det journalistiska arbetet – antingen generellt eller i anslutning till specifika uppgifter, artiklar eller inslag. Frågan är emellertid hur vanligt det är att journalister, på olika sätt, försöker uppmärksamma läsarna och tittarna på sådana saker.

För att undersöka detta har vi granskat i vilken utsträckning artiklarna och inslagen a) innehöll reservationer mot källuppgifter, b) berättade om svårigheter att rapportera från krigsplatsen, c) rapporterade om svårigheter att värdera de stridande parternas påståenden och uppgifter, och d) rapporterade om svårigheter att lita på andra medier och deras uppgifter. Resultatet redovisas i tabell 5.20.

Tabell 5.20. Andel artiklar och inslag med olika former av journalistiska reservationer (procent).

Period	Tidningsartiklar			Tv-inslag		
	20-24/3	6-10/4	Totalt	20-24/3	6-10/4	Totalt
Reservationer mot källuppgifter	10	13	11	7	7	7
Svårigheter att rapportera från krigsplatsen	4	3	4	3	1	2
Svårigheter att värdera de stridande parternas uppgifter	6	3	5	7	-	4
Svårigheter att lita på andra medier	2	-	1	3	-	2

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

Resultaten visar till att börja med att journalisten på ett eller annat sätt reserverade sig mot uppgifter från källor i totalt elva procent av tidningsartiklarna och sju procent av tv-inslagen. Dagens Nyheters reporter Anders Hellberg reserverade sig exempelvis, i en artikel den 20 mars, mot uppgifter om att USA:s trupper brutit sig in i den demilitariserade zon som upprättats i södra Irak.

I denna zon får det, enligt eld upphöravtalet, inte finnas några militära installationer. Formellt bryter alltså amerikaner och briter denna överenskommelse när man nu går in, förutsatt uppgifterna är riktiga.

Ett relativt vanligt sätt att reservera sig mot sanningshalten i information var att hänvisa till ”enligt obekräftade uppgifter”. Värt att notera är att reservationerna i pressen var något vanligare under krigets andra period, mot slutet av kriget. Detta samtidigt som både de

namngivna källorna blev färre och de anonyma fler, vilket möjligen kan ses som ett tecken på att tidningarnas medvetenhet ökade om att konflikten allt mer endast hade en part. Möjligen ville tidningarna då i viss utsträckning uppmärksamma läsarna på att uppgifterna var svåra att kontrollera. Mot det talar i någon mån det faktum att medierna mer sällan under krigets slutfas gör påpekanden om att det är svårt att värdera uppgifter som kommer antingen från USA eller Irak. Krigets första fem dagar var det vanligare att journalisterna på detta sätt uppmärksammade läsare och tittare på att det också pågick ett propagandakrig och en kamp om opinionen som gjorde de stridande parternas information svår för medierna att bedöma sanningshalten av. Ett bra exempel var att Expressen regelbundet i en ruta med rubriken ”Läs, lyssna och titta kritiskt” uppmärksammade läsarna på att propagandakriget utspelades i medierna, att alla inblandade försökte påverka och att det kunde vara

svårt för medierna att värja sig. I tv-rapporteringen fanns dock under de sista fem dagarna över huvud taget inte denna typ av reservation.

En annan aspekt av uppmärksamhet ägnad mediernas utsatta situation i kriget som studerats var i vilken utsträckning medierna berättade om svårigheter att rapportera direkt från krigsplatsen. Konkret kunde det handla om hur ofta medierna berättar om sin egen geografiska begränsning i området, reportrar- nas svårighet att på plats få överblick över händelseförlopp och i vissa fall om när journalister hamnar i skottlinjen – förutsatt att det i rapporteringen explicit hanteras som ett problem för journalistiken och nyhetsbevakningen.

Resultaten visar att denna typ av information är något vanligare i tidsningsartiklarna än i tv-inslagen, men också att det knappast förekom särskilt ofta i nyhetsrapporteringen. Att journalister dödas rapporterades, men det är inte alltid som det beskrivs som ett problem för journalistiken.

Generellt kan man ändå säga att medvetenheten hos medierna finns och att den av och till också framgick i journalistiken, inte enbart genom de ovan studerade reservationerna. Ett av flera exempel på viljan från medierna att uppmärksamma sina egen utsatthet var en mer eller mindre debattliknande diskussion som Aktuellt arrangerade i sin förlängda sändning den 20 mars. Publicistklubben ordförande Jan Guillou diskuterade tillsammans med Jarl Alfredius och SVT:s Mellanösternkorrespondent Bengt Norborg journalisti-

ken i krig. På liknande sätt sändes inslag om kriget och medierna under förra Gulfkriget och det fanns i alla studerade medier ett intresse av att följa utvecklingen i arabiska medier. Det skulle kunna vara en indikator på intresset att berätta en historia som inte berättas i västerländska medier, att där finns någonting som annars saknas. Eller helt enkelt, fler versioner av en händelse.

Ett annat belysande exempel var en artikel i Svenska Dagbladet den 22 mars. För att uppmärksamma läsaren på redaktionernas svårigheter att förhålla sig till inkommande rapporter om krigsutvecklingen publicerades en lista med två dagars meddelanden från nyhetsbyråerna. Rapporterna var motstridiga och uppgifter reviderades gång efter annan.

Även om viljan hos medierna att ge en korrekt och rättvis bild av kriget finns var trycket stort att artiklar och inslag skulle publiceras och sändas. Ju nyare informationen uppfattades vara, desto bättre. Även om det kunde leda till att journalistiken rapporterade om sådant som faktiskt ännu inte hade hänt.

Spekulationer i journalistiken

Om journalistiken ska handla om det som har hänt och journalisten hålla sig till fakta, inte fiktion, hör spekulationer inte hemma i nyhetsinslag och nyhetsartiklar. Ändå finns anledning att tro

Tabell 5.21. Andel artiklar och inslag med olika typer av spekulationer per medium (procent).

	Antalet döda av USA:s attacker	Antalet döda inom koalitionen	Framtida krigsaktiviteter	Angrepp på fler länder	Om Saddam Hussein	Vad som ska hända efter kriget	Framtida terrorattacker
Aftonbladet	10	10	28	3	7	13	2
Expressen	10	8	32	1	8	9	4
Dagens Nyheter	11	7	29	1	3	17	2
Svenska Dagbladet	12	10	31	3	7	15	3
TV4 Nyheterna	8	6	37	-	3	17	1
Aktuellt	11	7	42	-	4	16	1
Rapport	9	8	33	1	5	14	8
Genomsnitt	10	8	33	1	5	14	2

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

att spekulationer förekom i journalistiken under dessa dagar våren 2003. Förutom att tidigare forskning har visat att spekulationer kan vara vanliga i nyhetsbevakningen är vissa typer av information ofta oskiljbar från spekulationer. Det gäller exempelvis uppgifter om antalet döda i händelser som inträffar långt från mediernas blickar och i områden som är svåröverskådliga.

I den här undersökningen ska vi därför granska förekomsten av sex olika typer av spekulationer i journalistiken. Det handlar om spekulationer om antalet döda – både som en följd av USA:s militära attacker och inom koalitionen, spekulationer om framtida krigsaktiviteter, spekulationer om Saddam Hussein – både om hans hälsotillstånd och var han befinner sig, spekulat

Tabell 5.22. Andel artiklar och inslag med olika typer av spekulationer fördelat per medietyp och tidsperiod (procent).

Period	Tidningsartiklar			Tv-inslag		
	20-24/3	6-10/4	Totalt	20-24/3	6-10/4	Totalt
Antalet döda av USAs attacker	7	18	11	10	10	10
Antalet döda inom koalitionen	6	13	9	9	5	7
Framtida krigsaktiviteter	32	26	30	38	36	37
Om Saddam Hussein	5	9	6	3	4	3
Vad som ska hända efter kriget	9	21	13	5	31	16
Framtida terrorattacker	4	1	3	1	1	1

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

tioner om vad som kan komma att inträffa efter att kriget i Irak är över, spekulationer om eventuella amerikanska attacker mot andra länder än Irak och spekulationer om framtida terrorattacker i krigets fotspar. Resultatet fördelat på de olika medierna redovisas i tabell 5.21, medan resultatet fördelat på medietyp och tidsperiod redovisas i tabell 5.22.

Den utan tvekan vanligaste typen av spekulation i bevakningen av kriget i Irak handlade om framtida krigsaktiviteter. I tre av tio tidningsartiklar och 37 procent av tv-inslagen spekulerade antingen journalisten eller en källa om framtida eller pågående krigsaktiviteter med fortsättning i framtiden. I exempelvis en intervju med SVT:s Washingtonkorrespondent Stefan Åsberg i Rapport den 20 mars fokuserade programledaren Katarina Sandström på kommande krigsaktiviteter:

Katarina: – *Vad tror man ska komma nu härnäst?*

Stefan: – *Men tror att den här markföreringen kommer att gå ganska fort i det inledande skedet men att de amerikanska styrkorna kommer att möta starkare motstånd ju närmare Bagdad man kommer, och att man kommer att mötas av förstörda broar, förstörda vägar och en annan sak, som man fruktar väldigt mycket från försvarsministrers håll bland annat här i USA, Donald Rumsfeld, nämligen oljefält i brand, vilket ställer till stora problem på lång sikt, ekonomiskt också.*

Spekulationerna förekom långt ifrån alltid i intervjuer utan gjordes ofta direkt av journalisten i inslaget. Ett annat återkommande exempel var att tv bjöd in en utomstående, vanligtvis en person med militär anknytning från Försvarshögskolan. Ett inslag från Rapport dagen efter krigsutbrottet, den 21 mars, får exemplifiera. I studion intervjuades överstelöjtnant Johan Lindevall av programledaren Lisbeth Åkerman.

Lisbeth: – *Nu kommer alltså uppgifter om det stora anfallet här. Vad är det som kommer att ske?*

Johan: – *Ja, även om vi nu inte har alla detaljer än så verkar det vara som det är det stora anfallet som vi hade väntat oss redan i går. Och troligtvis kommer man att fortsätta att attackera Saddam Hussein personligen, hans palats och andra delar av statsledningen och även hans möjligheter och militärledningens möjligheter att kommunicera med sina förband ...*

Vid flera tillfällen har ett pågående händelseförlopp som rapporterats i nutid varit tillräckligt för att det ska koda som en spekulation om framtida krigsaktiviteter, om det pågående händelseförloppet samtidigt framställs som om det har en fortsättning in i framtiden. Det handlar vanligtvis om fall i tv där journalisten exempelvis konstaterade att "Bagdad fortsätter nu att omringas av amerikanska trupper", "brittiska styrkor rycker fram från kvar-

ter till kvarter i kniptångsmanövrer”
etc.

Aktuellt är det medium där spekulatio-
tionerna om framtida krigsaktiviteter
var vanligast, i 42 procent av deras
inslag förekom dessa spekulationer.
Bland tidningarna förekom de oftast i
Expressen och Svenska Dagbladet, i 32
respektive 31 procent av artiklarna. I
tidningarna kunde spekulatio-
tionerna se ut som när Svenska Dagbladet
den 20 mars uppmärksammade att
amerikanska styrkor tagit sig
över gränsen till den demilitariserade
zonen.

*Kuwaitkriget 1991 inleddes med fem
veckors förbekämpning från luften innan
marktrupper sattes in. Den här gången
blir det sannolikt bara ett par dygns för-
bekämpning, men det är tänkbart att
vissa markförband sätts in redan under
krigets första dygn.*

Av tabell 5.22 framgår att spekulatio-
nerna om framtida krigsaktiviteter i
pressen var vanligare under krigets
inledningskede än under dess slutske-
de, en tendens som inte har samma
motsvarighet i tv-journalistiken. Någon
enkel förklaring till detta är inte lätt att
hitta. Men samtidigt som spekulatio-
nerna om krigsaktiviteter blev färre
växte andelen artiklar och inslag som
handlade om vad som skulle kunna
hända efter kriget. Svaret skulle då vara
att nyhetsrapporteringen i tidningarna i
stort gick från att under marsdagarna
handla om krigsutvecklingen till att

under dagarna i april i allt större
omfattning handla om vad som skulle
kunna hända i Irak när kriget tar slut.
Den naturliga följderna blir att spekulatio-
tionerna också kommer att handla om
tiden efter stridigheterna i Irak. Tesen
får visst stöd om vi ser tillbaka på vilka
huvudsakliga teman som var vanligast
under krigets inledande och avslutande
dagar. I pressen ökade andelen artiklar
som handlade om Irak efter kriget
rejält. Å andra sidan ökade tv-inslagen
med detta huvudsakliga tema ännu mer
och så även spekulatio-
nerna om vad
som skulle kunna hända efter kriget,
men utan att spekulatio-
nerna om fram-
tida krigsaktiviteter minskade näm-
värt.

Den näst vanligaste typen av speku-
lation handlade om vad som skulle
kunna hända i Irak efter krigets slut.
Sådana spekulatio-
nerna förekom i 13 pro-
cent av tidningsartiklarna respektive 16
procent av tv-inslagen. Med uppgifter
om vad som ska hända efter kriget
avses i denna studie information om
händelser som till sin natur var koppla-
de till, och ett resultat av, stridernas
slut, snarare än en på förhand fastställd
tidpunkt då kriget skulle ta slut. Lag-
lösheten och kaoset som bröt ut kort
efter att irakiska städer fallit är sådana
händelser, och i definitionen av denna
typ av spekulatio-
nerna ligger att kriget tar
slut snabbare i Basra än i Bagdad. Kon-
kret: eftersom striderna avslutas snab-
bare i Basra räknas en spekulatio-
n om vad som därefter ska inträffa i staden
som just en spekulatio-
n om vad som

ska hända efter kriget, även om striderna fortfarande pågår i andra delar av Irak.

Men naturligtvis handlade dessa spekulationer också om andra saker än dem som förmodas inträffa direkt efter stridernas upphörande. Exempelvis var de flesta av uppgifterna om återuppbyggnaden av landet, dess framtida styre och eventuella diplomatiska och politiska konsekvenser spekulativa till sin natur. Den 8 april skrev exempelvis Aftonbladets utsände i Jordanien, Wolfgang Hansson, en analys på temat om Iraks framtid där han bland annat skisserade upp ett tidsschema för utvecklingen i Irak.

Steg två blir en interimregering med stark irakisk representation. Steg tre blir demokratiska val. De kan förmodligen inte hållas förrän tidigast ett år efter att kriget är över.

Dagens Nyheters säkerhetspolitiske reporter Bengt Albons spekulerade också om vad som skulle hända efter kriget, i synnerhet på sikt, när han i en analys den 23 mars uppmärksammade relationen mellan USA och Turkiet.

Turkiet har med sin nyvalda och oerfar-na regering under hela uppladdningen för kriget lagt krokben för USA. Det riskerar att ge sämre förbindelser mellan dessa Natoallierade länder efter kriget. Med militära aktioner i Irak skulle dessutom Turkiets chanser att komma med i EU minska.

Att spekulationerna om vad som ska hända efter kriget blir fler under april-dagarna är inte konstigt. När koalitionen styrkor snabbt rycker fram och det irakiska motståndet aldrig på allvar dyker upp ökar känslan av att kriget inte blir långt. Fokus flyttades och journalistiken kom att handla mer om framtiden.

Spekulationer om antalet döda förekom också. Av intresse här har varit dels spekulationerna om antalet döda av amerikanska attacker – irakiska soldater och civila, journalister med flera – dels stupade inom koalitionen. I princip alla uppgifter om antalet döda har räknats som spekulationer, så länge de inte var bekräftade av källor oberoende av krigets parter, exempelvis Röda Korset och Amnesty International. Totalt sett var spekulationerna om antalet döda av USA:s attacker vanliga än spekulationerna om antalet döda inom koalitionen. Så var fallet både i press och i tv, där de förekom i ungefär var tionde artikel och inslag. I en summering av krigsutvecklingen det senaste dygnet, publicerad i Svenska Dagbladet den 9 april, förekom uppgifter om döda civila som inte bekräftades i artikeln.

Ett nytt bombanfall riktades direkt mot Saddam Hussein och hans söner i stadsdelen al-Mansour i Bagdad. 14 civila hittades döda men det finns inga uppgifter om Saddam och sönerna verkligen var på platsen eller vad som hänt dem.

Spekulationerna om antalet döda, både som en följd av USA:s attacker och inom koalitionen, blev betydligt vanligare i pressen under krigets andra period. Men återigen är det en tendens som skiljer sig från tv-bevakningen. I de senare minskade spekulationerna om antalet döda inom koalitionen med nästan hälften.

Att spekulationerna om Saddam Hussein förekom så pass sällan, i sex procent av tidningsartiklarna respektive tre procent av tv-inslagen, får anses överraskande med tanke på vilken central roll den irakiske ledaren och jakten på honom spelade under krigets upptakt och därefter. Två typer av spekulationer döljer sig bakom denna kategori, dels uppgifter om Saddam Husseins hälsotillstånd – Lever han? Är han skadad? – dels uppgifter om var han befann sig. I ett inslag av Rapports reporter David Oscarsson den 24 mars aktualiserades frågan om Saddam Husseins hälsa i samband med ett av hans tal i irakisk tv.

Det verkar också allt mer troligt att Iraks president och diktator överlevt de allierades bombräder. I dag talade en man i irakisk tv som enligt västexperter är Saddam Hussein, och inte någon av hans dubbelgångare. Och han hänvisade till irakiska framgångar i södra Irak de allra senaste dagarna.

Som tabellerna 5.21 och 5.22 visade fanns det också vissa spekulationer som knappt förekom alls. Bland annat spekulerades det knappt alls om att USA

skulle anfalla fler länder än Irak. Inte heller terrorattacker var ett ämne för spekulationer i journalistiken.

Vi har nu studerat källorna och spekulationerna i nyhetsbevakningen om kriget i Irak. Nästa steg är att försöka ge ett svar på om medierna beskrev kriget och dess parter på något visst sätt. Favoriserades Irak eller favoriserades den USA-ledda koalitionen? Hur beskrevs kriget i nyhetsrapporteringen och hur beskrevs USA egentligen när man valde att gå i krig utan stöd från FN:s säkerhetsråd?

Bilden av USA och kriget i journalistiken

En politiskt känslig fråga handlar om USA:s motiv till kriget. Vissa, däribland koalitionen egna företrädare, hävdade att angreppet mot Irak syftade till att befria det irakiska folket från dess blodbesudlade diktator Saddam Hussein och skapa en mönsterstat för demokratisering av andra länder i Mellanöstern och arabvärlden. Andra menade att USA endast eftersträfvade herravälde över regionen i allmänhet och Iraks oljefyndigheter i synnerhet. Supermakten i väst ville ockupera landet och någon demokratiseringsönskan var det enligt kritikerna knappt fråga om.

Krigets verkliga motiv ligger utanför denna studie att analysera, men däremot inte vilken bild medierna målade upp av motiv och aktörer. Men, det ska

med en gång påpekas att de indikatorer som här används för att belysa dessa frågor bara utgör ett urval av många möjliga. Att täcka in samtliga aspekter av implicita respektive explicita tendenser till partiskhet i journalistiken är en omöjlighet, och skulle kräva andra vetenskapliga angreppssätt än den kvantitativa innehållsanalys som här använts.

Detta till trots finns en rad intressanta frågor som kan besvaras. Låt oss börja med två aspekter som har att göra med koalitionen motiv för kriget och den juridiska legitimiteten i angreppet. Flera, bland dem företrädare för koalitionen, hävdade att Irak hade tillgång till kemiska och biologiska vapen som skulle kunna innebära förödelse om de användes av Saddam Hussein. Hur den diskussionen återspeglades i medierna framgår av tabell 5.23 nedan.

I totalt sju procent av tidningsartiklarna och fyra procent av tv-inslagen behandlades frågan om Iraks innehav av sådana vapen. I de allra flesta fall diskuterades frågan som öppen och svaret ovisst. Ett exempel från Dagens

Nyheter och Per Jönssons artikel den 21 mars får konkretisera ett fall där frågan om vapnen behandlades. I denna artikel gjordes det i samband med att irakiska missiler avfyra mot Kuwait.

I stället sköts gång på gång under torsdagen irakiska missiler in mot de amerikanska och brittiska trupperna i norra Kuwait. Ingen människa skadades, och ingen av de irakiska stridspetsar som landade var laddad med stridsgas eller bakterier.

I endast en procent av tidningsartiklarna framställdes det som säkert att Irak hade kemiska och biologiska vapen och då gjordes det av en källa, ej tillhörande källor inom koalitionen – alltså regeringsmedlemmar i de länder som deltog på USA:s sida i kriget mot Irak. Att den rapporterade journalisten eller källor inom koalitionen hävdade att Irak besitter kemiska eller biologiska vapen var ytterst sällsynt och inträffade i totalt sett färre än en procent av artiklarna och inslagen.

Tabell 5.23. Andel artiklar och inslag där Iraks framställs som innehavare av kemiska och/eller biologiska vapen (procent).

Period	Tidningsartiklar			Tv-inslag		
	20-24/3	6-10/4	Totalt	20-24/3	6-10/4	Totalt
Av källor inom koalitionen	-	-	-	1	-	0
Av journalist	0	-	0	-	-	-
Av andra källor	1	0	1	-	1	0
Frågan diskuteras	7	3	6	4	4	4
Totalt	9	3	7	4	4	4

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

Tabell 5.24. Andel artiklar och inslag där kriget framställs som brott mot folkrätten (procent).

Period	Tidningsartiklar		Totalt	Tv-inslag		Totalt
	20-24/3	6-10/4		20-24/3	6-10/4	
Av företrädare för Irak	-	-	-	-	-	-
Av journalist	-	-	-	-	-	-
Av andra källor	3	2	3	3	1	2
Frågan diskuteras	2	-	1	1	-	1
Totalt	5	2	4	4	1	3

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

Nästa fråga som aktualiserades i samband med krigsutbrottet handlade om den legala grunden för angreppet mot Irak, i synnerhet om det stod i strid med folkrätten. Det hävdades av bland andra statsminister Göran Persson, som öppet kritiserade koalitionen agerande, och den svenska professorn i folkrätt Owe Bring. I journalistiken var frågan aktuell i fyra procent av artiklarna och tre procent av tv-inslagen, vilket framgår av tabell 5.24.

Att kriget var ett brott mot folkrätten uttrycktes oftare med bestämdhet i nyhetsrapporteringen än frågan om

kemiska och biologiska vapen. Folk-rättsdebatten var också vanligare i inledningen av kriget än under slutske-det, både i press och tv. Det är en naturlig konsekvens av att legaliteten främst var kopplad till utbrottet av kriget och avhandlas relativt snabbt. När kriget gick mot sitt slut var ämnet inte lika aktuellt.

En intressant notering är att koalitionen angrepp inte utmålas som ett brott mot folkrätten en enda gång av irakiska regeringsmedlemmar, utan det är framför allt andra källor som står för de uttalandena.

Tabell 5.25. Andel artiklar och inslag där USA framställs som befriare av Irak (procent).

Period	Tidningsartiklar		Totalt	Tv-inslag		Totalt
	20-24/3	6-10/4		20-24/3	6-10/4	
Av källor inom koalitionen	2	2	2	2	3	2
Av journalist	1	6	3	-	2	1
Av andra källor	3	2	3	2	9	5
Frågan diskuteras	2	5	3	-	5	2
Totalt	8	15	11	3	19	10

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

Tabell 5.26. Andel artiklar och inslag där USA framställs som ockupant av Irak (procent).

Period	Tidningsartiklar		Totalt	Tv-inslag		Totalt
	20-24/3	6-10/4		20-24/3	6-10/4	
Av företrädare för Irak	-	-	-	-	-	-
Av journalist	0	1	1	-	1	0
Av andra källor	1	4	2	1	2	1
Frågan diskuteras	1	3	2	-	7	3
Totalt	2	8	4	1	9	4

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

En av de känsligare frågorna, som på något sätt fångar kärnan i argumentationen för det moraliskt rätta i invasionen av Irak, handlar om USA:s intentioner. Kom koalitionen för att befria det irakiska folket undan förtryck, eller kom den för att ockupera Irak?

Frågan om USA-koalitionen som befriare respektive ockupant kom inte in i nyhetsrapporteringen som en intressant fråga förrän i krigets slutskede. I pressen ökade andelen artiklar som tog upp USA:s roll som befriare från 8 till 15 procent från krigets inledningsskede till dess slutskede, som ockupant från 2 till 8 procent. I tv-bevakningen var ökningen kraftigare: Från att under marsdagarna på något sätt behandla USA som befriare i tre procent av inslagen gjordes detsamma i nästan vart femte tv-inslag under de sista fem dagarna. Frågan om USA som ockupant av Irak gick från att behandlas i en procent av inslagen till att behandlas i nästan vart tionde inslag.

Anledningen till att diskussionen tas upp i slutet av kriget har troligtvis ett

starkt samband med det svaga motstånd som möter koalitionen i och kring Bagdad tillsammans med vissa jubelscener som bryter ut bland irakier. Därmed aktualiseras frågan om legitimiteten i kriget.

När Bagdadregimen fallit skrev bland andra reportern Gunnar Sörbring i Dagens Nyheter, den 10 april, en artikel om irakiska kurder som firar triumfen utanför Iraks ambassad i Stockholm. Förutom att kräva ambassadpersonalens överlämnande till polisen uttryckte de glädje över att Irak befriats. Eisa Fili, som är ordförande i Fayleekurdernas förbund i Stockholm och Uppsala, utmålade i artikeln USA som befriare av Irak.

– Vi vädjar till ambassadpersonalen att komma ut. Irak är befriat, och vi vill att personalen här ska lämna ambassaden. De måste utnyttja tillfället att söka skydd i Sverige innan det blir för sent.

Källor, ej tillhörande koalitionen regeringar, som på detta sätt hävdade att

USA och koalitionen var befriare av Irak var inte speciellt vanliga. Oftast förekom de i tv, i fem procent av inslagen med ett ökning under krigets slutskede. Utmärkande var också att tidningsjournalisterna i större omfattning själva målade ut USA-koalitionen som befriare av Irak under krigets slutskede, vilket var tämligen ovanligt i början av kriget. Men fortfarande är siffrorna förhållandevis låga och det finns knappast grund för att med dessa siffror om USA-koalitionens roll som befriare eller ockupant hävda att journalistiken kategoriskt var partisk, eller behandlat Irak respektive USA favoriserande. Vi ska dock återkomma till denna diskussion i nästa avsnitt då ett par andra aspekter av nyhetsrapporteringen granskas.

Utifrån beskrivningarna av USA som befriare eller ockupant av Irak går det alltså inte att hävda att nyhetsrapporteringen om kriget i Irak var till fördel för den ena eller andra parten. Beskrivningen av USA som befriare förekom visserligen i journalistiken – dels av källor inom koalitionen, av journalister och av andra källor – men som ockupant av landet beskrevs de också, om än i mindre omfattning. Summerar man de säkra utsagorna om koalitionen som befriare och ställer de mot beskrivningarna av USA som ockupant är de befriare i åtta procent av artiklarna, åtta procent av inslagen och ockupant i tre procent av artiklarna, samt en procent av inslagen. Siffrorna får anses för låga för att utfärda alltför hård kritik av bevakningen i detta avseende. Dessutom behandlade flera

artiklar och inslag frågan som om dess svar var öppet, det vill säga att de inte tog ställning till ett säkert påstående om det ena eller det andra. I stället lät de antingen flera synpunkter komma fram i artikeln eller så reserverade sig journalisten mot uppgifterna.

Retoriska figurer i journalistiken

Återkommande i debatten om medierapporteringen kring händelser som kriget i Irak har, som påpekats, varit att den ena av konfliktens parter gynnas framför den andra. Några av de argument och påståenden som ibland har hörts i diskussionerna har prövats i denna studie. Kritiker hävdar exempelvis att muslimer generellt målas ut som fundamentalister, extremister och fanatiker och att medierna felaktigt målar upp den muslimska världen som ett hot mot västvärlden. Det senare aktualiserades inte minst i samband med terrorattackerna mot USA den 11 september 2001.

För att ytterligare granska medierapporteringen om Irakkriget och eventuella tendenser till förmån för USA och/eller till nackdel för Irak och/eller den muslimska världen har vi därför undersökt förekomsten av olika retoriska figurer i journalistiken. Innan vi redovisar resultaten ska dock två påpekanden göras. För det första att denna del av studien inbegriper en högre grad av tolkning i analysen än tidigare. Därför ska resultat tolkas med viss försik-

Tabell 5.27. Andel artiklar och inslag med olika typer av retoriska figurer (procent).

Period	Tidningsartiklar		Totalt	Tv-inslag		Totalt
	20-24/3	6-10/4		20-24/3	6-10/4	
Muslimska världen som ett hot mot västvärlden	2	1	2	1	1	1
Muslimerna som förtryckta av västvärlden	1	1	1	1	1	1
USA som förtryckare av fattiga i tredje världen	0	-	0	-	-	-
Muslimerna som fanatiker	6	2	5	3	-	2
USA som frihetens och demokratins försvarare	10	18	13	5	28	15
USA som världspolis	9	3	7	10	8	9

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

tighet. För det andra är förekomsten av de retoriska figurerna som vi har valt att undersöka bara några av en mängd olika som skulle kunna tänkas förekomma i journalistiken.

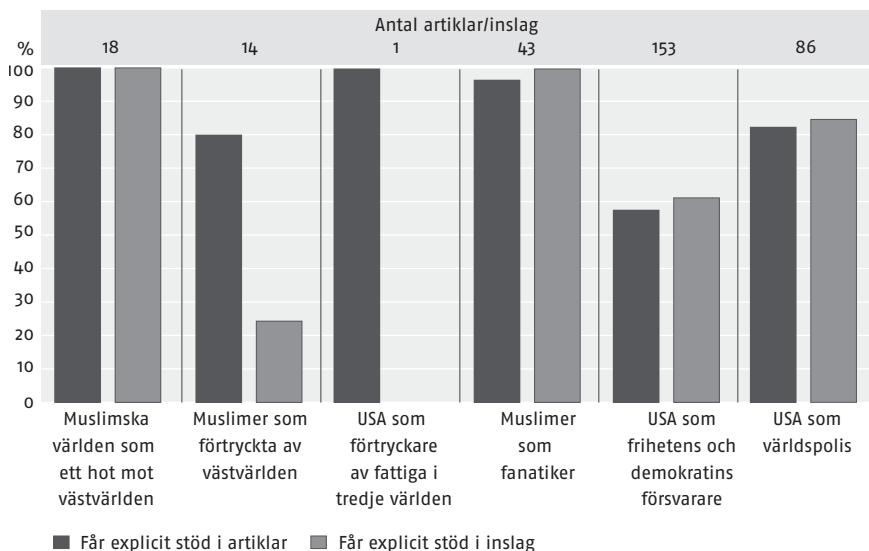
De retoriska figurerna vars förekomst i journalistiken vi har valt att undersöka är följande: För det första, "den muslimska världen som ett hot mot västvärlden". För det andra, "muslimerna som förtryckta av västvärlden". För det tredje, "USA som förtryckare av fattiga i tredje världen". För det fjärde, "muslimerna som fanatiker". För det femte, "USA som frihetens och demokratins försvarare". För det sjätte, "USA som världspolis". Det är samma retoriska figurer vars förekomst i journalistiken vi undersökte i bevakningen av terrorattackerna i USA och kriget i Afghanistan. De är valda för att fånga upp några av de påståenden eller aspekter av de aktuella frågorna som har förekommit i debatten, och för att samtidigt

finna en balans mellan proamerikanska och antiamerikanska tendenser.

Det är alltså förekomsten av dessa sex retoriska figurer som har studerats, varför slutsatserna som dras om eventuella tendenser i nyhetsrapporteringen endast kan baseras på dessa. Resultatet redovisas i tabell 5.27 och figur 5.28.

Som framgår av resultaten är den vanligast förekommande retoriska figuren "USA som frihetens och demokratins försvarare". Olika påståenden i artiklar och inslag som kopplar USA till dessa egenskaper har räknats hit. Det kan vara formuleringar om att USA:s syfte med angreppet är att befria eller demokratisera Irak. I exempelvis Expressen den 20 mars, i en artikel där tidningens New York-korrespondent Olof Lundh skrev en artikel om president George W Bushs tal med deklARATIONEN att kriget inletts, refererades bland annat presidentens uppfattning om de amerikanska intentionerna:

Tabell 5.28. I vilken utsträckning får de retoriska figurerna stöd i journalistiken (procent)?

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336.

”Återigen vände sig Bush till Iraks befolkning i talet och försäkrade att USA bara ville befria landet”.

Även i en analys av Svenska Dagbladets säkerhetspolitiska rapporter Mikael Holmström den 24 mars utmålades USA som frihetens och demokratins försvarare.

Om den USA-ledda alliansen hade haft som mål att besegra Irak hade den kunnat lösa sin uppgift lika effektivt och brutalt som när Irak drevs ut ur Kuwait 1991 på 100 timmar. Men nu har de ett annat mål: att befria Irak.

Båda exemplen ovan har fokus på att Irak ska befrias, men artiklarna och inslagen kan lika gärna fokusera på att angreppet på Irak är ett försvar av demokratin för att falla under denna kategori. Ett annat utmärkande drag för de båda exemplen är att den retoriska figuren får stöd. Men också fall där den retoriska figuren förekommer, men inte får stöd i journalistiken – som när en källa eller journalist kritiserar att USA skulle vara frihetens och demokratins försvarare – har räknats. Sådan kritik förutsätter nämligen den retoriska figurens existens för att vara meningsfull.

När den retoriska figuren ”USA som frihetens och demokratins försvarare”

förekom fick den stöd i 61 procent av nyhetsinslagen och 58 procent av artiklarna. I likhet med när det gällde framställningen av USA som befriare eller ockupant var den retoriska figuren ”USA som frihetens och demokratis försvarare” vanligare i krigets slutskede. När striderna började lida mot sitt avgörande och irakier jublade på gatorna var det svårt att tolka USA:s roll som någon annan än just befriare.

Men journalistiken var knappast svartvit ens då. Även varningens ord uttrycktes bland civila irakier dessa dagar, vilket också återgavs av medierna. Ett exempel återfanns i Aftonbladet den 10 april. Tidningens utsände i Bagdad, Urban Hamid, berättade då i en artikel om sitt möte med amerikanska soldater och civila irakier i huvudstaden till landet vars regim just fallit.

I enrum viskar många om att de inte vill leva under amerikansk och brittisk ockupation.

– Jag är ledsen. Inte över att regimen fallit utan över att vi är ockuperade. Vi är ett gammalt kulturfolk och ska inte styras av briter och amerikaner, säger Farib, en medelålders man.

I samma anda, en dag efter Bagdadregimens fall, beskrev en annan civil irakier i TV4 sina känslor för koalitionen närvaro i landet.

– Kommer de för att hjälpa irakierna och sedan ge sig av, är de välkomna. Men någon skövling av våra resurser accepte-

rar jag inte. Vi godtar bara det som gagnar vårt land – inget annat.

Något som kan tolkas som en balans mot beskrivningar av USA som förkämpe för frihet och demokrati är att landet också framställs som världspolis i flera artiklar och inslag. Formuleringar om att USA inte låter sig styras av internationella lagar, regler och överenskommelser ligger till grund för denna retoriska figur som i mer än fyra av fem fall också fick stöd i journalistiken. Främst var det i inledningen av kriget som landet drog på sig denna kritik i olika kommentarer. Till stor del hängde det samman med oenigheten i FN:s säkerhetsråd och att George W Bush valde att gå i krig utan dess stöd. Dessutom var demonstrationerna mot kriget massiva runt om i världen, vilket ytterligare spädde på bilden av USA som går sin egen väg utan att bry sig om andra. Men framställningen av USA som världspolis följde med också in i krigets sista dagar, framför allt i tv-rapporteringen.

En tredje typ av påstående som då och då förs fram är att muslimer som grupp missgynnas i journalistiken – att de framställs som fundamentalister som tar till våld för att få sin sak igenom. Att ge en fullständig och heltäckande bild av bilden av muslimer i medierna är, som redan påpekats, omöjligt. Men som en indikator på i hur stor utsträckning muslimer som grupp kopplas till fenomen som extremism och religiös fanatism har samtliga fall där islam och dess anhängare framställs som fanatiker

räknats. Formuleringar där antingen enskilda eller grupper av muslimer beskrivs som fanatiker, olika former av tal om jihad och heligt krig är här relevanta.

I regel var dessa beskrivningar inte särskilt vanliga i nyhetsbevakningen av kriget i Irak. Var tjugonde artikel och två procent av tv-inslagen framställde muslimer på detta sätt. Vi kan alltså inte utifrån denna aspekt hävda att journalistiken varit antimuslimsk till sin karaktär.

Nära knutet till påståenden om muslimer som fanatiker är att islam eller den muslimska världen utgör ett hot mot västvärlden. I bemärkelsen militärt, ekonomiskt eller kulturellt hot förekom denna retoriska figur synnerligen sällan i såväl tidnings- som i tv-bevakningen av Irakkriget. Det är således ovanligt att någon källa eller journalist framställer den muslimska världen som ett hot mot USA, Storbritannien eller något annat land som traditionellt associeras med väst. Vid de tillfällen det förekom var det i samband med rädsla och risk för terrorattacker i skuggan av kriget. Ett av de få exempel som finns är från en artikel i Dagens

Nyheter den 6 april. Temat för artikeln är Usama bin Ladins tystnad under kriget, vilken väckt förvåning från flera håll.

Få vet med säkerhet huruvida bin Ladin lever. Men innan kriget bröt ut kom ett uttalande som uppgavs vara från den fruktade, saudiske islamistledaren. Han uppmanade andra militanta islamister att ansluta sig till kampen mot de amerikanska styrkorna i Irak, trots den stora klyftan mellan hans religiöst färgade anhängare och den sekulära, arabnationalistiska socialistregimen i Bagdad.

– Det är inget fel med att muslimska intressen sammanstrålar med socialisternas i kampen mot korsriddarna ...

Avslutningsvis kan vi konstatera att olika skrivningar om att muslimer är förtryckta av västvärlden och att USA förtrycker fattiga i tredje världen var väldigt ovanliga. Dessa båda retoriska figurer förekom i princip inte alls. Man kan också se journalistiken som negativ för USA respektive muslimer genom att titta på hur ofta medierna rapporterar om antimuslimska och

Tabell 5.29. Andel artiklar och inslag som rapporterar om antiamerikanska och anti-muslimska händelser (procent).

Period	Tidningsartiklar		Tv-inslag			Totalt
	20-24/3	6-10/4	Totalt	20-24/3	6-10/4	
Antimuslimska händelser	-	0	0	-	-	-
Antiamerikanska händelser	5	1	4	7	1	5

Anm. Det totala antalet tidningsartiklar och tv-inslag är 794 respektive 336. Procent avrundade till närmast hela tal.

antiamerikanska händelser som utspelar sig i verkligheten. Det kan handla om demonstrationer och protester mot den ena eller andra parten samt typer av aktioner och händelser som på annat sätt är riktade mot muslimer eller amerikaner.

Antimuslimska händelser är i princip helt frånvarande i nyhetsbevakningen av Irakkriget. Endast en enda tidningsartikel rör vid en antimuslimsk händelse. I en artikel av Dagens Nyheters Washingtonkorrespondent intervjuades en amerikansk exilirakier som berättar att hatbrotten mot muslimer ökade 1700 gånger efter terrorattackerna mot USA den 11 september 2001.

Rapportering om antiamerikanska händelser är vanligare och förekommer främst under krigets inledande dagar. I stor utsträckning var dessa kopplade till antikrigsdemonstrationer runt om i världen, vilka fick stort utrymme i medierna de inledande dagarna och därför förklarar att siffrorna är högre under första perioden. En åtskillnad har här gjorts mellan aktioner och protester som i journalistiken framställs som riktade mot kriget och krig i sig, samt sådana som framställs som riktade mot USA. Beskrivs demonstrationerna enbart som antikrigsaktioner har dessa inte kodats som antiamerikanska. Har däremot protesterna varit riktade mot USA – exempelvis genom brända amerikanska flaggor, bojkotter av amerikanska produkter eller aktioner i anslutning till amerikanska ambassader – har de kodats som antiamerikanska. Beskrivningarna av de världssöpän-

nande demonstrationerna den 22 mars, i Svenska Dagbladet dagen efter, var ett exempel.

Runt om i arabvärlden var protesterna stundtals intensiva. I Kairo deltog 20 000 studenter i protesterna och demonstranter brände amerikanska, brittiska och israeliska flaggor på det islamiska al-Azhar-universitetet.

Utifrån detta perspektiv skulle man alltså hävda att journalistiken knappast gynnade USA. Men så var också protesterna, inte minst i Sverige, i samband med krigsutbrottet av stor omfattning. Några liknande händelser som skulle kunna föranleda antimuslimska aktioner förekom inte, i alla fall inte av nyhetsbevakningen att döma. För att sammanfatta resultaten i den här delen måste frågan om eventuell partiskhet eller obalans i journalistiken sökas utanför de rent konkreta journalistiska ställningstagandena i nyhetsbevakningen. Det är helt enkelt inte särskilt vanligt att medierna explicit favoriserar den ena parten framför den andra. Att uttryckligen ta ställning för eller mot USA, islam eller muslimer i texter och nyhetsinslag är sällsynt från reportrarnas sida.

Däremot är sannolikheten större att balansen förloras på andra sätt, exempelvis genom hanterandet av nyhetskalor. Då är de amerikanska, och än mer tillsammans med de brittiska, företrädarna kraftigt överrepresenterade i journalistiken. De faktorer som styr urvalet av källor favoriserar helt klart den ame-

rikanska sidan. Sannolikt är det ett fenomen som har att göra både med kulturell, språklig och samhällelig närhet till koalitionen framför Irak å den ena sidan. Å den andra sidan finns det stark anledning att tro att kommunikations-, propaganda- och informationskanaler är mycket välutvecklade hos amerikaner och briter. Efter varje nytt krig lär de sig nya och effektivare sätt att hantera medier i krig som förs lika mycket i medierna som på marken.

Sammanfattning

Sammanfattningsvis fick kriget i Irak ett mycket stort utrymme i de svenska medierna. Mest utrymme fick det i krigets inledningsskede. Innehållsmässigt fokuserade tv sin bevakning mer på krigshändelser och krigsutvecklingen än pressen. Officiella källor var vanliga i nyhetsrapporteringen och framför allt de amerikanska källorna dominerar. USA:s president George W Bush och andra amerikanska politiker hörde till de mest använda källorna. Anonyma källor var också vanliga i bevakningen. Samtidigt som de anonyma källorna blev vanligare under krigets slutskede minskar också antalet omnämnda och namngivna källor, vilket skulle gå hand i hand med att koalitionen närmar sig Bagdad, intar staden och att kriget allt mer endast har en part. Bland de anonyma källorna var amerikanska militärer oftast återkommande.

Svenska experter är den vanligast återkommande gruppen inom katego-

rin svenska elitkällor. De EU-anslutna ländernas politiska ledare som uttalar sig i medierna är av mer varierande inställning till koalitionens angrepp mot Irak, till skillnad från de icke-västerländska ländernas ledare som i betydligt större utsträckning är kritiska till kriget. Men det finns också en vilja att berätta den vanliga människans historia. Irakiska civila personer får regelbundet finnas med som en del av journalistiken. Däremot är representanter för EU- och FN-organ tämligen ovanliga som källor i journalistiken.

De spekulationer som är vanligast i nyhetsbevakningen handlar om framtida eller pågående krigsaktiviteter. Diskussionen om huruvida USA är befriare eller ockupant av Irak förekommer i rapporteringen men något entydigt svar levereras inte. Visserligen är det relativt vanligt att USA framställs som försvarare av frihet och demokrati men landet får också kritik för att agera som en världspolis som går sin egen väg. Man kan inte heller påstå att muslimer explicit målas ut som fanatiker av journalister i stor utsträckning, även om de vid några tillfällen framställs som extremister och fundamentalister.

Sammantaget finns det alltså skäl att både nyansera och problematisera bilden av de svenska mediernas bevakning av Irakkriget. För att kunna göra det underlättar det att jämföra med bevakningen av tidigare likartade händelser som terrorattackerna mot USA och kriget i Afghanistan. Detta är också ämnet för nästa kapitel.

Journalistik på reträtt

Terrorattackerna mot New York och Washington den 11 september 2001 drabbade världen som en chock. Även om det i efterhand har framkommit att terrorattacker mot USA inte var helt osannolika, var det ingen som väntade sig att terrorattacker skulle ske då. Eller med sådan kraft. USA skakades, och med USA skakades världen.

Den givna frågan inom den amerikanska administrationen var tredelad. För det första, var detta början på en rad av terrorattacker? För det andra, vilka var de ansvariga? För det tredje, hur skulle USA reagera mot de ansvariga?

När det amerikanska National Security Council (NSC) sammanträdde dagen efter stod dessa frågor på dagordningen, och redan då föreslog försvarsministern Donald Rumsfeld att USA borde angripa Irak. Samma uppfattning hyste den biträdande försvarsministern, Paul D Wolfowitz. Både utrikesminister Colin Powell och president George W Bush höll dock emot. Eftersom man

ansåg sig veta eller tro att de ansvariga för terrorattackerna var terrornätverket al-Qaida, under ledning av Usama bin Ladin, argumenterade Powell för att USA:s handlingar borde fokusera på al-Qaida. Så länge det inte fanns bevis för att Irak var inblandat borde USA inte angripa dem.¹

I stället riktade USA sina attacker mot Afghanistan, inom vars gränser al-Qaida hade sina träningsläger och baser. Strax efter klockan 17.30 svensk tid den 7 oktober 2001 avfyrades de första kryssningsmissilerna från amerikanska och brittiska örlogsfartyg i Arabiska havet, samtidigt som bombplan anföll mål inne i Afghanistan kring städerna Kabul, Jalalabad och Kandahar.² Bara några veckor senare var den tidigare styrande talibanregimen störtad och kriget slut.

Frågan om Irak var dock inte bortförd från dagordningen. Ända sedan Gulfkriget 1991 var Irak en återkommande fråga på den politiska dagordningen, en konsekvens av den freds-

¹ Woodward 2002, sid. 49.

² Nord & Strömbäck 2002.

uppgörelse som Irak accepterade i april 1991. I och med den accepterade Irak ett förbud mot att med flyg överträda den 36:e breddgraden i norr och den 32:a breddgraden i söder – ett förbud som infördes som ett sätt att skydda kurderna i norr och shiamuslimerna i söder mot Saddam Husseins hämnd för att dessa grupper, uppmuntrade av USA, hade försökt göra uppror mot diktaturen. I och med fredsuppgörelsen och en följande FN-resolution lovade Irak också att avbryta produktionen av alla massförstörelsevapen och samtidigt att förstöra de lager som redan fanns. Irak blev också skyldigt att låta FN-inspektörer gå in i landet och övervaka att Irak levde upp till dessa krav.

Ända sedan dess har FN-inspektörerna, Iraks innehav av massförstörelsevapen och Iraks olika sätt att försvåra FN-inspektörernas arbete varit återkommande frågor på dagordningen. När George W Bush efter Afghanistan-krigets slut, i ett tal den 30 januari 2002, kallade Irak, Iran och Nordkorea för "ondskans axelmakter", allierade med terrorister, förebådade det den attack som skulle komma. Visserligen fortsatte förhandlingarna inom ramen för FN om en fredlig lösning på konflikten och frågan om Iraks innehav av massförstörelsevapen, men hoppet om en sådan fredlig lösning blev allt svagare. Den 17 mars 2003 gav USA:s president George W Bush ett slutgiltigt ultimatum till Saddam Hussein och hans

söner: lämna Irak inom 48 timmar eller förbered er på krig.¹

När de första missilerna mot Bagdad avfyrades på natten till den 20 mars 2003, var det sålunda efter en lång period präglad av förhandlingar, hot, väntan, hopp, utsläckt hopp och av spekulationer. Bara ett exempel på dessa spekulationer var när Expressen den 7 mars, med hänvisning till anonyma "brittiska regeringskällor", rapporterade att kriget skulle börja "om sex dagar".²

Även om många kanske fortfarande hoppades på att ett krig skulle gå att undvika, var det sålunda få som blev förvånade när USA, i en koalition med Storbritannien och ett antal andra mindre stater, till sist gick till attack. Överraskningen hade varit större om USA inte hade angripit Irak, än den blev när angreppet väl inleddes.

Krav på den goda journalistiken

Just det faktum att Irakkrigets utbrott inte kom som någon överraskning gav, åtminstone i teorin, medierna och journalistiken goda förutsättningar för en rapportering präglad av hög journalistisk kvalitet. I och med detta hade medierna och journalistiken goda möjligheter att planera sin bevakning, skicka ut sina medarbetare till strategiskt viktiga platser, reflektera över risken att bli ett redskap i propagandakriget, diskutera vikten av att kontrollera

¹ Jfr. Keane 2003; Kendall 2003; Beck & Downing red. 2003, sid. 10–15.

² Nordström 2003, sid. 18.

olika faktapåståenden, leta reda på experter och andra med kunskap som kunde fördjupa bevakningen och ge perspektiv, se över rutinerna för källanvändning och att diskutera relationen mellan att å ena sidan vara snabb och å andra sidan vara korrekt i nyhetsförmedlingen. Allt annat lika: Ju bättre beredskap medierna och journalistiken har för en händelseutveckling, desto bättre förutsättningar finns det för en kvalitativt god journalistik.

Med kvalitativt god journalistik avses i det här sammanhanget en journalistik som ger så rättvisande och sanningslika bilder av verkligheten som möjligt. Det ansluter till den syn på mediernas demokratiska uppgifter som framkommer i den svenska pressutredningen från 1994, enligt vilken mediernas uppgift är att ”förse människor med sådan information att de fritt och självständigt kan ta ställning i samhällsfrågor”. Fristående, eller som delar av denna övergripande informationsuppgift, ingår att medierna också har ett ansvar att ”granska de inflytelserika i samhället” och att ”låta olika åsikter och kulturyttringar komma till tals”.¹ Det ansluter också till de självpåtagna etiska reglerna för press, radio och tv, enligt vilka ”massmediernas roll i samhället och förtroendet för dessa medier kräver korrekt och allsidig nyhetsförmedling”.² I dessa etiska regler sägs också att:

Var kritisk mot nyhetskällorna. Kontrollera sakuppgifter så noggrant som omständigheterna medger, även om de tidigare har publicerats. Ge läsaren/mottagaren möjlighet att skilja mellan faktaredovisning och kommentarer.³

För att journalistiken ska kunna ge så rättvisande och sanningslika bilder av verkligheten som möjligt krävs det att journalistiken är källkritisk i två dimensioner. I källkritikens första dimension ingår att journalistiken i sig själv ska vara kritisk mot sina källor och att kontrollera sakuppgifter så noggrant som möjligt. I källkritikens andra dimension ingår att journalistiken ska möjliggöra för medborgarna att förhålla sig kritiska till journalistikens innehåll. Det är bland annat därför det är viktigt att ge medborgarna möjlighet att skilja mellan faktaredovisningar och kommentarer.

De krav som är rimliga att ställa på journalistiken är mot den bakgrunden följande:⁴

För det första, att alltid tillämpa principen om två av varandra oberoende källor. Generellt sett kan man säga att ju fler källor som förekommer i nyhetsartiklar och nyhetsinslag, desto bättre.

För det andra, att i huvudsak vara beskrivande. Givet att journalistikens uppgift är att ge människor information som möjliggör för dem själva att bilda sig självständiga uppfattningar i

¹ SOU 1995:37, sid. 159.

² Spelregler för Press TV Radio 2001, sid. 7.

³ Spelregler för Press TV Radio 2001, sid. 7.

⁴ Jfr. Nord & Strömbäck 2002, sid. 141.

samhällsfrågor, bör journalistiken vara mycket försiktig med att dra slutsatserna åt medborgarna och med att spekulera. Därför bör journalistiska tolkningar och spekulationer undvikas.

För det tredje, i den utsträckning som journalistiken är tolkande bör den tydligt skilja mellan fakta å ena sidan och tolkningar och spekulationer å den andra.

För det fjärde, att alltid tydligt skilja mellan bekräftade och obekräftade uppgifter.

För det femte, att alltid vara tydlig med att ange vilka källor som har använts, i synnerhet när det handlar om uppgifter som kan vara kontroversiella. Det gäller även när uppgifterna är hämtade från andra medier.

För det sjätte, att inte dramatisera nyheterna eller aspekter av verkligheten på ett sätt som suddar ut gränsen mellan fakta och fiktion.

För det sjunde, att inte anspela på allmänt hållna stereotyper och fördomar. Varje gång så sker, medvetet eller omedvetet, bidrar journalistiken till att sådana stereotyper och fördomar sprids och i förlängningen också förstärks.

En journalistik som lever upp till dessa krav är en journalistik präglad av att dess första skyldighet är till sanningen¹ och till att förverkliga medborgarnas möjligheter att med hjälp av journalistiken skaffa sig så sanningslika bilder av verkligheten som möjligt.

I praktiken är det dock alltid svårare än i teorin. Det journalistiska innehåll

som slutligen möter läsare, tittare och lyssnare formas inte enbart utifrån ideal. Bara det faktum att verkligheten är obegränsad medan mediernas format är begränsade gör att mediebilderna av verkligheten och verkligheten i sig alltid kommer att vara två olika saker. Till detta kommer att journalistikens innehåll alltid påverkas av individuella, organisatoriska, teknologiska, ekonomiska och ideologiska faktorer, på mer eller mindre uppenbara sätt.

I just krigssituationer spelar de krigförande parternas informationsmässiga övertag och dess intresse av att sprida för dem själva fördelaktig propaganda dessutom en viktig roll. Just därför är det emellertid särskilt viktigt att medierna och journalistiken lever upp till de krav som nämns ovan, som ett skydd inte bara för mediekonsumenterna utan också för medierna och journalistiken. Ingen journalist och inget medium med självaktning och ambitionen att bedriva professionell nyhetsförmedling vill bli ett redskap för de krigförande parternas propagandamaskiner. Genom att använda flera oberoende källor, vara öppen med vilka källor som används, inte hemfalla åt spekulationer och tolkningar och genom att skilja mellan bekräftade och obekräftade uppgifter, minskar risken för att medierna och journalistiken ska bli ytterligare ett lättillgängligt vapen i det propagandakrig som alltid åtföljer de militära krigen.

Samtidigt bör man inte förvånas över att medierna och journalistiken

¹ Se Kovach & Rosenstiel 2001.

inte alltid lever upp till de krav som är rimliga att ställa. En perfekt journalistik finns endast i idévärlden – i verkligheten är ofullkomligheter en naturlig följd av att journalistik produceras av människor under hård press av hemmaredaktioner, tidsbrist, vetgiriga medborgare, bristen på resurser och bristen på kontroll. Detta bör man ta hänsyn till när man tar ställning till hur journalistiken lyckades eller inte lyckades i sin bevakning av Irakkriget.

Inget är vunnet med vare sig en mediekritik som kritiserar allt eller en mediekritik som accepterar allt. En konstruktiv mediekritik måste ha som sin utgångspunkt att det som kritiseras också är sådant som går att förändra. För att det ska vara möjligt måste man ta hänsyn till att journalister är människor med allt vad det innebär av förtjänster och brister, och till journalistikens produktionsvillkor.

Det är därför vi i den här undersökningen av Irakrapporteringen i huvudsak fokuserar på sådana aspekter av rapporteringen som medierna och journalistiken har en hög grad av kontroll över. Dit hör rapporteringens omfattning, vilka källor och aktörer som förekom och hur vanligt förekommande de var; hur öppen redovisningen av källor var; hur medierna rapporterade kring sig själva och andra medier; vilka teman som är återkommande; hur den USA-ledda koalitionen beskrivs; förekomsten av olika former av spekulationer samt hur balansen mellan proamerikanska och antiamerikanska retoriska figurer såg ut.

Syftet har varit att granska hur svenska nyhetsmedier bevakade och beskrev Irakkriget under dess inledningsskede och dess slutskede, och att relatera resultaten till hur samma medier bevakade och beskrev terrorattackerna mot USA och kriget i Afghanistan hösten 2001. Tidigare har resultaten av undersökningen av Irakrapporteringen redovisats. Nu är det dags att sammanfatta resultaten, och att relatera dem till bevakningen av terrorattackerna och Afghanistankriget.

Mediebevakningens omfattning

Nyheten om att en koalition av länder med USA i spetsen gick till angrepp och krigets fortsatta förlopp och konsekvenser var en stor nyhet i samtliga medier. Det gällde särskilt under krigets inledningsskede, även om kriget inte inleddes med det massiva anfall som hade förväntats av många.

Samtliga medier rapporterade betydligt mycket mer om Irakkriget under dess fem första dagar jämfört med under krigets sista fem dagar. Störst obalans mellan de båda perioderna var det i Expressen. 67 procent av de artiklar som Expressen sammanlagt publicerade under de tio dagar vi har undersökt publicerades under krigets inledningsskede. Störst balans var det i Aktuellt, där motsvarande andel var 55 procent. För de övriga medierna visar resultaten att de publicerade mellan 61 och 64 procent av samtliga undersökta

artiklar och inslag under den första femdagarsperioden.

Generellt visar detta att nyheten om Irakkrigets utbrott var större än nyheterna om Irakkrigets fortsatta förlopp. Ju nyare en nyhet av det här slaget är, desto större blir nyheten. Detta styrks av att mönstret var likartat i rapporteringen om terrorattackerna och Afghanistanistankriget.¹

Om man jämför hur mycket medierna rapporterade om Irakkriget med hur mycket de rapporterade om terrorattackerna och Afghanistanistankriget, visar det sig att Irakkriget under inlednings-skedet var en mycket större nyhet än Afghanistanistankriget i samtliga medier (tabell 6.1). Även när rapporteringen om Irakkriget minskar under slutskedet, fortsätter det att vara en större nyhet än Afghanistanistankriget i samtliga medier utom kvällstidningarna. Detta gäller oavsett om man jämför antalet artiklar/inslag eller utrymmet.

Jämfört med terrorattackerna var Irakkrigets inledningsskede en något större nyhet i Rapport och TV4 Nyheterna, medan samtliga övriga medier rapporterade mer om terrorattackerna än om Irakkrigets första fem dagar. Dagens Nyheter och Expressen hade förvisso fler artiklar om Irakkrigets första fem dagar än om terrorattackerna, men utrymmesmässigt var terrorattackerna en större nyhet. Jämför man Irakrapporteringen under krigets sista fem dagar med bevakningen av terrorattackerna, var terrorattackerna en större

nyhet i samtliga medier både sett till antal artiklar/inslag och till utrymme.

Övergripande bekräftar dessa resultat vad tidigare undersökningar har visat: att krigs- och krisnyheter av det här slaget ägnas betydligt större utrymme i kvällstidningarna än i morgontidningarna, liksom att de är större nyheter i public service-tv än i kommersiella TV4. Att de är större i public service-tv än i TV4 beror dock inte bara på att nyhetsvärderingarna skiljer sig åt, utan på att sändningstiden i TV4 Nyheterna är kortare än i SVT:s Rapport och Aktuellt.

Med andra ord visar resultaten att rapporteringen om kriget i Irak hade mer gemensamt med bevakningen av terrorattackerna än med bevakningen av Afghanistanistankriget.² Jämfört med de båda övriga händelserna var Afghanistanistankriget en förhållandevis liten nyhet.

Om man ska försöka förklara varför Irakkriget blev en så stor nyhet i förhållande till Afghanistanistankriget, som det är mer naturligt att jämföra med än terrorattackerna, finns det en tillfällighet och två mer varaktiga förhållanden som är centrala.

Tillfälligheten handlar om att SAS på Afghanistanistankrigets andra dag råkade ut för den värsta flygkatastrofen i bolagets historia, då två flygplan kolliderade på Linateflygplatsen i Milano. Samtliga passagerare ombord omkom. Detta blev av naturliga skäl en mycket stor nyhet, som därmed tog utrymme i

¹ Jfr. Nord & Strömbäck 2002, sid. 67, sid 75.

² Jfr. Nord & Strömbäck 2002, sid. 143.

Tabell 6.1. Omfattningen av mediebevakningen av Irakkriget (10 dagar), terrorattackerna (5 dagar) respektive Afghanistankriget (5 dagar).

	Dagens Nyheter	Svenska Dagbladet	Aftonbladet	Expressen	Rapport	Aktuellt	TV4 Nyheterna
Antal artiklar/inslag							
- Irakkrigets inledning	135	99	136	133	73	65	60
Antal spaltcentimeter/ sändningsminuter							
- Irakkrigets inledning	40 730	33 537	79 561	80 650	117	112	81
Antal artiklar/inslag							
- Irakkrigets slutskede	86	64	76	65	47	54	37
Antal spaltcentimeter/ sändningsminuter							
- Irakkrigets slutskede	28 469	22 482	47 408	43 505	73	106	59
Antal artiklar/inslag							
- Afghanistankriget	63	49	83	77	28	33	15
Antal spaltcentimeter/ sändningsminuter							
- Afghanistankriget	17 481	12 265	54 859	46 894	57	73	28
Antal artiklar/inslag							
- terrorattackerna	110	102	143	127	65	74	40
Antal spaltcentimeter/ sändningsminuter							
- terrorattackerna	46 248	37 906	106 780	111 559	114	142	66

svenska medier som annars sannolikt skulle ha ägnats åt Afghanistankriget.

När det gäller de två mer varaktiga förhållanden som är centrala, handlar den första möjliga förklaringen om tillgången till krigsskådeplatsen. Afghanistankriget var i det avseendet ett otacksamt krig att bevaka, eftersom krigföringen i huvudsak skedde genom luftangrepp och att det var mycket svårt för journalister att ta sig in i Afghanistan och rapportera från det pågående skeendet. Därmed fick journalisterna inte tillgång till vare sig egna exklusiva nyheter eller bilder. I stället fick de rapportera från Pakistan och

omkringliggande länder och nöja sig med den information som förmedlades från framför allt den amerikanska sidan. I jämförelse med detta var Irakkriget mycket tacksammare att rapportera om. Även om det fanns många restriktioner lyckades svenska medier få in flera journalister i Irak, som kunde rapportera direkt. SVT och Dagens Nyheter hade Åsne Seierstad, Aftonbladet hade Mustafa Can och Urban Hamid, Expressen hade Mats Larsson och Bob Graham, för att bara ta några exempel.

Den andra möjliga förklaringen står sannolikt att finna i dramaturgin och

avsaknaden av en tydlig motpart i Afghanistankriget. I jämförelse med Saddam Hussein, hans eventuella dubbelgångare, sönerna Uday och Qusay och informationsministern Mohammed Said Kadhum al-Sahaf, var en osynlig Usama bin Ladin och en Mulla Omar på flykt inte lika intressanta, enkla och spännande att rapportera om när Afghanistankriget väl hade inletts.

Just den journalistiska tillgången till krigsskådeplatsen är särskilt intressant, eftersom systemet med inbäddade journalister (embedded journalists) provades i full skala för första gången i modern tid. Totalt sett följde som mest 775 inbäddade journalister med de amerikanska trupperna och 128 med de brittiska trupperna.¹ I och med att dessa över 900 journalister från olika medieföretag fick möjlighet att leva med och följa med de krigförande trupperna, hade medierna hela tiden en löpande tillgång till mer eller mindre dramatiska bilder, soldater som kunde intervjuas och egna journalister som kunde intervjuas om sina intryck av det pågående kriget. Som publik kunde man få känslan av att följa med kriget i realtid; gränsen mellan då och där och här och nu suddades ut.

I vilken utsträckning systemet med inbäddade journalister påverkade den svenska journalistiken är dock oklart. Endast en svensk journalist, Aftonbladets Peter Kadhammar, var under delar av kriget inbäddad. Därutöver måste

man emellertid ta hänsyn till att nyhetssystemet är globalt och att delar av den journalistik som nådde svenska mediekonsumenter kan ha kommit via inbäddade journalister från internationella nyhetsbyråer eller andra utländska medier som de svenska medierna hämtade sin information ifrån.

Om detta påverkar den journalistiska kvaliteten positivt eller negativt är en annan sak. Inbäddade journalister får förvisso en större närhet till krigsförloppet än andra journalister, men systemet rymmer också många risker. Dit hör risken att man som journalist börjar identifiera sig med de trupper man lever med dygnet runt, att man blir "närsynt" och förlorar förmågan att se krigsförloppet "utifrån", att man offrar kravet på kontroll av sakuppgifter och flera av varandra oberoende källor till förmån för möjligheten att rapportera live.²

Källorna

Journalisternas tillgång till källorna påverkar på ett avgörande sätt journalistikens kvalitet. Ju mer informerade källor journalisterna har tillgång till, desto bättre. Samtidigt är det ett evigt faktum att källorna kan ha egna intressen vid sidan av att tillhandahålla information – inte minst i ett krig. Därför är det alltid oerhört viktigt att journalistiken förhåller sig skeptiskt kritisk mot källorna, att man använder sig av

¹ Jfr. Brandenburg 2003.

² För subjektiva erfarenheter om att vara inbäddad journalist, se Beck & Downing red. 2003.

Tabell 6.2. Andel artiklar och inslag med minst en anonym källa (procent).

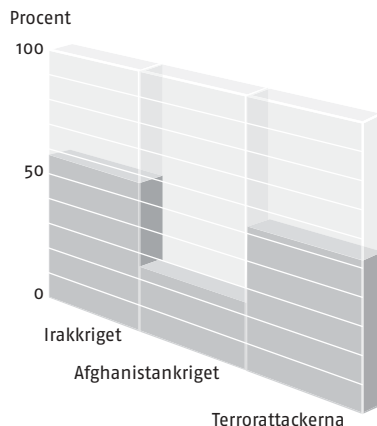
	Bevakningen av Irakkriget	Bevakningen av Afghanistankriget	Bevakningen av terrorattacker
Dagens Nyheter	65	43	54
Svenska Dagbladet	68	26	56
Aftonbladet	52	29	50
Expressen	49	13	49
Rapport	58	29	49
Aktuellt	53	30	53
TV4 Nyheterna	51	13	50
Genomsnitt	57	26	52

Anm. Procent avrundade till hela tal. Endast individer räknas som källor.

många olika källor, och att man är tydlig med att redovisa vilka källor man har använt sig av. Det gäller både när källorna är skriftliga och muntliga.¹ Med andra ord är användandet och redovisandet av källor en av de viktigaste nycklarna till de verkligheter som journalistiken handlar om för både journalisterna och mediekonsumenterna. För journalisternas del handlar det om att få tillgång till information, fakta och kommentarer, medan det för läsarnas, lyssnarnas och tittarnas del handlar om möjligheterna att kunna bedöma journalistikens innehåll och trovärdighet.

Idealet är därför, som redan har diskuterats, att journalistiken alltid tillämpar principen om två av varandra oberoende källor och att den alltid är tydlig med att redovisa för mediekonsumenterna exakt vilka källor som har använts. Allt annat lika är det bättre att journalistiken har för många än

Figur 6.1. Andel artiklar och inslag med minst en anonym källa i genomsnitt (procent).

för få källor – och att de redovisas öppet. Visserligen kan det i vissa fall vara befogat att använda sig av anonyma källor, om den information man är intresserad av inte går att få tillgång till annars. Samtidigt omöjliggör anonyma källor för människor att bedöma journalistikens innehåll och trovärdighet, på samma gång som risken ökar att

¹ Jfr. Sahlstrand 2000.

journalisten blir utnyttjad av källan när den senare är anonym.

Allt talar sålunda för att användningen av anonyma källor bör vara så minimal som möjligt. Men hur ofta förekom anonyma källor i Irakrapporteringen, och var anonyma källor vanligare eller ovanligare jämfört med rapporteringen om terrorattacker och Afghanistankriget? Svaret ges i tabell 6.2, som redovisar andelen artiklar och inslag i vilka minst en anonym källa förekommer. Endast individer räknas här som källor, varför en hänvisning till en institution såsom exempelvis "CNN" eller "Pentagon" räknas som att minst en anonym källa förekommer.¹

I rapporteringen om Irakkriget förekom åtminstone en anonym källa i genomsnittligen 57 procent av artiklarna och inslagen. Det är en något högre andel än i bevakningen av terrorattacker och en betydligt högre andel än i bevakningen av Afghanistankriget. Med tanke på att medierna var medvetna om svårigheterna med att rapportera från kriget – vilket visar sig bland annat av att 38 artiklar och 8 tv-inslag hade "propagandakriget" och "medier och journalistik i krig" som huvudsakligt tema – är det en anmärkningsvärt hög andel.

Vanligast förekommande var de anonyma källorna i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet, på samma sätt som i bevakningen av terrorattacker. Vid sidan av det är det svårt att se några

mönster i förekomsten av anonyma källor i de olika medierna, både om vi studerar Irakrapporteringen isolerat och om vi jämför med bevakningen av Afghanistankriget och av terrorattacker. Om man anser att en stor förekomst av anonyma källor är ett tecken på mindre god journalistisk kvalitet, är det dock intressant att notera att de medier som ofta brukar anses som kvalitetsmedier – morgontidningarna och public service – inte utmärker sig positivt. Om något utmärker de sig negativt.

Förekomsten av anonyma källor är dock bara en aspekt av mediernas källanvändning. Rent hypotetiskt är det exempelvis stor skillnad om en artikel bara är baserad på anonyma källor, eller om den anonyma källan är en bland många andra citerade och namngivna källor. Av intresse är därför det genomsnittliga antalet citerade respektive omnämnda och namngivna källor i bevakningen av Irakkriget, Afghanistankriget samt terrorattacker.

Det genomsnittliga antalet citerade källor i Irakrapporteringen är lägre än i bevakningen av både Afghanistankriget och terrorattacker. När det gäller det genomsnittliga antalet omnämnda och namngivna källor påminner Irakrapporteringen dock mer om bevakningen av terrorattacker än av Afghanistankriget. Samtidigt är skillnaderna mellan olika medier i bevakningen av samtliga händelseförlopp betydande. I Irakrapporteringen är det Expressen som har

¹ Jfr. Nord & Strömbäck 2002, sid. 86, sid. 123.

Tabell 6.3. Genomsnittligt antal källor per medium.

	Irakkriget		Afghanistankriget		Terrorattackerna	
	Antal citerade källor i genomsnitt	Antal omnämnda och namngivna källor i genomsnitt	Antal citerade källor i genomsnitt	Antal omnämnda och namngivna källor i genomsnitt	Antal citerade källor i genomsnitt	Antal omnämnda och namngivna källor i genomsnitt
Dagens Nyheter	1,4	1,9	1,3	0,9	1,3	1,4
Svenska Dagbladet	1,3	1,8	1,2	0,7	1,5	1,8
Aftonbladet	1,6	1,7	1,5	0,4	1,6	1,6
Expressen	1,7	1,9	1,5	0,3	2,4	2,7
Rapport	1,5	1,4	2,2	1,4	1,6	1,4
Aktuellt	1,1	1,2	1,6	0,7	1,6	1,4
TV4 Nyheterna	1,4	1,5	1,9	0,5	1,5	1,6
Genomsnitt	1,4	1,6	1,6	0,7	1,6	1,7

Anm. Antalet omnämna och namngivna källor inkluderar de citerade källorna, i den mån de citerade källorna inte är anonyma. Därför kan inte antalet citerade respektive antalet omnämna och namngivna källor adderas.

det genomsnittligt högsta antalet citerade samt omnämnda och namngivna källor, på samma sätt som i bevakningen av terrorattackerna och när det gäller de citerade källorna i Afghanistankriget. Det lägsta antalet källor – oavsett om vi avser de citerade eller de

omnämnda och namngivna – hade Aktuellt i Irakbevakningen. Något särskilt mönster sett utifrån medietyp (tidningar respektive tv), ägandesituation (privatägt eller public service), mediekategori (morgontidningar respektive kvällstidningar) eller strukturell posi-

Tabell 6.4. Andel artiklar och inslag med färre än två källor.

	Irakkriget		Afghanistankriget		Terrorattackerna	
	Färre än två citerade källor	Färre än två omnämnda och namngivna källor	Färre än två citerade källor	Färre än två omnämnda och namngivna källor	Färre än två citerade källor	Färre än två omnämnda och namngivna källor
Dagens Nyheter	67	54	62	79	64	58
Svenska Dagbladet	68	52	71	82	60	51
Aftonbladet	65	63	63	90	62	64
Expressen	56	54	64	95	49	42
Rapport	69	66	46	57	65	63
Aktuellt	82	76	55	57	68	66
TV4 Nyheterna	73	66	27	93	58	48
Genomsnitt	69	62	55	79	61	56

Anm. Procentangivelser avrundade till hela tal.

tion på mediemarknaden (elitpublik eller masspublik) tycks inte finnas, om man studerar källanvändningen i samband med dessa tre händelseförlopp. Ytterligare en belysning av källanvändningen kan fås genom att studera hur stor andel av artiklarna och inslagen som har färre än två citerade respektive omnämnda och namngivna källor.

Det är uppenbart att en mycket stor del av medierapporteringen om såväl Irakkriget som de båda övriga händelseförloppen inte lever upp till kravet att använda sig av minst två av varandra oberoende källor, när en så stor andel av artiklarna och inslagen inte ens sammantaget har två källor. Störst andel artiklar/inslag med färre än två källor fanns i Aktuellt, oavsett om vi syftar på citerade eller omnämnda och namngivna källor. I detta avseende tycks Expressen ha skött sin Irakbevakning bäst. Samtidigt är det också svårt att se någon förändring till det bättre om man jämför med rapporteringen om Afghanistankriget och terrorattackerna.

Jämfört med de krav på journalistiken som är rimliga att ställa utifrån de etiska spelreglerna och journalistikens demokratiska uppgifter, är den övergripande slutsatsen att det finns påtagliga brister i mediernas källanvändning. Samtidigt går det inte att se några enkla samband mellan medietyp, mediekategori, strukturell position på mediemarknaden och ägandesituationen å ena sidan, och förekomsten av anonyma källor, antal citerade respektive omnämnda och namngivna källor samt andel artiklar med färre än två

källor å den andra. Detta tyder på att mediernas sätt att använda och redovisa källor beror mer på redaktionella prioriteringar och rutiner, än på faktorer bortom mediernas kontroll. Härvidlag tycks medierna ha prioriterat att vara snabba snarare än att vara noggranna vid användning och redovisning av sina källor.

När det gäller frågan om vilka källor som förekommer i journalistiken är det tydligt att elitkällor dominerar över såväl svenska som irakiska medborgare. Även om svenska medborgare förekommer som källor i elva procent av tidningsartiklarna under krigets inledningskede – då demonstrationerna mot kriget var omfattande och uppmärksammade – förbleknar deras närvaro i jämförelse med hur ofta politiker, experter och militärer sammantaget förekommer som källor.

Vanligaste kategorin elitkällor utgörs av amerikanska officiella källor, följt av irakiska namngivna. De brittiska officiella källorna är mindre vanligt förekommande. Jämför man krigets tre ”huvudaktörer” George W Bush, Tony Blair och Saddam Hussein, dominerar George W Bush starkt. På samma sätt dominerar amerikanska politiker och amerikanska militärer över brittiska respektive irakiska politiker och militärer. Slutsatsen är därför att det genomgående råder en obalans mellan krigets stridande parter: den USA-ledda koalitionen fick mycket oftare komma till tals än den irakiska sidan.

Nu är detta knappast förvånande. Liknande resultat visade den tidigare

undersökningen om bevakningen av terrorattacker och Afghanistankriget, och den förklaring som fördes fram då är lika giltig nu: Globalt sett råder det en kraftig informationsasymmetri där USA dominerar tack vare väl utbyggda system för såväl informationsinhämtning som informationsbearbetning och spridning av information. USA är en supermakt inte bara när det gäller militära och ekonomiska resurser, utan också när det gäller propagandaresurser. Därför finns det alltid mycket mer information att hämta från den amerikanska (och brittiska) sidan, och många fler källor att vända sig till. Systemet med inbäddade journalister bidrog också till detta – genom att journalister från en lång rad av världens medier levde dygnet runt tillsammans med den USA-ledda koalitionen trupper fanns det alltid militärer nära till hands att intervjua.

Att källor tillhörande den USA-ledda koalitionen dominerar över irakiska källor behöver sålunda inte betyda att svenska medier av ideologiska skäl var eller ville vara partiska; det kan också betyda att de hämtade information och källor där sådana fanns att hitta med hjälp av de sedvanliga journalistiska rutinerna. Eller, annorlunda uttryckt: De journalistiska rutinerna tenderar att gynna källor som anpassar sig till medierna och mediernas behov, och detta gjorde de amerikanska och brittiska källorna i större utsträckning än de irakiska.

Spekulationerna

Att spekulationer är vanligt förekommande i nyhetsrapporteringen har visats i flera tidigare studier, av såväl den inrikespolitiska rapporteringen som av krigs- och krisjournalistiken.¹ Det hänger delvis samman med att journalistiken över tid har förändrats, från en mer beskrivande och passiv journalistroll till en mer tolkande och aktiv journalistroll i den politiska och samhällsliga kommunikationen.² Det hänger också samman med tendensen att delar av journalistiken dramatiseras allt mer, och som i alla dramer är det viktigt för spänningen att försöka förutsäga vad som kan komma att hända. I vissa fall kan spekulationerna också ses som ett uttryck för den mänskliga egenskapen att vilja få svar också på sådant som inte går att besvara – åtminstone inte i det ögonblick när frågan ställs.

Det sistnämnda gäller exempelvis spekulationer om antalet döda. I rapporteringen om terrorattacker mot USA förekom den typen av spekulationer i 16 procent av artiklarna och inslagen, genomsnittligt sett. Spekulationer om antalet döda av USA:s attacker i Afghanistan var något ovanligare men ändå vanliga: de förekom i 14 procent av artiklarna och inslagen.

Jämfört med detta var spekulationer om antalet döda mindre vanliga i Irakrapporteringen. I genomsnitt förekom spekulationer om antalet döda av den USA-ledda koalitions attacker i Irak i

¹ Strömbäck 2001; Esaïasson & Håkansson 2002; Nord & Strömbäck 2002; Hadenius & Stür 1992.

² Jfr. Djerf-Pierre & Weibull 2001.

10 procent av artiklarna och inslagen, medan spekulationer om antalet döda inom koalitionen förekom i 8 procent av artiklarna och inslagen.

Den vanligast förekommande spekulationen i bevakningen av terrorattackerna handlade om vilka som låg bakom terrorattackerna, följt av spekulationerna om USA:s svar på dem. I genomsnitt förekom de i 27 respektive 19 procent av artiklarna och inslagen. I Afghanistanrapporteringen var spekulationer om den framtida krigsutvecklingen vanligast, följt av spekulationer om eventuella framtida terrorattacker. I genomsnitt förekom de i 26 respektive 20 procent av artiklarna och inslagen.

Skillnaderna mellan olika medier var dock betydande, utan att något egentligt mönster kunde upptäckas. Detsamma gäller spekulationerna i rapporteringen om Irakkriget. Den genomsnittligt sett vanligaste spekulationen handlade om framtida krigsaktiviteter – den förekom i 33 procent av artiklarna och inslagen. Vanligast var den i Aktuellt (42 procent) följt av TV4 Nyheterna (37 procent). Minst vanligt förekommande var den i Aftonbladet (28 procent) och Dagens Nyheter (29 procent).

Den näst vanligaste spekulationen handlade om vad som skulle kunna komma att hända efter krigets slut. Genomsnittligt sett förekom den typen av spekulation i 14 procent av artiklarna och inslagen. Vanligast var den i

Dagens Nyheter och TV4 Nyheterna (17 procent); minst vanlig var den i Expressen (9 procent). Den tredje vanligaste formen av spekulationer handlade om antalet döda av USA:s attacker.

En typ av spekulation som emellertid inte var särskilt vanligt förekommande handlade om Saddam Hussein – hans hälsotillstånd och var han befann sig. Genomsnittligt sett förekom den formen av spekulationer endast i fem procent av artiklarna och inslagen. Vanligast var den i Aftonbladet och Expressen samt Svenska Dagbladet, i vilka den förekom i sju–åtta procent av artiklarna. I vissa fall fick dessa spekulationer dock ett mycket framträdande utrymme, som när Expressen redan den 21 mars hade ”Saddam är död” som en huvudrubrik. På samma dag kunde man på Expressens förstasida läsa att Saddam är ”död eller skadad”. Trots att den här typen av spekulationer procentuellt sett inte var särskilt vanliga kan man därför ändå konstatera att Saddam Hussein måste vara en person med många liv. Rimligen borde en person inte kunna dö mer än en gång – och rimligen borde en journalistik vars nyheter är korrekta och sanningslika inte kunna rapportera om att någon har dött mer än en gång.¹

Något mönster när det gäller inom vilka enskilda medier som journalistiska spekulationer är vanligast är svårt att upptäcka. Det gäller även om man

¹ Här bortser vi självfallet från att journalistiken kan rapportera om en och samma händelse flera gånger. I fallet med Saddams Husseins död syftade artiklarna dock på olika tidpunkter.

Tabell 6.5. Förekomst av spekulationer i olika medietyper (procent).

	Morgon- tidningar	Kvälls- tidningar	Public service tv	TV4 Nyheterna
... om antalet döda av USA:s attacker	12	10	11	8
... om antalet döda inom koalitionen	8	9	8	6
... om framtida krigsaktiviteter	30	30	38	37
... om Saddam Hussein	5	8	4	3
... om vad som ska hända efter kriget	16	11	14	17

Anm. Procent avrundade till närmast hela jämna tal.

jämför olika kategorier av medier: morgontidningar, kvällstidningar, public service-tv samt kommersiell tv. Spekulationer om antalet döda av USA:s attacker är vanligast i morgontidningarna, följt av public service-nyheterna. Skillnaderna är små, men de finns där ändå. Spekulationer om antalet döda inom koalitionen är vanligast i kvällstidningarna. Detsamma gäller spekulationer om Saddam Hussein. Spekulationer om framtida krigsaktiviteter är vanligare i tv-nyheterna än i tidningarna, och något vanligare i public service-nyheterna än i TV4:s nyheter. Spekulationer om vad som ska hända efter kriget, till sist, är vanligast i TV4 Nyheterna, följt av morgontidningarna (tabell 6.5.).

Den övergripande slutsats som kan dras är att förekomsten av spekulationer inte kan förklaras av vare sig ägandesituation (privatägt eller public service), medietyp (tv eller tidningar), mediekategori (kvällstidningar eller morgontidningar) eller strukturell position på publikmarknaden (elitpublik eller masspublik). Det enda som med

säkerhet kan sägas är att spekulationer är förhållandevis vanligt förekommande i samtliga medier. Journalistik handlar inte bara om sådant som med säkerhet har hänt – journalistik tycks numera också handla om att försöka blicka in i kristallkulan och berätta vad man ser, oavsett om det är bekräftat eller inte.

Proamerikansk, antiamerikansk eller neutral krigsrapportering?

En av de alltid lika brännande och centrala frågorna i samband med krigsjournalistiken är om den har varit balanserad eller obalanserad, partisk eller opartisk. I samband med kriget i Afghanistan och terrorattackerna mot USA var det många som anklagade också svenska medier för att vara partiska på ett sätt som gynnade USA och missgynnade muslimer. Då visade vår granskning att det fanns ett mycket litet stöd för de anklagelserna. Visst fanns det exempel på artiklar och inslag

som utmålade muslimer på ett väldigt negativt sätt och som demoniserade såväl talibaner som Usama bin Ladin, men generellt sett var rapporteringen förhållandevis balanserad.

En viktig skillnad mellan terrorattacker och Afghanistankriget å ena sidan och Irakkriget å den andra är att det internationella stöd som USA hade efter terrorattacker och i samband med Afghanistankriget var mycket begränsat i samband med Irakkriget. Visserligen hävdade USA att deras koalition mot Irak hade 45 länder bakom sig, men med undantag för Storbritannien var de flesta av dessa stater mycket små och samtidigt inte särskilt tunga aktörer i det globala politiska systemet. Viktiga länder i det globala systemet och inom FN som exempelvis Ryssland, Tyskland och Frankrike motsatte sig de amerikanskledda attackerna.

Detta framkom också i medierapporteringen, särskilt inför krigsutbrottet. I själva krigsrapporteringen är det dock påtagligt att både FN och EU intar en undanskymd roll, på samma sätt som i bevakningen av terrorattacker och Afghanistankriget. EU-anslutna länders politiska ledare förekom som källor i tolv procent av alla inslag och artiklar, medan företrädare för EU-organ såsom EU-kommissionen förekom som källa i endast en procent av artiklarna och inslagen. Även företrädare för FN-organ, så som FN:s generalsekreterare Kofi Annan, förekom mycket sällan: i tre procent av artiklarna och två procent av tv-inslagen.

Jämfört med företrädare för FN- eller EU-organ förekom icke-västerländska politiska som ledare förhållandevis ofta. I genomsnitt förekom de i 16 procent av tidningsartiklarna och 10 procent av tv-inslagen. När de förekom uttryckte de i huvudsak kritik mot det USA-ledda angreppet på Irak. På den nivån visar det sig sålunda att journalistiken gav uttryck för kritiska röster mot kriget. Samtidigt kan förekomsten av kritiska röster från icke-västerländska politiska ledare inte jämföras med förekomsten av officiella amerikanska och brittiska källor, som var betydligt vanligare. Sammanlagt förekom officiella namngivna amerikanska och brittiska källor i 23 respektive 24 procent av artiklarna och inslagen. Namngivna amerikanska och brittiska militärer, som direkt eller indirekt gav sitt stöd till kriget, var också vanliga som källor – sammanlagt förekom de som källor i 14 procent av artiklarna och 10 procent av tv-inslagen. Till detta kommer de anonyma amerikanska och brittiska officiella källorna och militärerna. Ser man på källanvändningen dominerade sålunda vad man kan kalla proamerikanska källor. I den meningen var journalistiken inte balanserad.

För att få en helhetsbild måste man emellertid ta hänsyn till fler faktorer. Dit hör om USA framställs som befria-re eller ockupant av Irak, om det framställs som om Irak har tillgång till kemiska och/eller biologiska vapen, förekomsten av USA-positiva respektive USA-negativa retoriska figurer samt i vilken utsträckning journalistiken rap-

porterar om antiamerikanska respektive antimuslimska händelser. Vid sidan av dessa faktorer, som ingår i undersökningen, finns det givetvis många andra kvalitativa egenskaper hos texterna som skulle kunna belysa frågan om journalistikens tendens ytterligare. Här kan vi dock bara uttala oss om det vi faktiskt har undersökt.

Det sammanvägda resultatet om man tar hänsyn till alla de faktorer som undersökningen av Irakrapporteringen omfattar, är att det finns en proamerikansk tendens i journalistiken. Det finns en övervikt av källor som hör till den USA-ledda koalitionen; den retoriska figuren ”USA som frihetens och demokratins försvarare” är vanligare än dess funktionella motsvarigheter ”USA som förtryckare av fattiga i tredje världen” och ”USA som världspolis”; USA framställs som befriare av Irak oftare än som ockupant; och det är förhållandevis sällan som kriget framställs som ett brott mot folkträten.

Att journalistiken kring Irakkriget har en proamerikansk tendens betyder dock inte att den också har en antimuslimsk- eller antiirakisk tendens. Något stöd för att journalistiken skulle utmåla muslimer som fanatiker eller den muslimska världen som ett hot mot västvärlden finns inte.

Sammantaget visar resultaten sålunda att Irakrapporteringen gynnade den USA-ledda koalitionen, och att det framför allt beror på att källor tillhörande den USA-ledda koalitionen var mycket vanligare än källor kritiska mot kriget mot Irak. Obalansen ska dock

inte överdrivas – något systematiskt gynnande av proamerikanska synpunkter var det inte fråga om, och åtskilliga kritiska röster fick komma till tals.

Att antiamerikanska händelser såsom demonstrationer fick ett stort utrymme i förhållande till antimuslimska händelser illustrerar i det sammanhanget inte bara att de förra sannolikt var vanligare i verkligheten än de senare – det illustrerar också journalistikens orientering mot händelser som är konkreta, närliggande och relativt sett enkla och billiga att bevaka.

I en värld där båda sidor i en konflikt är ungefär jämnstarka borde det teoretiskt leda till en balanserad journalistik. I en värld där den ena sidan har betydligt mycket större informations- och propagandaresurser och är betydligt mer lättillgänglig leder det till en journalistik där ”den starke” får komma till tals oftare än ”den svage”. Att George W Bush var vanligare som källa än Saddam Hussein bör således inte tolkas som att svenska journalister av ideologiska skäl väljer att uppmärksamma Bush och negligera Hussein – det bör snarare tolkas som ett uttryck för att Bush var tillgänglig medan Saddam Hussein inte var det, och på att trovärdigheten hos den amerikanska sidans källor trots allt var trovärdigare än Iraks informationsminister Mohammed Said Kadhum al-Sahaf. Den omständigheten att en stor del av världens länder, inklusive flera västliga stormakter, var emot kriget tycks inte ha påverkat dessa informationsmässiga maktrelationer nämnvärt.

Journalister om journalistiken

Att i efterhand granska och bedöma journalistiken i samband med ett krigs-skeende är en sak – att mitt under brinnande krig försöka fånga en så hel-täckande och rättvisande bild av allt som händer och sker är en annan. Att rapportera om krig innebär alltid en stor personlig påfrestning för journalisterna, både fysiskt och psykiskt. Att förhålla sig till alla rykten som florerar är alltid svårt, särskilt när hemmaredaktionerna ofta tror att de vet mer om vad som händer på krigets olika platser än de journalister som faktiskt finns på plats. När det finns ett stort intresse finns det också ett starkt tryck på att rapportera mycket, även om den bekräftade informationens omfattning är begränsad. Beroendeförhållandet till de militära och de krigförande parternas källor innebär också en evig balansgång mellan tilltro och misstro, mellan samarbete och kritisk distans.

Av dessa och många andra skäl kommer den dag sannolikt aldrig att inträffa då forskarna efter en genomförd bedömning av en rapportering drar slutsatsen att journalistiken var perfekt utformad. På ett sätt ligger det i journalistikens natur att vara mindre än perfekt – först i efterhand när man sitter med facit går det att bedöma vad som varit rätt och fel.

Just därför finns det emellertid goda skäl för journalister att vara ödmjuka inför sina möjligheter att rapportera om ett händelseförlopp, och att vara

öppna med de svårigheter som kringgärdar den dagliga journalistiken. Det gäller särskilt i samband med krig, då det medvetna propagandakriget pågår intensivare än någonsin annars.

Här visar dock undersökningen att journalistiken sällan är särskilt öppen när det gäller den egna rapporteringen och de villkor som omgärdar den. Bara det faktum att det i 57 procent av artiklarna och 48 procent av nyhetsinslagen inte sägs öppet var journalisten som rapporterar befinner sig är ett uttryck för detta. Att journalister i mindre än fem procent av artiklarna och inslagen öppet nämner svårigheter med att rapportera från krigsplatsen eller att lita på andra medias rapportering är ett uttryck för samma sak. Något vanligare är det att journalister öppet diskuterar svårigheter att värdera de stridande parternas uppgifter – det förekom i sex procent av tidningsartiklarna och i sju procent av tv-inslagen under krigets inledningsskede. I krigets avslutningsskede förekom det inte alls i tv-inslagen.

Däremot förekommer det att journalister reserverar sig mot uppgifter de har fått från källor, genom att exempelvis skriva och säga "enligt obekräftade uppgifter ...". Det förekommer elva procent av tidningsartiklarna och sju procent av tv-inslagen. Genom den typen av reservationer ger journalisterna läsare, lyssnare och tittare en möjlighet att förhålla sig kritisk till rapporteringen, vilket bör bedömas som positivt. Detsamma gäller Expressens regelbundna uppmaning till sina läsare

under rubriken ”Läs, lyssna och titta kritiskt”. Det finns också flera andra exempel på artiklar och inslag där frågan om journalistikens möjligheter, innehåll och svårigheter diskuteras, och ett allmänt intryck är att dessa var vanligare i samband med Irakkriget än i samband med Afghanistankriget och terrorattackerna.

Samtidigt får den typen av reservationer inte innebära att journalistiken frånsvar sig ansvar för den information och de bilder av verkligheten som journalistiken förmedlar. Journalistikens legitimitet bygger på dess förmåga att sovra bland all tillgänglig information, att välja ut det sanna och relevanta, och att rapportera det på ett sätt som möjliggör för människor att bilda sig egna självständiga uppfattningar. Om man inte kan lita på journalistikens förmåga att göra detta, finns det knappast något skäl att ta del av journalistiken.

Detta leder till frågan om hur journalistikens verklighet förhåller sig till idealen och dess demokratiska uppgifter.

Ideal och verklighet

Under de senaste 15–20 åren har världen upplevt en formig explosion av medieutbudet, som en konsekvens av bland annat tv-teknologins och informationsteknologins utveckling. Aldrig förr har det funnits lika många medier och ett lika stort medieutbud som nu.

Detta betyder dock inte att det finns mer journalistik än någonsin förr. Medieinnehåll är inte detsamma som journalistik, inte ens i medier som traditionellt sett har sin tyngdpunkt inom nyhetsförmedlingen. I stället är journalistik bara en specifik form av medieinnehåll, vid sidan av textreklam, annonser, underhållning, propaganda med mera.¹

Att avgöra var gränsen mellan journalistiskt och icke-journalistiskt innehåll ska dras är dock inte enkelt eller okontroversiellt. Alla kan enas om att journalistik är någonting annat än ett flygblad från centerpartiet eller Pentagon, en annons från Hennes & Mauritz eller artiklar som ogenerat och ensidigt gör reklam för en ny skiva eller film. Att gå därifrån till att säga vad som utmärker journalistiken är det dock få som gör. I praktiken likställs journalistik ofta med det medieinnehåll som produceras av journalister, trots att det inte heller är givet vilka som ska räknas som journalister.

Risken med detta är att journalistikens särart suddas ut – att journalistiken ersätts av pseudojournalistik. Med pseudojournalistik avses då ett medieinnehåll som till ytan och formen liknar journalistik, men som samtidigt inte lever upp till de grundkrav som är rimliga att ställa på journalistiken.

Dessa grundkrav är, som tidigare diskuterades, 1) att tillämpa principen om två av varandra oberoende källor, 2) att i huvudsak vara beskrivande, och

¹ Kovach & Rosenstiel 2001; Nord & Strömbäck 2002; Strömbäck 2001.

i den mån tolkningar förekommer, 3) att tydligt skilja mellan fakta å ena sidan och tolkningar och spekulationer å den andra, 4) att alltid tydligt skilja mellan bekräftade och obekräftade uppgifter, 5) att vara tydligt med vilka källor som använts, 6) att inte dramatisera på ett sätt som suddar ut gränsen mellan fakta och fiktion, samt 7) att inte anspela på allmänt hållna stereotyper och fördomar på ett sätt som bidrar till att de sprids och förstärks.

Samtidigt som det möjligt kan anses förmätet av medieforskare – även om de som i vårt fall har egna journalistiska erfarenheter – att ställa upp den här formen av krav på journalistiken, är det viktigt att komma ihåg att de är förankrade i mediebranschens egna etiska regler och i de utredningar som har diskuterat mediernas demokratiska uppgifter. De bör därför inte vara kontroversiella.

Ändå visar den här undersökningen av bevakningen av Irakkriget att journalistiken i många fall inte levde upp till de krav som är rimliga att ställa. Det finns ett klart avstånd mellan ideal och verklighet, och i vissa fall är det avståndet betydande. Bristen på två av varandra oberoende källor, förekomsten av anonyma källor, mängden spekulationer, oklarheterna kring vad som är bekräftade respektive obekräftade uppgifter är tydliga uttryck för detta. Även den obalans i användandet av källor som gynnade den USA-ledda koalitionen är problematisk, men vår bedömning är att journalistikens problem handlar mindre om ideologi och mer

om de mekanismer som gynnar eller missgynnar en god journalistisk kvalitet.

Samma typ av brister fanns i rapporteringen kring terrorattackerna mot USA och kriget i Afghanistan hösten 2001. I vissa fall var bristerna mer påtagliga då, i andra fall är de mer påtagliga i rapporteringen kring Irakkriget. I samband med terrorattackerna mot USA kunde bristerna emellertid förklaras av att händelserna var totalt oförutsedda och att det hos medierna varken fanns beredskap eller rutiner för att rapportera kring dem.

Ingen av dessa förklaringar framstår som särskilt sannolika när det gäller bristerna i de svenska mediernas bevakning av Irakkriget. Alla visste att kriget skulle komma, och även om vissa medier spekulerade om ett tidigare utbrott fanns det gott om tid för medierna och nyhetsredaktionerna att förbereda sig. Och även om det fanns nya inslag i Irakkriget – systemet med ”inbäddade journalister” är ett exempel på det – påminner sättet kriget fördes på i hög grad om tidigare krig, exempelvis Gulfkriget. Tittar man sedan på exempelvis antalet citerade respektive namngivna och omnämnda källor, eller förekomsten av anonyma källor, pekar resultaten knappast på att medierna generellt sett blev mer noggranna i takt med att kriget fortskred. Tvärtom: Antalet citerade källor gick förvisso upp i tidningsjournalistiken, men ner i tv-journalistiken från krigets inledningskede till dess slutskede, medan antalet omnämnda och namngivna källor min-

skade i både tidnings- och tv-journalistiken. Samtidigt ökade andelen artiklar med minst en anonym källa från krigets första fem dagar till dess sista fem dagar.

Med reservation för att alla händelseförlopp innebär överraskningar och oförutsedda händelser borde det med andra ord ha funnits både beredskap och rutiner för bevakningen av Irakkriget. Ändå kan den här undersökningen konstatera ungefär samma brister som undersökningarna av terrorbevakningen och Afghanistankriget, och att bristerna i vissa fall var vanligare i Irakrapporteringen. Visst fanns det nu, liksom då, oerhört många exempel på artiklar och inslag som med alla mått mätt är uttryck för goda journalistiska arbetsinsatser. Visst gjorde många journalister nu, liksom då, ett imponerande arbete under oerhört svåra omständigheter. Och visst lyckades journalisterna nu, om än möjligen inte lika bra som då, balansera rapporteringen så att den inte blev ett slagträ i den ena krigförande sidans propagandaapparat.

Samtidigt går det inte att komma ifrån detta grundläggande faktum: Om man ska ta de etiska reglerna för journalistiken och de krav som är rimliga att ställa på ett journalistiskt medieinnehåll på allvar, präglas *delar* av Irakrapporteringen mer av att vara pseudojournalistik än av att vara journalistik.

Förklaringarna står sannolikt att finna bland annat i ett allt högre uppdrivet tempo, en hårdnande kamp om människors uppmärksamhet, ett växande utrymme för nyheter som måste fyl-

las, tuffa ekonomiska villkor och begränsade redaktionella resurser samt ett propagandamaskineri vars kraft journalistiken har svårt att värja sig mot.

Samtidigt är inget av de granskande medierna enbart fånge i krafter bortom deras egen kontroll. Det visar sig tydligt i att egentligen inga av resultaten kan förklaras av ägandesituation (privatägt eller public service), medietyp (tv eller tidningar), mediekategori (kvällstidningar eller morgontidningar) eller strukturell position på publikmarknaden (elitpublik eller masspublik). Flest antal citerade eller omnämnda och namngivna källor i genomsnitt hade Expressen, minst hade Aktuellt. Störst andel artiklar eller inslag där anonyma källor förekom hade Svenska Dagbladet, minst hade Expressen. Störst andel artiklar eller inslag med spekulationer om antalet döda av USA:s attacker hade Svenska Dagbladet, minst hade TV4 Nyheterna. Störst andel artiklar eller inslag med spekulationer om antalet döda inom koalitionen hade Aftonbladet och Svenska Dagbladet, minst hade återigen TV4 Nyheterna. När det gäller spekulationer om framtida krigsaktiviteter var de vanligast förekommande i Aktuellt och minst vanliga i Aftonbladet följt av Dagens Nyheter. Expressen hade störst andel artiklar med spekulationer om Saddam Hussein, medan Dagens Nyheter, TV4 Nyheterna och Rapport hade minst andel artiklar/inslag med den typen av spekulationer. Spekulationer om vad som kan komma

att hända efter kriget var vanligast i Dagens Nyheter och TV4 Nyheterna och minst vanliga i Expressen. Expressen var samtidigt den tidning i vilken störst andel spekulationer om framtida terrorattacker fanns; en form av spekulationer som var minst vanligt förekommande i TV4 Nyheterna och Aktuellt.

Dessa svårigheter att koppla mönster i journalistiken till strukturella faktorer och den betydande variation som finns mellan de olika medierna visar att det finns ett stort utrymme för olika redaktionella prioriteringar och värderingar.

Om man länkar det till frågan om journalistik och pseudojournalistik, illustrerar resultaten att samtliga här undersökta medier skulle kunna erbjuda sina läsare och tittare en journalistik som i hög grad lever upp till de krav som är rimliga att ställa på journalistiken. Men resultaten visar också att medierna i varierande utsträckning producerar ett innehåll som bör klassificeras som pseudojournalistik snarare än som journalistik.

För optimisten är detta en god nyhet: Alla medier kan, om de bara vill och prioriterar det, erbjuda sina läsare och tittare en journalistik av god kvalitet. För pessimisten är det en mindre god nyhet: Trots att alla medier, om de bara vill och prioriterar det, kan erbjuda sina läsare och tittare en journalistik av god kvalitet, händer det alltför ofta som de i stället erbjuder journalistik av mindre god kvalitet.

Ur ett demokratiskt perspektiv är det viktigt att fortsätta diskutera och

söka svar på frågan om varför. Det är också viktigt med en fortlöpande diskussion om vad som skiljer journalistiken från pseudojournalistiken och om vad som utgör god journalistisk kvalitet: Om varken mediekonsumenter, medieägare, redaktionsledare eller journalister kan definiera journalistikens särart är det inte heller troligt att de kan försvara journalistiken mot de krafter som inte har något att förlora på om journalistiken ersätts av en mindre kostsam, mindre hotfull och mer spännande och lönsam pseudojournalistik.

Demokratin behöver en nyhetsförmedling som är faktabaserad och tillförlitlig, medborgarna behöver en journalistik som underlättar för dem att informera sig och ta ställning i samhällsfrågor, och journalistiken behöver både den frihet och det oberoende som demokratin ger och medborgare som vill informera sig. Det finns därför gott om skäl att fortsätta undersöka och analysera de krafter och mekanismer som bidrar till att journalistiken inte i tillräckligt hög grad lever upp till de krav som är rimliga att ställa på en faktabaserad och informerande journalistik – både i tider av krig och kriser och i tider av mer vardaglig nyhetsrapportering. Det finns därför mycket kvar att lära och förstå för alla som värnar om och vill utveckla den goda journalistiken.

Denna forskningsrapport om Irakrapporteringen i svenska medier har getts titeln "Från osäker källa". Avsikten är här att visa att kommunikationsprocessen kring en internationell kon-

flikt av det slag som Irakkriget utgör påverkas på flera sätt och i flera steg.

För det första finns brister när det gäller vilka källor medierna förlitar sig på. Här har konstaterats en dominans av amerikanska elitkällor och en hög förekomst av anonyma källor, såväl citerade som omnämnda, i nyhetsrapporteringen. Mediernas goda beredskap inför ett krig eller det faktum att världsoinionen stod splittrad tycks inte ha gett upphov till en större balans i nyttjandet av citerade och omnämnda källor. I stället förefaller andra faktorer som mer har att göra med journalistiska arbetsmetoder och traditionell nyhetsvärdering ha spelat en viktig roll. De aktörer som dominerar nyhetsflödet i vanliga fall och som har mest makt och mest resurser har också haft lättast att komma fram i medierna.

Ensidigheten och beroendet av vissa källor är ett problem för journalistiken,

men innebär i ett andra steg dessutom ett problem för publiken och dess möjlighet att värdera den information som ges. Mediernas bild av en internationell konflikt är i de flesta fall avgörande för människors information och kunskaper och därför riskerar brister i källkritik att försvåra för medborgarnas möjligheter att självständigt ta ställning till olika utsagor och partsinlagor. Mediernas relation till källorna är därför mer än en praktisk och arbetsmässig fråga för redaktionerna. Den har betydligt djupare demokratiska dimensioner och är därför värd att ta på största allvar.

I ett krig finns det alltid gott om självsäkra påståenden och tvärsäkra dementier i syfte att dölja sanningen. Just därför behöver krigsjournalistiken komma bort från sitt nuvarande beroende av osäkra och obalanserade källor.

Litteratur

- Asp, Kent (1986). *Mäktiga massmedier – studier i politisk opinionsbildning*, Stockholm: Akademilitteratur.
- Beck, Sara & Downing, Malcolm (red, 2003): *The Battle for Iraq. BBC News Correspondents on the War against Saddam and a New World Agenda*. London: BBC.
- Bennett, W. Lance & Paletz, David L. (1994). *Taken by Storm – The Media, Public Opinion and US Foreign Policy in the Gulf War*, Chicago: Chicago University Press.
- Brandenburg, Heinz (2003): "Security at the Source". *Military Doctrine, Practice and Consequences of Embedded Reporting During the Iraq War*. Paper presenterat vid den 16:e nordiska mediekonferensen i Kristiansand, Norge, 15–17 augusti 2003.
- Carey, James W (2002): *American Journalism on, before, and after September 11*, i Zelizer, Barbie & Allen, Stuart (red.) *Journalism After September 11*, London: Routledge.
- Djerf-Pierre, Monika & Weibull, Lennart (2001): *Spegla, granska, tolka. Aktualitetsprogram i svensk radio och TV under 1900-talet*. Stockholm: Prisma.
- Ellul, Jacques (1973), *Propaganda – the Formation of Men's Attitudes*, New York: Vintage Books.
- Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (2002). *Metodpraktikan – konsten att studera samhälle, individ och marknad*, Stockholm: Norstedts juridik.
- Esaiasson, Peter & Håkansson, Nicklas (2002): *Besked ikväll! Valprogrammen i svensk radio och TV*. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Ghersetti, Marina (2000): *Sensationella berättelser*, Göteborg: JMG.
- Hadenius, Stig & Stür, Elisabeth, (1992), *Hopp och fruktan - om progoser i några svenska medier under Irakkonflikten*, Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Hallin, Daniel C. (1986). *The "Uncensored War" – The Media and Vietnam*, Berkeley: University of California Press.
- Hvitfelt, Håkan (1985): *På första sidan – en studie i nyhetsvärdering*, Stockholm: Beredskapsnämnden för psykologiskt försvar.

- Hvitfelt, Håkan (1989): *Nyheterna och verkligheten – byggstenar till en teori*, Göteborg: JMG.
- Hvitfelt, Håkan och Mattsson Karin (1992). *Gulfkriget – ett mediedrama I två akter*, Stockholm: Styrelsen för Psykologiskt försvar.
- Johansson, Bengt (1994). *Att studera massmediers innehåll – en genomgång av innehållsstudier inom svensk forskning om journalistik, medier och kommunikation*, Göteborg: JMG.
- Johansson, Bengt (1998). *Nyheter mitt ibland oss*, Göteborg: JMG.
- Kalb, Marvin (1994). *A View from the Press*, In Bennett, W. Lance & Paletz, David L. (1994). *Taken by Storm – The Media, Public Opinion and US Foreign Policy in the Gulf War*, Chicago: Chicago University Press.
- Keane, Fergal (2003): *The Road to War*, i Beck, Sara & Downing, Malcolm (red.): *The Battle for Iraq. BBC News Correspondents on the War against Saddam and a New World Agenda*. London: BBC.
- Kellner, Douglas (1992) *Television, the Crisis of Democracy and the Persian Gulf War*, i Raboy, Marc & Dagenais, Bernard (1992) *Media, Crisis and Democracy – Mass Communication and the Disruption of Social Order*, London: Sage.
- Kendall, Bridget (2003): *Showdown at the UN*, i Beck, Sara & Downing, Malcolm (red.): *The Battle for Iraq. BBC News Correspondents on the War against Saddam and a New World Agenda*. London: BBC.
- Kennedy, William V. (1993). *The Military and the Media – Why the Press Cannot Be Trusted to Cover a War*, Westport: Praeger.
- Kishan Thussu, Daya & Freedman, Des (2003): *War and the Media*, London: Sage.
- Kishan Thussu Daya (2003): *Live TV and Bloodless Deaths: War, Infotainment and 24/7 News*, i Kishan Thussu, Daya & Freedman, Des (red.) *War and the Media*, London: Sage.
- Kovach, Bill & Rosenstiel, Tom (1999): *Warp Speed – America in the Age of Mixed Media*, New York: The Century Foundation Press.
- Kovach, Bill & Rosenstiel, Tom (2001): *The Elements of Journalism. What Newspeople Should Know and the Public Should Expect*. New York: Crown Publishers.
- McManus, John (1994): *Market-driven Journalism – Let the Citizen Beware?* Thousand Oaks: Sage.
- McNair, Brian (1998). *The Sociology of Journalism*, London: Arnold.
- Negrine, Ralph (1996): *The Communication of Politics*, London: Sage.
- Nohrstedt, Stig-Arne (1992). *Utänför poolerna – svenska korrespondenters erfarenheter av nyhetsrapporteringen från kriget vid Persiska viken*, I Nordlund, Roland (red.). (1992). *Svenskarna, medierna och Gulfkriget*, Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Nord, Lars & Strömbäck, Jesper (2002): *Tio dagar som skakade världen. En studie av mediernas beskrivningar av terrorattackerna i USA och*

- kriget i Afghanistan hösten 2001*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Nordström, Gert Z. (2003): *Bagdad-Bob, menige Jessica Lynch och Cirkus Saddam*. Irakkriget iscensatt i svenska medier. Stockholm: Krisberedskapsmyndigheten.
- Raboy, Marc & Dagenais, Bernard (red. 1992) *Media, Crisis and Democracy – Mass Communication and the Disruption of Social Order*, London: Sage.
- Riegert, Kristina (2002). *Kampen om det kommunikativa rummet*, Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Rosen, Jay (2002) *September 11 in the mind of American journalism*, In Zelizer, Barbara & Allan, Stuart (red.). (2002) *Journalism After September 11*, London: Routledge.
- Sahlstrand, Anders (2000): *De synliga. Nyhetskällor i svensk storstadsmorgonpress*. Stockholm: JMK/Stockholms universitet.
- Schudson, Michael (1978): *Discovering the News*, New York: Basic Books.
- Schudson, Michael (2002): *What's Unusual About Covering Politics As Usual*, i Zelizer, Barbie & Allan, Stuart (red.) *Journalism After September 11*, London: Routledge.
- Schultz, Winfried (1976). *Die Konstruktion von Realität in den Nachrichtenmedien*, München: Verlag Karl Alber.
- Seib, Philip (2001), *Going Live – Getting the News Right in a Real-Time Online World*, New York: Rowman & Littlefield.
- Shoemaker, Pamela & Reese, Stephen (1996) *Mediating the Message*, New York: Longman.
- SOU 1995:37. *Vårt dagliga blad – stöd till svensk dagspress*.
- Spelregler för Press TV Radio (2001). Stockholm: Pressens samarbetsnämnd.
- Stoler, Peter (1986): *The War Against the Press – Politics, Pressure and Intimidation in the 80s*, New York: Dodd, Mead & Company.
- Strömbäck, Jesper (2001): *Gäster hos verkligheten. En studie av journalistik, demokrati och politisk misstro*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Tuchman, Gaye (1978): *Making News: A Study in the Construction of Reality*, New York: Free Press.
- Tumber, Harold (2002): *Reporting Under Fire. The Physical Safety and Emotional Welfare of Journalists*, i Zelizer, Barbie & Allan, Stuart (red.) *Journalism After September 11*, London: Routledge.
- Tumber, Harold & Prentoulis, Marina (2003): *Journalists Under Fire. Subcultures, Objectivity and Emotional Literacy*, i Kishan Thussu, Daya & Freedman, Des (red.) *War and the Media*, London: Sage.
- Underwood, Doug (1993): *When MBAs Rule the Newsroom*. New York: Columbia University Press.
- Woodward, Bob (2002): *Bush at War*. New York: Simon & Schuster.

Summary in English

The overall purpose of this study is to examine how leading Swedish news media in television and the press covered and described the war on Iraq during the first five days (the initial stage) and the last five days before Baghdad fell (the concluding stage). The review looks specifically at the sources that are used, open or anonymous, the thematic perspectives that dominate the war, and the players that are described. Special attention is paid to the balance between fact and speculation in the different thematic areas. The study is linked theoretically and methodologically to an earlier study that the Institute for Democratic Communication carried out for the National Board of Psychological Defence (“Ten days that shook the world. A study of the media’s description of the terrorist attacks in the USA, and the USA’s attacks on Afghanistan”, Nord & Strömbäck 2002).

The central questions in this study are:

- *How comprehensive was the reporting?*
- *What are the most frequent themes in the reporting?*
- *What are the most frequent sources in the reporting?*
- *How frequent are different types of speculation?*
- *How frequent are anti-American, respectively anti-Muslim, rhetorical figures?*

About the study

The nationwide media that was examined in the study included the morning papers: Dagens Nyheter and Svenska Dagbladet, evening papers: Aftonbladet and Expressen, commercial TV4’s news programme: Nyheterna, and public service television’s news programmes: Aktuellt and Rapport. The study includes all news-journalism media content including vignettes, headings, pictures/graphics or words linked to the war in Iraq. In the case of newspapers, this

includes news articles, news analyses, news coverage and special features on news pages by employees or freelancers. It does not include editorials, polemic articles and letters to the editor, however, as these cannot be classified as news-journalism media content. In the case of television news, and apart from normal news features, this includes news flashes, documentaries, remarks by the editorial office's own employees and invited guests, and features where journalists in the studio interview journalists "on location".

Two different time periods are studied. The first period comprises media reporting from March 20–24, the first 5 days of the war. This period will generally be referred to as the "initial stage of the war". The other period is referred to as the "final stage of the war", which explains why the study also includes media reporting from the period April 10–16. The war was symbolically terminated or won on April 9, when civilian Iraqis pulled down the statue of Saddam Hussein in Paradise Square in Baghdad with the help of American soldiers.

Overall, the study includes ten days of news-journalism reporting in the leading national newspapers and television news broadcasts. Both time periods, although predominantly the first, also present good opportunities for comparing the results with how the media reported during the terror attacks and the war in Afghanistan.

The scope of media coverage

The attack on Iraq by a US-led coalition, and the continuing events and consequences of the war created major news in all media. This applied particularly to the initial stage, even though the war did not begin with the massive assault that many expected. All media reporting focused considerably more on the Iraq war during the first five days than during the last five days. The greatest imbalance between the two periods was seen in Expressen. 67 per cent of the total articles published by Expressen during the ten days of our study were published during the initial stage. The greatest balance was seen in Aktuell, where the corresponding amount was 55 per cent. For the other media, results showed that they published between 61 and 64 per cent of all articles and features that we studied during the first five-day period.

In general, this shows that news about the outbreak of war in Iraq held greater value than news about the continuing events in the war on Iraq. The more current this kind of news is, the greater its value. This has also been observed in media reporting on the terror attacks and the war in Afghanistan.

News reporting sources

In reports on the Iraq war, there was at least one anonymous source amongst

an average of 57 per cent of the articles and features. This is somewhat higher than in the coverage of the terror attacks, and considerably higher than in the coverage of the war in Afghanistan.

The most frequent anonymous sources were in *Dagens Nyheter* and *Svenska Dagbladet*, as was the case in coverage of the terror attacks. Apart from that, any pattern in the frequency of anonymous sources in the various media is difficult to detect, whether reporting in Iraq is seen as an isolated case or compared to coverage of the war in Afghanistan and the terror attacks. If a high frequency of reporting from anonymous sources is considered to indicate poorer quality journalism, it is interesting to note that the “better quality” media, i.e. the morning papers and public service – do not figure positively here. If anything, they figure negatively.

The average number of cited sources in the Iraq reporting is less than in the coverage of both the terror attacks and the war in Afghanistan. In relation to the average number of referred and named sources, reporting on Iraq is more similar to reporting on the terror attacks than to the war in Afghanistan. At the same time, the differences between how events are covered by different media are significant. In the Iraq reporting, *Expressen* has the highest average number of cited, referred and named sources, as is the case for the coverage of the terror attacks, and in

relation to the cited sources in the war in Afghanistan.

It is obvious that a high degree of media reporting on the war on Iraq and both the other events does not comply with demands for using the two-source rule when quoting anonymous sources, when such a large percentage of the articles and features do not even have two sources combined. The largest number of articles/features with less than two sources was in *Aktuellt*, regardless of whether they came from cited, referred or named sources. In this respect, *Expressen* seems to have handled its coverage of the Iraq war best. At the same time, it is also difficult to see any improvements when comparing reporting on the terror attacks and the war in Afghanistan.

In relation to the question, “What are the most frequent sources in the reporting?” it is obvious that elitist sources dominate both Swedish and Iraqi citizens. The most common category of elite sources is constituted by official American sources, followed by named Iraqi sources. Official British sources are less frequent. Of the war’s three “principal players” George W. Bush, Tony Blair and Saddam Hussein, George W. Bush dominates strongly. Similarly, American politicians and military officials dominate over British, respectively, Iraqi politicians and military officials.

The conclusion is, therefore, that a general imbalance exists between the war’s conflicting parties: the US-led coalition was more often cited than the

Iraqi side. Now, this is hardly surprising. The previous study showed similar results in the coverage of the terror attacks and the war in Afghanistan, and the reason given then is equally valid now: from a global perspective, the USA dominates a powerful information asymmetry due to well-developed systems for gathering, processing and spreading information. The superior strengths of the USA encompass not only military and economic resources, but propaganda resources as well.

Speculation and bias

On average, the most-frequent speculation focused on future military action – which figured in 33 per cent of the articles and features. This speculation figured most frequently in *Aktuellt* (42 per cent), followed by *TV4 Nyheterna* (37 per cent). Speculation figured least frequently in *Aftonbladet* (28 per cent) and *Dagens Nyheter* (29 per cent).

The next most-frequent speculation focused on what could happen when the war was over. On average, this type of speculation figured in 14 per cent of the articles and features. Any pattern concerning a specific individual media where journalistic speculations are most frequent is difficult to discern. This is also the case when comparing the different categories of media: morning papers, evening papers, public service television and commercial television.

The total results, when considering all the factors referred to in this study of Iraq reporting, show a pro-America

trend in the journalism. There is an overrepresentation of sources belonging to the US-led coalition; the rhetorical figure: “America, the defender of freedom and democracy” is more common than its functional counterparts: “America, the oppressor of poor people in the third world” and “America, the world’s police”; America is portrayed as the liberator of Iraq more often than as its occupier; and the war is rarely described as a crime against international law.

That journalism on the war on Iraq has a pro-America trend does not, however, indicate that it has an anti-Muslim or anti-Iraq trend. There is no evidence to support that journalism paints Muslims as fanatics, or the Muslim world as a threat to the West.

Journalism or pseudo journalism?

Yet this study of the coverage of the Iraq war shows that journalism does not always live up to the standards that are reasonable to expect. There is a well-defined distance between ideal and reality, and this is striking in some cases. The abandonment of the two-source rule when quoting anonymous sources, the reliance on anonymous sources, the amount of speculation and the haziness between confirmed and unconfirmed information are all clear indications of this. Even the imbalance between the use of sources that favou-

red the US-led coalition is problematic, but our assessment is that journalism's problems are not due to ideology but to the mechanisms that enable or impede good journalistic quality.

The same laxity appeared when reporting on the terror attacks in the USA and the war in Afghanistan in autumn 2001. In some cases, this laxity was more obvious then; in other cases, it was more obvious when reporting on the war on Iraq. In conjunction with the terror attacks in the USA, this laxity could however be explained by the total unexpectedness of the events, and the fact that the media had neither the preparedness nor the routines for reporting them.

None of these explanations appear particularly likely in reference to the laxity in Swedish media's coverage of the war on Iraq. Everyone knew that the war was coming, and even though some media predicted an earlier outbreak, the media and newsrooms had plenty of time to prepare themselves. With reservation for the fact that all events bring surprises and unforeseen events, both preparedness and routines should have existed for covering the war on Iraq. And yet this study observed the same laxity that appeared when studying the terror coverage and the war in Afghanistan, and that these laxities, in some cases, were even more common in the Iraq reporting. There are now, as then, numerous examples of articles and features that give undoubted expression to good journalistic practice. And certainly many jour-

nalists now, as then, produce notable work under extremely difficult circumstances. And certainly, the journalists succeeded now, if not even better than then, in balancing the reporting to avoid becoming a weapon in one of the conflicting side's propaganda machinery.

At the same time, we cannot ignore this basic fact: if we are serious about the ethic rules of journalism and the standards that are reasonable to expect from the content of journalistic media, some parts of the Iraq reporting were close to pseudo journalism.

The reasons for this are probably the increasingly high tempo, a hardened fight for people's attention, a growing space for news that must be filled, difficult financial conditions, limited editorial resources, and a powerful propaganda machine that journalism can hardly withstand.

At the same time, none of the critical media are solely restricted by forces beyond their own control. This becomes most obvious when none of the results can really be explained by ownership situation (privately-owned or public service), media type (television or newspaper), media category (evening or morning paper) or the structural position in the popularity market (elite or mass).

“From an uncertain source”

This research report on the Iraq reporting in Swedish media has been titled “From an uncertain source”. The aim of the report is to show how the communication process in an international conflict of the scope demonstrated by the war on Iraq is impacted in several ways and several steps.

Firstly, there are laxities in relation to the sources relied upon by the media. Elite American sources and a high frequency of anonymous sources, both cited and referred, have been observed in the news reporting. The media’s good preparedness for a war, or the fact that world opinion was divided does not seem to have encouraged a greater balance between the uses of cited and referred sources. Instead, other factors, such as journalistic practises and traditional news value, have played an important role. Players that usually dominate the news flow, who have the most power and greatest resources, have also found it easier to claim a place in the media.

The bias and dependency of some sources create problems for journalism, but also for the public and its ability to evaluate the information it is given. The media’s image of an international conflict will in most cases determine people’s information and knowledge, and will therefore risk laxity in the criticism of its sources in order to prevent citizens from forming their own opinions from different versions and

accounts. Therefore, the media’s relation to those sources is more than just a practical and professional issue for editorial offices. It has considerably broader democratic dimensions, and as such is worth taking very seriously.

In a war, there are always plenty of self-assured assertions and absolute denials aimed at hiding the truth. This is exactly why war journalism should abandon its present dependency on uncertain and unbalanced sources.

Från osäker källa

– BEVAKNINGEN AV IRAKKRIGET I SVENSKA MEDIER

I denna rapport granskas hur de ledande svenska nyhetsmedierna i tv och press bevakade och beskrev Irakkriget under de första fem dagarna (inledningsskedet) och de sista fem dagarna före Bagdads fall (avslutningsskedet). Granskningen tar särskilt upp vilka källor som kommer till tals, öppet eller anonymt, vilka tematiska perspektiv på kriget som dominerar och vilka aktörer som skildras. Särskilt intresse ägnas avvägningen mellan fakta och spekulationer inom olika tematiska områden.

Studien anknyter teoretiskt och metodologiskt till en tidigare studie om terrorattackerna den 11 september 2001 och kriget i Afghanistan 2002 ("Tio dagar som skakade världen", Nord & Strömbäck 2002).

OM FÖRFATTARNA:

Lars Nord är docent i statskunskap med politisk kommunikation och VD för Demokratiinstitutet DEMICOM AB. Han har tidigare skrivit bland annat "Vår tids ledare" (Carlssons 2001) och "IT och demokrati" (Studentlitteratur 2002). Han har också arbetat som journalist vid Dagens Nyheter, Sundsvalls Tidning, Sveriges Radio och Sydsvenska Dagbladet.

Adam Shehata är fil kand i journalistik, och har tidigare arbetat som journalist på Svenska Dagbladet och Skaraborgs Allehanda.

Jesper Strömbäck är fil dr i journalistik och föreståndare för Demokratiinstitutet. Han har tidigare skrivit bland annat "Gäster hos verkligheten" (Symposion 2001) och "Makt och medier" (Studentlitteratur 2000). Han har också arbetat som journalist vid Sundsvalls Tidning och Örnsköldsviks Allehanda.

Krisberedskapsmyndigheten

Box 599
101 31 Stockholm

Tel 08-593 710 00
Fax 08-593 710 01

kbm@krisberedskaps
myndigheten.se

www.krisberedskaps
myndigheten.se